

BEİLGÜ

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi
Yıl: 2023, Sayı: 8, ISSN: 2149-5491, e-ISSN: 2822-2504

Coğrafya

Sanat Tarihi

Sosyoloji

Felsefe

Edebiyat

Arkeoloji

Psikoloji

Antropoloji

Tarih

Herkesin Bilimi

BELGÜ

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ İNSANİ BİLİMLER VE EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Yıl: 2023 / Sayı: 8 / YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
adına İmtiyaz Sahibi:*

Musa DUMAN

Baş Editör:

Erman KAÇAR

Editör Yardımcısı:

Ferhat UZUNKAYA

Kapak ve Logo Tasarımı:

Sami PATACI

ISSN: 2149-5491

e-ISSN: 2822-2504

BELGÜ Dergisi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi'nin resmi yayın organıdır.

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

BELGÜ Dergisi, 2022 yılı 6. sayısından itibaren 2822-2504 e-ISSN numarasıyla açık erişimli bir elektronik dergiye dönüştürülmüştür.

Bu dergide yayımlanan makalelerin içeriği tamamen yazarların sorumluluğundadır.

Yazışma Adresi:

Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü,
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi- Çamlıçatak Mevki,
75000 Merkez, Ardahan- Türkiye.

E-posta: belgu@ardahan.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgu>

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ali SELÇUK (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Anar SALKIMBAY (El-Farabi Üniversitesi, Kazakistan)
- Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Çağdaş DEMREN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ebülfez AMANOĞLU GULİYEV (Milli Bilimler Akademisi, Nahçıvan/Azerbaycan)
- Prof. Dr. Hamdi BRAVO (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Hüseyin TÜRK (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Musa DUMAN (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa YILDIZ (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ŞENEL (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Rysbek ALİMOV (Gutenberg Üniversitesi, Almanya)
- Prof. Dr. Şapagat JALMAHANOV (Karagandı Tıp Üniversitesi, Kazakistan)
- Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. İzzat MATYAKUBOV (Eğitim Enstitüsü, Özbekistan)
- Doç. Dr. Maya ÇOÇKİNA (Gorno-Altay Devlet Üniversitesi, Altay Cumhuriyeti)
- Doç. Dr. Nafisa ABDULLAYEVA (Eğitim Enstitüsü, Özbekistan)
- Doç. Dr. Ömer Faik ANLI (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Sami PATACI (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Sergey ZAHARİYA (Komrat Devlet Üniversitesi, Gagauz Yeri/Moldova)
- Doç. Dr. Serkan KÜKRER (Ardahan Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Taalaybek ABDİEV (Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
- Dr. Alla PAPTSOVA (Komrat Devlet Üniversitesi, Gagauz Yeri/Moldova)
- Dr. Margaret HAMPSON (Saint Andrews Üniversitesi, İskoçya)
- Dr. Panos ELIOPOULOS (Ioannina Üniversitesi, Yunanistan)
- Kıdemli Araştırmacı Nadezhda TYDYKOVA (Surazakov Altayistik Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Altay Cumhuriyeti)

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE MÜZİK VE İLETİŞİM KONULARINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK PROFİLİ

Gökhan BAK

Sayfa: 1-21

Araştırma Makalesi

İNGİLTERE MEDYASININ MONARŞİYE BAKIŞININ ULUSLARARASI YAYINCILIK BAĞLAMINDA BBC TÜRKİYE ÖRNEĞİ: KRALİÇE II. ELIZABETH'İN ÖLÜM VE DEFİN HABERLERİNİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Mevlüt ALTINTOP

Sayfa: 22-40

Araştırma Makalesi

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI IRAK'INA DAİR BİR RAPOR: SORUNLAR, TARAFLAR VE TANIKLAR

Fasih DİNÇ

Sayfa: 41-62

Araştırma Makalesi

ÖĞRENME KAYIPLARIYLA AİLENİN EĞİTİM DÜZEYİ VE EKONOMİK OLANAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Harun AHISKA & Seyit YÖRÜK & Fehmi DOĞAN

Sayfa: 63-79

Araştırma Makalesi

THE SHATTERED MIRROR OF SOCIETY IN THE FORM OF KARMIC JUSTICE: AGATHA CHRISTIE'S *AND THEN THERE WERE NONE*

Münevver Yakude MUŞTAK
Sayfa: 80-92

Araştırma Makalesi

HZ. ALİ'NİN İBADET ESASLARINA YÖNELİK FIKHÎ GÖRÜŞLERİ VE İÇTİHA TLARI

Taha YILMAZ
Sayfa: 93-103

Araştırma Makalesi

FLÖRT ŞİDDETİNDE BİR NEDEN OLARAK ERKEKLİK NORMLARI

Burak ŞAHİN
Sayfa: 104-116

Araştırma Makalesi

ÜSTÜNLÜK TEORİSİ BAĞLAMINDA TEYO PEHLİVAN FIKRALARI

Ali BEDİR
Sayfa: 117-122

TÜRKİYE'DE MÜZİK VE İLETİŞİM KONULARINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK PROFİLİ

Bibliometric Profile of Graduate Theses Written on Music and Communication in Türkiye

Gökhan BAK*

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilini çıkarmak ve bu konuda çalışma yapacaklara ışık tutmak amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesi veri tabanında "müzik ve iletişim" başlıklı çalışmalara ulaşılmış, çeşitli değişkenlere göre tasnif edilerek, yüzde-frekans dağılımlarına göre incelenmiştir. Araştırmada 30 adet lisansüstü teze ulaşılmış, veri tabanında 3 adet teze erişim sağlanamadığı için 27 adet tez değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma tarama modelinde yapılmıştır. Doküman incelemesiyle verilere ulaşılmış, betimsel analiz yoluyla da veriler analiz edilmiştir. Müzik ve iletişim konulu tezler; tezin yazıldığı üniversite bilgisine, üniversitenin türüne (devlet veya vakıf), yazım diline, enstitüsüne, ana bilim/sanat dalına, bilim/sanat dalına, tezin türüne (yüksek lisans, doktora veya sanatta yeterlik), teze danışmanlık yapan akademisyenin unvanına, bulunduğu ile, yazıldığı yıla, tezde kullanılan anahtar kelimelere, sayfa sayısına ve tezde kullanılan yöntemlere göre ayrılarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin dağılımına bakıldığında; büyük oranda Marmara Üniversitesinde, yüksek lisans seviyesinde, 50-100 sayfa aralığında ve Türkçe olarak yazıldığı görülmüştür. Ayrıca incelenen bu tezlerin; 20 tanesinin devlet üniversitesinde, 21 tanesinin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, 8 tanesinin Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda, 4 tanesinin Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nda, 7 tanesinin 2010 yılında, 13 tanesinin İstanbul'da yoğunlukla tamamlandığı sonucuna varılmıştır. Tezlere danışmanlık eden akademik personelin ağırlıklı olarak Doçent unvanına sahip oldukları, tezlerin yazımında yöntem olarak da en fazla doküman analizi kullanıldığı belirlenmiştir. 96 adet anahtar kelimenin dağılımına bakıldığında ise 9 adet "iletişim" kelimesinin yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müzik, İletişim, Müzik ve İletişim, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tezler.

ABSTRACT

This study was carried out in order to reveal the bibliometric profile of graduate theses on music and communication in Turkey and to shed light on those who will work on this subject. Within the scope of the study, studies titled "music and communication" were found in the official website of the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center database, classified according to various variables and examined according to percentage-frequency distributions. In the research, 30 graduate theses were reached, and 27 theses were evaluated because 3 theses were inaccessible in the database. The research was conducted using the survey model. Data were obtained through document investigation, and data were analyzed through descriptive analysis. Theses on music and communication was analyzed according to the information about the university where the thesis is written, type of university (state or foundation), language of writing, institute, department of science/art, branch of science/art, type of thesis (master, doctorate or proficiency in art), academic title of the thesis advisor, the year it was written, the keywords used in the thesis, the number of pages and the method used in the thesis. As a result of the examination, when the distribution of postgraduate theses on music and communication is examined; It was seen that it was mostly written at Marmara University, at the master's level, between 50-100 pages and in Turkish. In addition, it was concluded that 20 of these theses were completed in a state university, 21 in Social Sciences Institute, 8 in Fine Arts Education, 4 in Music Education, 7 in 2010 and 13 in Istanbul. It has been determined that the academic personnel who took part as an adviser to the theses mostly have the title of Associate Professor, and document analysis is the most used method in the writing of the theses. When the distribution of 96 keywords is examined, it is seen that there are 9 of them were "communication".

Keywords: Music, Communication, Music and Communication, Bibliometric Analysis, Graduate Theses.

* Doktora Öğrencisi, gokhanbak2010@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4520-0930

Geliş/Received: 04/04/23 Kabul/Accepted: 14/04/23

Bak, G. (2023). "Türkiye'de Müzik ve İletişim Konularında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili", *BELGÜ*, Sayı 8, 1-21.

DOI: <https://doi.org/10.59577/belgu.1276778>

Giriş

Müzik ve iletişim kavramları üzerine birçok araştırma yapılmış, insanoğlunun vazgeçilmez birer parçası oldukları ele alınmıştır. Her iki kavram sayesinde insanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarabildiği, birbirlerini etkileyebildiği görülmüştür. “Müzik, insanın duygu ve düşüncelerini anlatmasında vazgeçilmez bir iletişim aracı olmuştur” (Altınölçek, 1998, s. 6). Çok eski zamanlardan beri var olan iletişim sayesinde insanlar birbirleriyle anlaşabilmiş, duygularını aktarmış, isteklerini dışa vurmaya çalışmıştır. “İletişim de çeşitli iletişim araçlarının kullanımı sonucu, bireyleri ve toplumu etkileyip hareketlendirmesi, şekillendirip yönlendirmesiyle somut bir sürece dönüşmektedir. Kısaca iletişim, etkileme, bilgilendirme, yönlendirme niteliği ile bireylerin, toplumun fiziksel, düşünsel ve ruhsal tepkilerini belirlemede etkin olan itici bir güçtür” (Gönenç, 2007, s. 91). İletişimin gücü ele alındığında; bireyleri, toplumu, ülkeleri etkileyebilme özelliğinin yanı sıra bireylerin duygu ve düşüncelerini aktarmasını sağlayan önemli bir kavram olduğu da bilinmektedir. Doğru bir iletişim sayesinde insanlar birbirlerini mimik hareketleriyle bile anlayabilmektedirler. İletişim gibi müzik de insanların duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. “Müzik her yerde birden bulunan bir sosyal fenomendir. İnsanların müzik dinlemek için bir araya gelip sonra hakkında konuştukları konserler gibi, birçok sosyal etkinliğin merkezinde müzik vardır” (Erdem, 2011, s. 20). Birçok etkinliğin yanı sıra farklı araçlar için de müzik kullanılmıştır. “İnsanlar müziği, yaşama renk ve çeşni katan ve gönülleri eğlendiren bir araç olarak görmüş ve ruhsal rahatlatma aracı olarak kullanmışlardır” (Altınölçek, 1998, s. 11).

İletişim ve müzik konularında birçok araştırma yapılmıştır ve de her geçen gün yenileri eklenmektedir. Çünkü her iki kavram da farklı bilim/sanat dalları ile yakından ilgilidir. Farklı bilim/sanat dalları ile ilişkilerin ortaya konması adına farklı yöntemlerle her iki kavramla ilgili araştırmalar aralıksız yapılmaktadır. Yapılan çalışma yöntemlerinden birisi de bibliyometrik araştırmalardır. Bibliyometrik çalışmalar, bilimsel araştırmaların etkinliğinin ve sonuçlarının ölçülmesini sağlayan, yayın niteliği, yayın sayısı, yayın yapılan dergilerin endeks seçimi gibi ölçütlerle bilim dallarının yayın yeterliliklerini değerlendirmeye çalışan ve böylelikle geleceğe dönük bilimsel araştırmalara yön verme amacıyla olan araştırmalardır (Alkan, 2014, s. 42). Gerek iletişim gerekse müzik kavramlarıyla ilgili bibliyometrik analizlerin yapıldığı birçok araştırma mevcuttur.

Bir araştırmada, 2000-2007 yılları arasında Türkiye’de bilimsel dergilerde yayımlanan müzik makalelerinin bibliyometrik profili incelenmiş, son yıllara doğru makale sayısının ve de atıf sayısının artış gösterdiği tespit edilmiştir (Tatar, 2010).

Diğer bir araştırmada, YÖK Ulusal Tez Merkezi web sayfasında, 31.12.2018 tarihinde “Tez Adı” başlığı altında “Müzik” kelimesi taratılarak elde edilen tezler farklı değişkenlere göre incelenmiştir. En fazla tezin Gazi Üniversitesinde yazıldığı görülmüştür (Aksaray, 2019).

Başka bir çalışmada ise YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik veri tabalarında “Müzik ve değerler eğitimi” başlıklı tüm akademik çalışmalar taranmış, konu başlıklarına göre tasnif edilerek, yüzde-frekans dağılımları ile birlikte verilerek incelenmiştir (Turhal ve Varış, 2022).

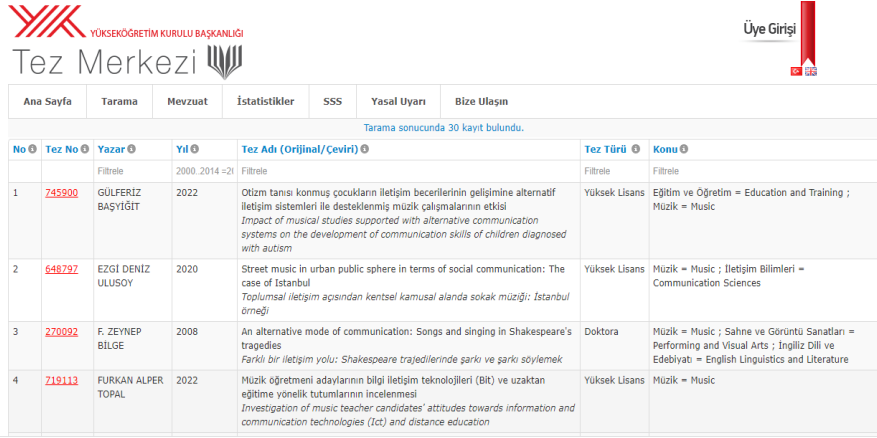
İletişim konusunda yapılan bibliyometrik çalışmalardan birinde; 1995-2020 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi sayfasında, tezin başlığında “kültürlerarası iletişim” bulunan tezler taratılmış, farklı kategorilere göre sınıflandırılarak içerik analizi ile çözümlenmiştir. En fazla tezin Marmara Üniversitesinde olduğu görülmüştür (Bitirim Okmeydan, 2020).

Yapılan literatür taraması sonucunda; müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu konuda literatüre katkıda bulunmak amacıyla çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Tarama modeliyle yapılan bu çalışmada doküman incelemesiyle verilere ulaşılmıştır. Verilerin analizi için de betimsel analizden istifade edilmiştir.

Araştırma tarama modelinde yapılmıştır. Tarama modeliyle mevcut durum betimlenmek istenmiştir. Verilerin toplanmasında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi arama motorunun detaylı arama kısmında bulunan “Tez Adı” bölümüne “İletişim”, “Konu” bölümüne de “Müzik” yazılarak tarama yapılmıştır. Resim 1’de YÖK Tez Merkezi veri tabanında ilgili bölümlere anahtar kelimeler yazıldıktan ve de arama yapıldıktan sonra toplam 30 adet tezin olduğunu gösteren ekran görüntüsüne yer verilmiştir. 3 adet tezin içeriğine erişilemediği için de bu tezler araştırma kapsamında ele alınamamıştır. Toplam 27 adet tez farklı değişkenlere göre incelenmiş, bibliyometrik profili ortaya konmuştur. Müzik ve iletişim konulu tezler; tezin yazıldığı üniversite bilgisine, üniversitenin türüne (devlet veya vakıf), yazım diline, enstitüsüne, ana bilim/sanat dalına, bilim/sanat dalına, tezin türüne (yüksek lisans, doktora veya sanatta yeterlik), teze danışmanlık yapan akademisyenin unvanına, bulunduğu ile, yazıldığı yıla, tezde kullanılan anahtar kelimelere, sayfa sayısına ve tezde kullanılan yöntemlere göre ayrılarak betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Ana Sayfa	Tarama	Mevzuat	İstatistikler	SSS	Yasal Uyarı	Bize Ulaşın
Tarama sonucunda 30 kayıt bulundu.						
No	Tez No	Yazar	Yıl	Tez Adı (Orjinal/Ceviri)	Tez Türü	Konu
1	745900	GÜLFERİZ BAŞYİĞİT	2022	Ötizm tanısı konmuş çocukların iletişim becerilerinin gelişimine alternatif iletişim sistemleri ile desteklenmiş müzik çalışmalarının etkisi Impact of musical studies supported with alternative communication systems on the development of communication skills of children diagnosed with autism	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training ; Müzik = Music
2	648797	EZGİ DENİZ ULUSOY	2020	Street music in urban public sphere in terms of social communication: The case of Istanbul Toplumsal iletişim açısından kentsel kamusal alanda sokak müziği: İstanbul örneği	Yüksek Lisans	Müzik = Music ; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
3	270092	F. ZEYNEP BİLGE	2008	An alternative mode of communication: Songs and singing in Shakespeare's tragedies Farklı bir iletişim yolu: Shakespeare trajedilerinde şarkı ve şarkı söylemek	Doktora	Müzik = Music ; Sahne ve Görsütle Sanatları = Performing and Visual Arts ; İngiliz Dili ve Edebiyatı = English Linguistics and Literature
4	719113	FURKAN ALPER TOPAL	2022	Müzik öğretmeni adaylarının bilgi iletişim teknolojileri (BİT) ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi Investigation of music teacher candidates' attitudes towards information and communication technologies (ict) and distance education	Yüksek Lisans	Müzik = Music

Resim 1. Ulaşılan Tez Sayısını Gösteren Ekran Görüntüsü

Tezin yazıldığı üniversitenin bilgisi yazılırken; tezin yazıldığı yıl tez üzerinde yazılı olan üniversite bilgisi dikkate alınarak değerlendirmeye alınmıştır.

Tezlerin yazıldığı bilim dalı bölümü bazı tezlerde belirtilmediği için bu şekilde olan tezler yüzde-frekans tablosu içerisinde “Belirtilmemiş” olarak gösterilmiştir.

Teze danışmanlık yapan bilgiler içerisinde bir tez için iki danışman ataması yapıldığı görülmüş, araştırma kapsamında iki danışman unvanı da değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca tezin yazıldığı dönem danışmanlık eden akademik personel unvanı Yrd. Doç. Dr. olarak gözükmüşse de günümüzde Dr. Öğr. Üyesi unvanı kullanıldığı için veri olarak güncel unvan değerlendirmeye alınmıştır.

Tezlerde kullanılan anahtar kelimeleri bulmak adına tezlerin içeriğine bakıldığında; bazı tezlerde yer alan özet kısımlarında anahtar kelimelere yer verilmediği görülmüştür. Bu şekilde olan tezler için kullanılan anahtar kelimeler bölümü boş bırakılarak değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca özet kısmı tezlerin çoğunlukla ön kısımlarında yer alırken bazı tezlerin arka kısımlarına eklendiği görülmüştür.

Tezin sayfa sayısı bilgisi yazılırken; kapak, özet, içindekiler, ekler gibi bölümlerin de içinde yer aldığı toplam sayfa sayısı dikkate alınmıştır.

Tezler incelenirken; bazı tezlerde özellikle yöntem bölümü başlığı altında araştırmada kullanılan yönteme yönelik açıklayıcı bilgiler verilirken bazı tezlerde ise çalışmanın içeriğinde dahi yönteme yönelik bilgilere çok zor erişim sağlanmıştır. Araştırma kapsamında hangi yöntemin kullanıldığı açıkça belirtilmeyen tezler için araştırma yöntemi olarak en uygun yöntemin yazılabilmesi adına özet, giriş, bulgular ve sonuç kısımları da incelenmiştir. Bibliyometrik profili çıkarmak amacıyla tezlerin ilgili kısımları incelenerek en makul araştırma yöntemi çalışmamıza veri olarak eklenmiştir.

Önceden belirlenen kategorilere göre özetleme ve yorumlama yoluyla yapılan betimsel analiz dört aşamada gerçekleşir. İlk aşamada verilerin hangi kavram altında düzenleneceği belirlenir. İkinci aşamada düzenlenen tematik çerçeveye göre veriler işlenir. Üçüncü aşamada tematik verilere göre düzenlenmiş bulgular sade bir dille tanımlanır. Son aşamada ise elde edilen bulgular yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmada dokümanlardan elde edilen verilere betimsel analiz uygulanarak, elde edilen bulgular açıklanmış, ilişkilendirilerek anlandırılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilini çıkarmak ve bu konuda çalışma yapacaklara ışık tutmak amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesi üzerinde yapılan tarama sonucu elde edilen 27 adet tez önceden belirlenmiş farklı kategorilere ayrılarak incelenmiştir.

“Türkiye’de yayımlanmış olan “müzik ve iletişim” konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili nasıldır?” araştırma sorusuna bu çalışmayla cevap aranmıştır.

Araştırma kapsamında Türkiye’de YÖK Tez Merkezi resmi internet sitesinde yer alan “müzik ve iletişim” konulu 27 adet teze erişim sağlanmıştır (URL-1). 1985, 1994 ve 1998 yıllarında yazılan 3 adet doktora tezine, YÖK Tez Merkezi veri tabanı üzerinde erişimine izin verilmediği için bu 3 çalışma araştırma kapsamında değerlendirmeye alınamamıştır. Tablo 1’de erişim sağlanamayan tez bilgilerinin ekran görüntüsüne yer verilmiştir. Bu tezlerin YÖK Tez Merkezi veri tabanı üzerinde yayınlanma izni bulunmadığı, yayınlanma izni olmayan tezlerin basılı kopyalarına Üniversite kütüphaneleri aracılığıyla (TÜBESS üzerinden) erişebilirsiniz.

Tablo 1. Erişimine İzin Verilmeyen Tez Bilgilerini Gösteren Ekran Görüntüsü

Tez Bilgileri Detay			
Tez No	İndirme	Tez Künye	Durumu
2526	Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır. Yayınlanma izni olmayan tezlerin basılı kopyalarına Üniversite kütüphaneleri aracılığıyla (TÜBESS üzerinden) erişebilirsiniz.	İletişim sanatı olarak müziğin öğretim ve eğitim ortamlarındaki kurumsal yapısı ile yaygın eğitimde bir model önerisi / Yazarı:ALİ CEMALCILAR Danışman: PROF. DR. İNAL CEM AŞKUN Yer Bilgisi: Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Konu: Müzik = Music Dizini: Müzik = Music ; Müzik eğitimi = Music education ; Yaygın eğitim = Non-formal education ; Öğretim = Teaching ; İletişim = Communication	Onaylandı Doktora Türkçe 1985 353 s.

Tez Bilgileri Detay			
Tez No	İndirme	Tez Künye	Durumu
37018	Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır. Yayınlanma izni olmayan tezlerin basılı kopyalarına Üniversite kütüphanemiz aracılığıyla (TÜBESS üzerinden) erişebilirsiniz.	Türk müziğindeki temel sorunların eğitime, kitle iletişim kurumlarına yansımaları ve çözüm arayışları / Yazar: NAİL YAVUZOĞLU Danışman: PROF.DR. ERSAN İLAL Yer Bilgisi: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Konu: Müzik = Music ; Radyo-Televizyon = Radio and Television Dizin: Eğitim = Education ; Kitle iletişim kurumları = Mass communication institutions ; Müzik = Music ; Türk müziği = Turkish music	Onaylandı Doktora Türkçe 1994 191 s.
Tez Bilgileri Detay			
Tez No	İndirme	Tez Künye	Durumu
73475	Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır. Yayınlanma izni olmayan tezlerin basılı kopyalarına Üniversite kütüphanemiz aracılığıyla (TÜBESS üzerinden) erişebilirsiniz.	Bir iletişim aracı olarak müzik ve müzikle tedavi yöntemleri / Music and music therapy methods as a means of communication Yazar: HAŞMET ALTINÖLÇEK Danışman: PROF. DR. SEÇİL BÜKER Yer Bilgisi: Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı Konu: Müzik = Music ; İletişim Bilimleri = Communication Sciences Dizin: Müzik = Music ; Psikolojik etki = Psychological effect ; Tedavi = Treatment ; İletişim = Communication	Onaylandı Doktora Türkçe 1998 154 s.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında içeriğine erişim sağlanan “müzik ve iletişim” konulu tezler farklı değişkenlere göre incelenmiş, frekans-yüzde tabloları oluşturulmuş, betimsel analize tabi tutularak bibliyometrik profili oluşturulmuştur. İncelenen tezlerin künye bilgilerine makalenin ek kısmında yer verilmiştir. Yapılan bir çalışmada elde edilen verilerin daha iyi anlaşılması ve de görsellik açısından daha kolay değerlendirilmesi için her tablonun altına grafik eklendiği görülmüştür (Eşidir ve Bak, 2022). Araştırmamızda elde edilen verilerin değerlendirilmesi açısından ilgili çalışmadan uyarlamalar yapılmış, aynı bakış açısıyla hem tablo hem de grafik eklenerek yorumlanmıştır.

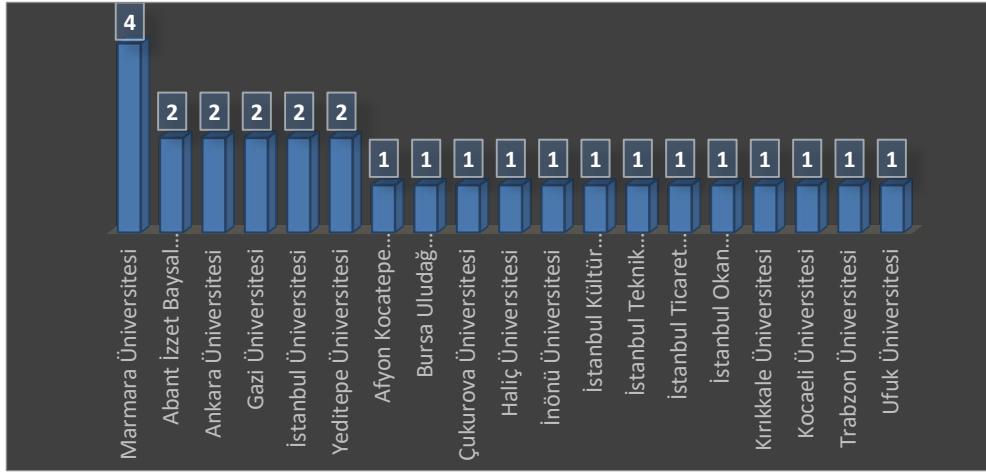
Müzik ve iletişim konulu tezler; tezin yazıldığı üniversite bilgisine, üniversitenin türüne (devlet veya vakıf), yazım diline, enstitüsüne, ana bilim/sanat dalına, bilim/sanat dalına, tezin türüne (yüksek lisans, doktora veya sanatta yeterlik), teze danışmanlık yapan akademisyenin unvanına, bulunduğu ile, yazıldığı yıla, tezde kullanılan anahtar kelimelere, sayfa sayısına ve tezde kullanılan yöntemlere göre ayrılarak incelenmiştir.

Müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin yazıldığı üniversiteye göre dağılımı Tablo 2 ve Grafik 1’de verilmiştir. Toplamda bu konuda 19 adet üniversitede tez yazıldığı ve bu tezlerin de %14,8’lik (4) oranda Marmara Üniversitesinde yayınlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı

S. No	Üniversite	Frekans	%
1	Marmara Üniversitesi	4	14.8
2	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	7.4
3	Ankara Üniversitesi	2	7.4
4	Gazi Üniversitesi	2	7.4

5	İstanbul Üniversitesi	2	7.4
6	Yeditepe Üniversitesi	2	7.4
7	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	3.7
8	Bursa Uludağ Üniversitesi	1	3.7
9	Çukurova Üniversitesi	1	3.7
10	Haliç Üniversitesi	1	3.7
11	İnönü Üniversitesi	1	3.7
12	İstanbul Kültür Üniversitesi	1	3.7
13	İstanbul Teknik Üniversitesi	1	3.7
14	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	3.7
15	İstanbul Okan Üniversitesi	1	3.7
16	Kırıkkale Üniversitesi	1	3.7
17	Kocaeli Üniversitesi	1	3.7
18	Trabzon Üniversitesi	1	3.7
19	Ufuk Üniversitesi	1	3.7
	Toplam	27	100.0

Grafik 1. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin devlet üniversitesi veya vakıf üniversitesi olmasına göre dağılımı Tablo 3 ve Grafik 2’de verilmiştir. Bu verilere göre; %74,1’lik (20) oranda en fazla devlet üniversitelerinde müzik ve iletişim konulu tez yazıldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 3. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Üniversitelerin Türüne Göre Dağılımı

S. No	Üniversitenin Türü	Frekans	%
1	Devlet	20	74.1
2	Vakıf	7	25.9
	Toplam	27	100.0

Grafik 2. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Üniversitelerin Türüne Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı dile göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 4 ve Grafik 3'teki veriler incelendiğinde; %92,6'lık (25) büyük oranda Türkçe tez yazıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca %7,4'lük (2) oranda da İngilizce tez yazıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Dil	Frekans	%
1	Türkçe	25	92.6
2	İngilizce	2	7.4
	Toplam	27	100.0

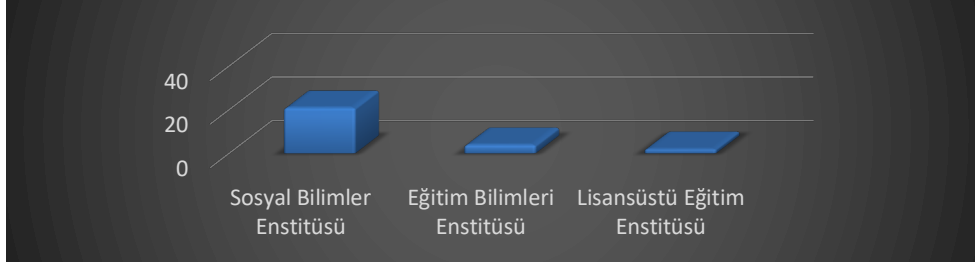

Grafik 3. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı enstitüye göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 5 ve Grafik 4'e bakıldığında; %7,4'lük (2) oranda Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde, %14,8'lik (4) oranda Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde, %77,8'lik (21) oranda ise Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 5. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Enstitüye Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Enstitü	Frekans	%
1	Sosyal Bilimler Enstitüsü	21	77.8
2	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4	14.8
3	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	2	7.4
	Toplam	27	100.0

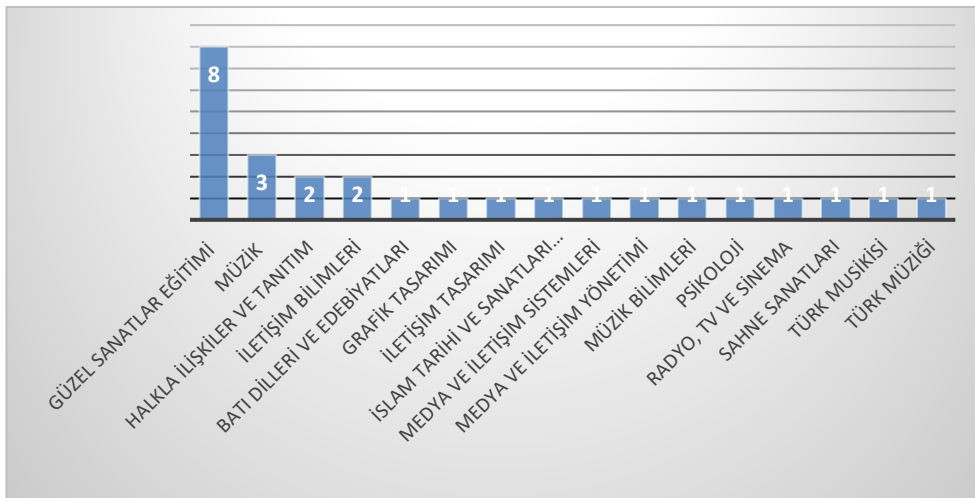

Grafik 4. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Enstitüye Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı ana bilim/sanat dalına göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 6 ve Grafik 5'e bakıldığında; %29,6'lık (8) oranda Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı programında, % 11,1'lik (3) oranda Müzik Ana Bilim/Sanat Dalı programında, %7,4'lük (2) oranlarda da Halkla İlişkiler ve Dağıtım Ana Bilim Dalı programı ile İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı programlarında tez yazıldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 6. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Ana Bilim/Sanat Dalına Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Ana Bilim/Sanat Dalı	Frekans	%
1	Güzel Sanatlar Eğitimi	8	29,6
2	Müzik	3	11,1
3	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2	7,4
4	İletişim Bilimleri	2	7,4
5	Batı Dilleri ve Edebiyatları	1	3,7
6	Grafik Tasarımı	1	3,7
7	İletişim Tasarımı	1	3,7
8	İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi)	1	3,7
9	Medya ve İletişim Sistemleri	1	3,7
10	Medya ve İletişim Yönetimi	1	3,7
11	Müzik Bilimleri	1	3,7
12	Psikoloji	1	3,7
13	Radyo, Tv ve Sinema	1	3,7
14	Sahne Sanatları	1	3,7
15	Türk Musikisi	1	3,7
16	Türk Müziği	1	3,7
	Toplam	27	100,0

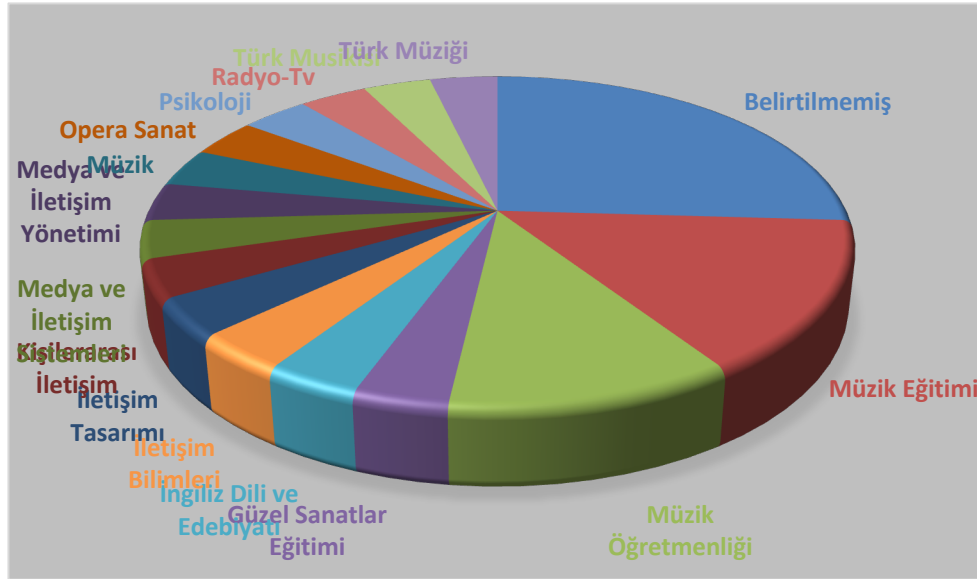

Grafik 5. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Ana Bilim/Sanat Dalına Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı bilim/sanat dalına göre dağılımlarının yer aldığı Tablo 7 ve Grafik 6'ya bakıldığında; %25,9'luk (7) oranda belirtilmemiş, %14,8'lik (4) oranda ise en fazla Müzik Eğitimi Bilim Dalı programında tez yazıldığı dikkati çekmektedir.

Tablo 7. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Bilim/Sanat Dalına Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Bilim/Sanat Dalı	Frekans	%
1	Belirtilmemiş	7	25.9
2	Müzik Eğitimi	4	14.8
3	Müzik Öğretmenliği	3	11.1
4	Güzel Sanatlar Eğitimi	1	3.7
5	İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	3.7
6	İletişim Bilimleri	1	3.7
7	İletişim Tasarımı	1	3.7
8	Kişilerarası İletişim	1	3.7
9	Medya ve İletişim Sistemleri	1	3.7
10	Medya ve İletişim Yönetimi	1	3.7
11	Müzik	1	3.7
12	Opera Sanat	1	3.7
13	Psikoloji	1	3.7
14	Radyo-Tv	1	3.7
15	Türk Musikisi	1	3.7
16	Türk Müziği	1	3.7
	Toplam	27	100.0

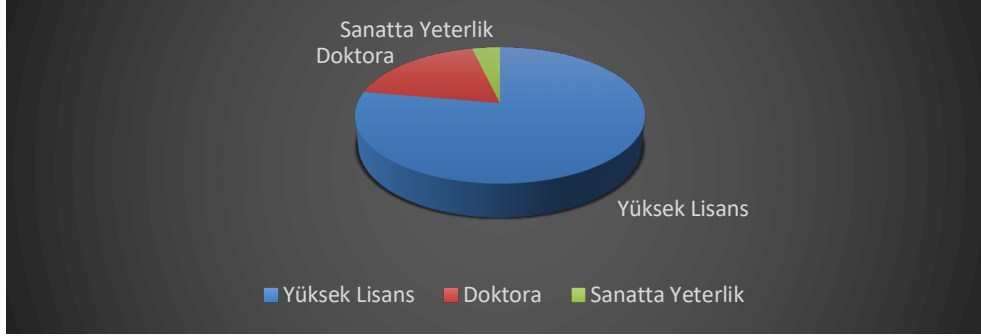
Grafik 6. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Bilim/Sanat Dalına Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin; yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik olarak türüne göre dağılımları Tablo 8 ve Grafik 7'de verilmiştir. Bu verilere göre; müzik ve iletişim konulu tezlerin çoğunlukla %77,8'lik (21) oranda yüksek lisans tezi olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 8. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

S. No	Tezin Türü	Frekans	%
1	Yüksek Lisans	21	77.8
2	Doktora	5	18.5

3	Sanatta Yeterlik	1	3.7
	Toplam	27	100.0

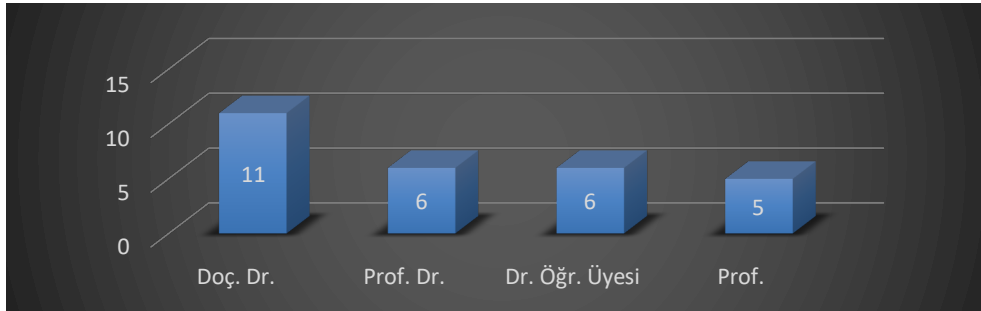

Grafik 7. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlere danışmanlık yapan akademik personelin, Tablo 9 ve Grafik 8'de gösterilen kadro/unvan durumlarına bakıldığında; %17,9'luk (5) oranda Prof., %21,4'lük (6) oranda Prof. Dr., %21,4'lük (6) oranda Dr. Öğr. Üyesi ve %39,3'lük (11) oranda Doç. Dr. unvanına sahip akademik personelin tezlere danışmanlık yaptığı göze çarpmaktadır. İncelemeye alınan tez sayısı 27 adet olduğu halde 28 adet danışmanlık yapan kadro/unvan durumunun gözükmesi bir teze iki danışmanın atanmasından kaynaklanmaktadır. Değerlendirmeye alınırken, 2 adet unvan eklenerek inceleme yapılmıştır.

Tablo 9. Müzik ve İletişim Konulu Tezlere Danışmanlık Yapanların Kadro/Unvan Durumuna Göre Dağılımı

S. No	Teze Danışmanlık Yapanların Kadro/Unvan Durumu	Frekans	%
1	Doç. Dr.	11	39.3
2	Prof. Dr.	6	21.4
3	Dr. Öğr. Üyesi	6	21.4
4	Prof.	5	17.9
	Toplam	28	100.0

Grafik 8. Müzik ve İletişim Konulu Tezlere Danışmanlık Yapanların Kadro/Unvan Durumuna Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı illerin dağılımına, Tablo 10 ve Grafik 9'da bakıldığında; %48,1'lik (13) büyük oranda İstanbul'da yazıldığı dikkati çekmektedir.

Tablo 10. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı İle Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Üniversitenin Bulunduğu İl	Frekans	%
1	İstanbul	13	48.1
2	Ankara	5	18.5
3	Bolu	2	7.4
4	Adana	1	3.7

5	Afyon	1	3.7
6	Bursa	1	3.7
7	Kırıkkale	1	3.7
8	Kocaeli	1	3.7
9	Malatya	1	3.7
10	Trabzon	1	3.7
	Toplam	27	100.0

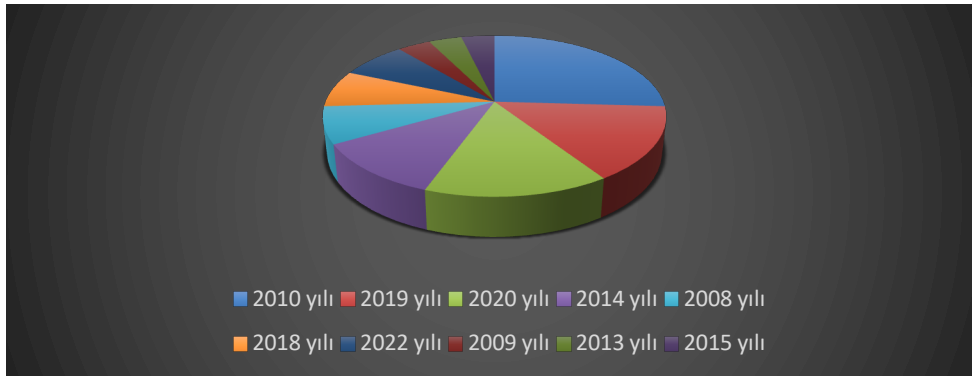

Grafik 9. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı İle Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin yazıldığı yıla göre dağılımlarının gösterildiği Tablo 11 ve Grafik 10'a bakıldığında; en fazla %25,9'luk (7) oranda 2010 yılında tez yazıldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 11. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Yıla Göre Dağılımı

S. No	Tezin Yazıldığı Yıl	Frekans	%
1	2010	7	25.9
2	2019	4	14.8
3	2020	4	14.8
4	2014	3	11.1
5	2008	2	7.4
6	2018	2	7.4
7	2022	2	7.4
8	2009	1	3.7
9	2013	1	3.7
10	2015	1	3.7
	Toplam	27	100.0

Grafik 10. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Yıla Göre Dağılımı

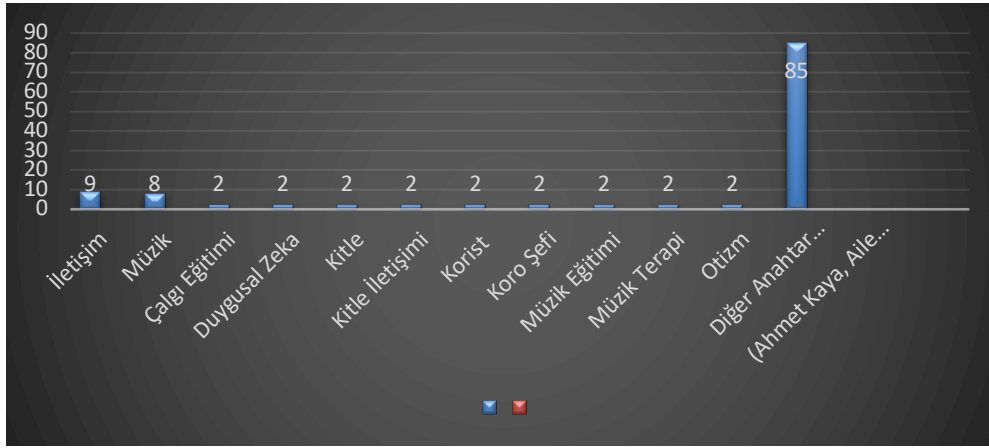
Müzik ve iletişim konulu tezlerde kullanılan anahtar kelimeler, Tablo 12 ve Grafik 11'de alfabetik sırasıyla verilmiştir. Eldeki verilere göre en fazla %7,5'lik (9)

oranda iletişim anahtar kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Tabloda sunulan 96 adet anahtar kelime alfabetik sırasına göre; Ahmet Kaya, Aile içi Müzik Paylaşımı, Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi (AGSL), Anne-Baba ve Müzik, Aşık, Aşık Beyhani, Aşıklık Geleneği, Babylon, Bireysel Çalgı Dersi, BİT, Canlı Müzik Mekanları, Club Kültürü, Çalgı Eğitimi, Çocuk, Çok Sesli Koro, Dans, Dijital Müzik, Dijital Müzik Platformu, Duygu Düzenleme Becerileri, Duygusal Zeka, Ego Durumları, Elektronik Dans Müziği, Enformasyon, Etkili İletişim, Faktör Analizi, Görsel İletişim, Grafik Tasarım, İletişim, İletişim Becerisi, Kimlik, Kitle, Kitle İletişimi, Kitle İletişim Araçları, Korist, Koro, Koro Eğitimi, Koro Şefi, Kral TV, Kurum Görsel Kimliği, Kültür, Kültürel Erezyon, Kültürlerarası İletişim, Lisans Eğitimi, Lisansüstü Tezler, Marka Algısı, Marka İmajı, Müziğin Etkileri, Müzik, Müzik Eğitimi, Müzik Endüstrisi, Müziksel İletişim, Müzik Öğretmeni Adayları, Müzik Terapi, Müzik ve İletişim, Müzik ve Sanat, Müzik ve Teknoloji, Müzik ve Toplum, MTV, MTV Türkiye, Neo-Liberalleşme, Okul Öncesi, Opera, Orff Müzik Terapi, Orff-Schulwerk Yaklaşımı, Orff-Schulwerk Yöntemi, Otizm, Oyunculuk, Öğrenci, Öğretmen, Ölçek Geliştirme, Öz, Pedagojik Müzik Terapi, Performans, Politik Şarkılar, Popüler Kültür, Rock, Sahne, Ses Eğitimi, Siyasi İletişim, Siyasi Müzik, Sosyal İletişim Becerileri, Sosyal Medya ve Müzik, Toplumsal Bellek, Toplumsal İletişim, Toplum ve Psikoloji, Transaksiyonel Analiz, Transaksiyonlar, Tutum, Türk Müzik Sektörü, Türk Pop ve Rock Müziği, Türkiye’de Toplumsal Değişim, Uzaktan Eğitim, Yayın, Yönetim olarak verilmiştir. Yalnızca bir kere kullanılan anahtar kelimeler tablo ve grafikte diğer anahtar kelimeler olarak sınıflandırılmıştır. Tezlerde bir kere kullanılan, diğer anahtar kelimeler içerisinde yer alan anahtar kelimelerin her biri %0,8’lik (1) bir dilime sahiptir. Tezlerin içerisinde yalnızca bir kere kullanılan her bir anahtar kelimenin tek tek yazılması yerine, diğer anahtar kelimeler başlığı altında toplanarak, yüzde-frekans tablosunda yer almasının daha kolay anlaşılacağı değerlendirilmiş ve bu şekilde çalışmada gösterilmiştir.

Tablo 12. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

S. No	Anahtar Kelime	Frekans	%
1	İletişim	9	7.5
2	Müzik	8	6.7
3	Çalgı Eğitimi	2	1.7
4	Duygusal Zekâ	2	1.7
5	Kitle	2	1.7
6	Kitle İletişimi	2	1.7
7	Korist	2	1.7
8	Koro Şefi	2	1.7
9	Müzik Eğitimi	2	1.7
10	Müzik Terapi	2	1.7
11	Otizm	2	1.7
12	Diğer Anahtar Kelimeler (Ahmet Kaya, Aile içi Müzik Paylaşımı, Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi (AGSL), Anne-Baba ve Müzik, Aşık, Aşık Beyhani, Aşıklık Geleneği, Babylon, Bireysel Çalgı Dersi, BİT, Canlı Müzik Mekanları, Club Kültürü, Çocuk, Çok Sesli Koro, Dans, Dijital Müzik, Dijital Müzik Platformu, Duygu Düzenleme Becerileri, Ego Durumları, Elektronik Dans Müziği, Enformasyon, Etkili İletişim, Faktör Analizi, Görsel İletişim, Grafik Tasarım, İletişim Becerisi, Kimlik, Kitle İletişim Araçları, Koro, Koro Eğitimi, Kral TV, Kurum Görsel Kimliği, Kültür, Kültürel Erezyon, Kültürlerarası	85	70.8

İletişim, Lisans Eğitimi, Lisansüstü Tezler, Marka Algısı, Marka İmajı, Müziğin Etkileri, Müzik Endüstrisi, Müziksel İletişim, Müzik Öğretmeni Adayları, Müzik ve İletişim, Müzik ve Sanat, Müzik ve Teknoloji, Müzik ve Toplum, MTV, MTV Türkiye, Neo-Liberalleşme, Okul Öncesi, Opera, Orff Müzik Terapi, Orff-Schulwerk Yaklaşımı, Orff-Schulwerk Yöntemi, Oyunculuk, Öğrenci, Öğretmen, Ölçek Geliştirme, Öz, Pedagojik Müzik Terapi, Performans, Politik Şarkılar, Popüler Kültür, Rock, Sahne, Ses Eğitimi, Siyasi İletişim, Siyasi Müzik, Sosyal İletişim Becerileri, Sosyal Medya ve Müzik, Toplumsal Bellek, Toplumsal İletişim, Toplum ve Psikoloji, Transaksiyonel Analiz, Transaksiyonlar, Tutum, Türk Müzik Sektörü, Türk Pop ve Rock Müziği, Türkiye'de Toplumsal Değişim, Uzaktan Eğitim, Yayın, Yönetim)		
Toplam	120	100.0

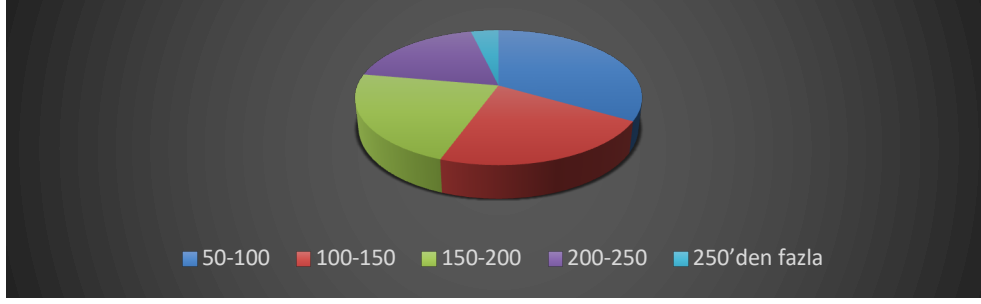

Grafik 11. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerin sayfa aralığına göre dağılımının gösterildiği Tablo 13 ve Grafik 12'ye bakıldığında, hem 50-100 sayfa aralığında hem de 250 sayfadan daha fazla sayfa sayısına sahip tezler yazıldığı görülmektedir. 1 adet (%3,7) 250 sayfadan fazla, 9 adet (%33,3) de 50-100 sayfa aralığında tez yazıldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 13. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Sayfa Aralığına Göre Dağılımı

S. No	Sayfa Aralığı	Frekans	%
1	50-100	9	33.3
2	100-150	6	22.2
3	150-200	6	22.2
4	200-250	5	18.5
5	250'den fazla	1	3.7
	Toplam	27	100.0

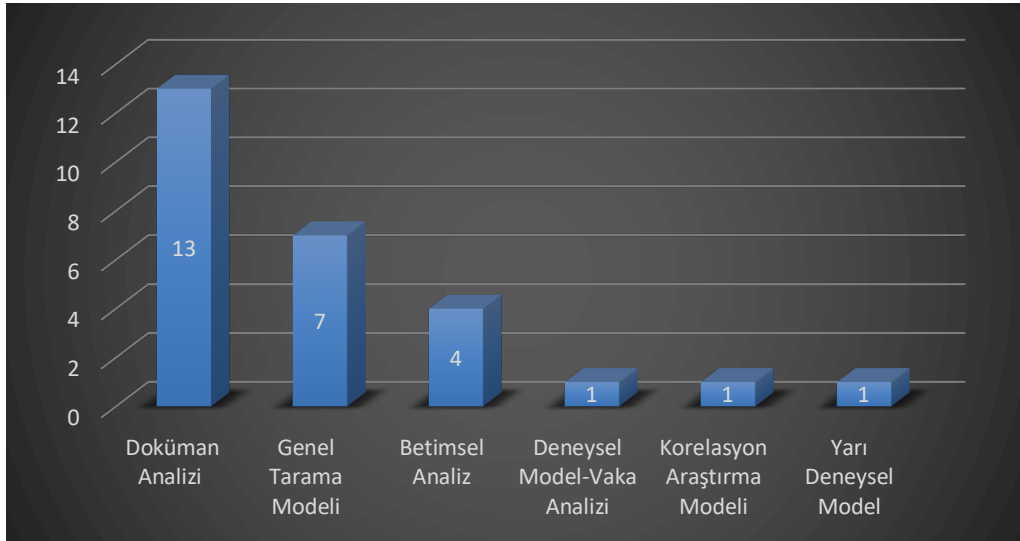

Grafik 12. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Sayfa Aralığına Göre Dağılımı

Müzik ve iletişim konulu tezlerde kullanılan yöntemlerin dağılımının gösterildiği Tablo 14 ve Grafik 13'e bakıldığında; tezlerin en fazla %48,1'lik (13) oranda doküman analizi yöntemiyle yazıldığı dikkati çekmektedir.

Tablo 14. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Yönteme Göre Dağılımı

S. No	Tezde Kullanılan Yöntem	Frekans	%
1	Doküman Analizi	13	48.1
2	Genel Tarama Modeli	7	25.9
3	Betimsel Analiz	4	14.8
4	DeneySEL Model-Vaka Analizi	1	3.7
5	Korelasyon Araştırma Modeli	1	3.7
7	Yarı DeneySEL Model	1	3.7
	Toplam	27	100.0

Grafik 13. Müzik ve İletişim Konulu Tezlerin Yazıldığı Yönteme Göre Dağılımı

Sonuç

Müzik ve iletişim konulu tezlerin bibliyometrik profilinin incelendiği bu araştırmayla ilerde bu konularda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yardımcı olması amaçlanmıştır. İlerde yapacakları tez konusu içerisinde müzik ve iletişim kavramlarını kullanacak araştırmacılar, yapılan bu araştırma sonucuna göre hareket edebilecektir. Böylelikle, tezlerde hangi konular üzerinde odaklanıldığını, hangi araştırma yöntemlerinin kullanıldığını göz önünde bulundurarak, çalışmalarında bu hususları örnek alabilecektir.

Yapılan inceleme sonucunda, müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin dağılımına bakıldığında; % 14.8'lik (4) oranda Marmara Üniversitesinde, % 74.1'lik

(20) oranda devlet üniversitesinde, % 92.6'lık (25) oranda Türkçe, % 77.8'lik (21) oranda Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, % 29.6'lık (8) oranda Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda, % 14.8'lik (4) oranda Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nda, % 48.1'lik (13) oranda İstanbul'da, % 25.9'luk (7) oranda 2010 yılında, % 33.3'lük (9) oranda 50-100 sayfa aralığında, % 48.1'lik (13) doküman analizi yöntemiyle, % 7.5'lik (9) oranda “İletişim” anahtar kelimesi kullanılarak, % 77.8'lik (21) oranda yüksek lisans tezi olarak yazıldığı görülmüştür. Ayrıca bu tezlere Dr. Öğretim Üyesi kadro/unvanından Prof. Dr. kadro/unvanına kadar birçok kadro/unvana sahip akademik personelin danışmanlık yaptığı, bu akademik personelin ise büyük oranda Doç. Dr. unvanına sahip olduğu görülmüştür.

Marmara Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Haliç Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi, Ufuk Üniversitesi olarak 19 adet üniversitede müzik ve iletişim konulu tez yazılmıştır. Bu tezlerin yazıldığı üniversite durumuna bakıldığında ise ağırlıklı olarak devlet üniversitesi statüsünde oldukları görülmüştür. Ana dilde tez yazmanın daha kolay olduğu da göz önüne alındığında Türkçe tez yazmanın daha revaçta olduğu gözden kaçmamaktadır. Ayrıca tezler; ülkemizde en fazla üniversitenin bulunduğu il olan İstanbul'da yoğunlukla yazılmıştır.

Büyük oranda Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilen tezlerin Ana Bilim/Sanat Dalı'na bakıldığında çok geniş yelpazede olduğu görülmüştür. Güzel Sanatlar Eğitimi, Müzik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, İletişim Bilimleri, Batı Dilleri ve Edebiyatları, Grafik Tasarımı, İletişim Tasarımı, İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi), Medya ve İletişim Sistemleri, Medya ve İletişim Yönetimi, Müzik Bilimleri, Psikoloji, Radyo, Tv ve Sinema, Sahne Sanatları, Türk Musikisi, Türk Müziği olmak üzere 16 adet farklı Ana Bilim/Sanat Dalı'nda olması konunun ne denli çalışmaya değer olduğunun da göstergesidir. Ayrıca Bilim/Sanat dalı çoğunluklu olarak tezlerde belirtilmemiş olsa da Müzik Eğitimi, Müzik Öğretmenliği, Güzel Sanatlar Eğitimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, İletişim Bilimleri, İletişim Tasarımı, Kişilerarası İletişim, Medya ve İletişim Sistemleri, Medya ve İletişim Yönetimi, Müzik, Opera Sanat, Psikoloji, Radyo-Tv, Türk Musikisi, Türk Müziği olmak üzere, 15 adet farklı Bilim/Sanat Dalı programında ele alınması konunun önemini bir kez daha vurgulamıştır.

İncelenen tezlere bakıldığında; 2008 yılından günümüze kadar tez yazıldığı görülsede de 2011, 2012, 2016, 2017 ve 2021 yıllarında bu konuda hiçbir tez yazılmadığı dikkati çekmektedir. Yalnızca 1 tane tezin 250 sayfadan fazla olduğu, genel itibarıyla 100 sayfadan daha az sayfa aralığında oldukları görülmüştür.

Dokümana ulaşma, orijinal olduğunu kontrol etme, anlama, analiz etme ve elde edilen veriyi kullanma olarak bilinen doküman analizi alan yazında en sık kullanılan yöntemdir (Kıral, 2020). İncelenen tezlerde yöntem olarak doküman analizine başvurulması bu hususu destekler niteliktedir.

İncelenen 27 adet tez için 96 adet farklı anahtar kelimenin kullanılması ne denli zengin bir içeriğe sahip tezler yazıldığını göstermektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen tezlerin; YÖK Tez Merkezi veri tabanında, “Tez Adı” bölümüne “İletişim”, “Konu” bölümüne de “Müzik” yazılarak tarama yapıldığı göz önüne alındığında, yoğunluklu olarak kullanılan anahtar kelimelerin “İletişim” ile “Müzik” olması da kaçınılmaz bir durum olarak görülmüştür.

Araştırmamızda, yapılan tezlerin büyük oranda yüksek lisans tezi olduğu belirlenmiştir. Benzer bir araştırmada, müzik ve sosyoloji ortak alanında yapılmış lisansüstü tezler incelenmiş, bu tezlerin çoğunlukla yüksek lisans kapsamında olduğu vurgulanmıştır (Kumtepe ve Yıldırım Orhan, 2016). Ayrıca aynı çalışmada

incelenen tezlerin; büyük oranda Türkçe ve Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yazılmış olması, çalışmamızla ortak sonuçlar verdiğinin başka bir göstergesidir.

Müzik ve iletişim konulu lisansüstü tezlerin yanı sıra Google Akademik, Researchgate, Web Of Science üzerinde de tarama yapılarak makale, kitap ve bildirilerin bibliyometrik analizi yapılabileceği gibi farklı ülkelerin tezleri ile de karşılaştırmalar yapılarak literatüre katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Aksaray, Ö. (2019). *Müzik Alanında Yazılan Tezlerin Bibliyometrik Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 61, 41-52.
- Altınöçek, H. (1998). *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri*. (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bitirim Okmeydan, S. (2020). Kültürlerarası İletişim Alanındaki Eğilimler: ‘Kültürlerarası İletişim’ Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *TRT Akademi*, 5 (10), 578-611.
- Erdem, C. (2011). Ergenin Müzik ile İletişimi. *Türk Pediatri Arşivi*, 46 (11), 19-21.
- Eşidir, O. V. ve Bak, G. (2022). Dijital Gazete/Gazetecilik Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar 11* (Ed. Zeynel Karacagil) içinde (977-991), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları. <https://www.bidgecongress.org/wp-content/uploads/2022/12/Sosyal-Bilimlerinde-Guncel-Tartismalar-11-5.pdf>
- Gönenç, E. Ö. (2007). İletişimin Tarihsel Süreci. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 87-102.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBID)*, 15, 170-189.
- Kumtepe, M. A. ve Yıldırım Orhan, Ş. (2016). Türkiye’de “Müzik ve Sosyoloji” Ortak Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezler. *Turkish Studies*, 11 (21), 251-270.
- Tatar, C. C. (2010). *Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili*. (Yüksek Lisans Tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Turhal, E. ve Varış, Y. (2022). Türkiye’de Müzik ve Değerler Eğitimi Konularında Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Online Journal Of Music Sciences*, 7 (2), 264-283.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- URL-1: YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (20.03.2023).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

EK: MÜZİK VE İLETİŞİM KONULU TEZLERİN BİLGİLERİ

No	Tez No	Yazar	Yıl	Tez Adı (Orijinal/Çeviri)	Tez Türü	Konu
1	<u>745900</u>	GÜLFERİZ BAŞYİĞİT	2022	Otizm tanısı konmuş çocukların iletişim becerilerinin gelişimine alternatif iletişim sistemleri ile desteklenmiş müzik çalışmalarının etkisi <i>Impact of musical studies supported with alternative communication systems on the development of communication skills of children diagnosed with autism</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music
2	<u>648797</u>	EZGİ DENİZ ULUSOY	2020	Street music in urban public sphere in terms of social communication: The case of Istanbul <i>Toplumsal iletişim açısından kentsel kamusal alanda sokak müziği: İstanbul örneği</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
3	<u>270092</u>	F. ZEYNEP BİLGE	2008	An alternative mode of communication: Songs and singing in Shakespeare's tragedies <i>Farklı bir iletişim yolu: Shakespeare trajedilerinde şarkı ve şarkı söylemek</i>	Doktora	Müzik = Music; Sahne ve Görüntü Sanatları = Performing and Visual Arts; İngiliz Dili ve Edebiyatı = English Linguistics and Literature
4	<u>719113</u>	FURKAN ALPER TOPAL	2022	Müzik öğretmeni adaylarının bilgi iletişim teknolojileri (Bit) ve uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi <i>Investigation of music teacher candidates' attitudes towards information and communication technologies (Ict) and distance education</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music
5	<u>628208</u>	ERDEM OCAK	2020	Günlük yaşamda kullanılan aile içi müzik etkinlikleri ile okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal iletişim becerileri ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi <i>Investigation of the relationship between family music activities used in daily life and social communication skills and emotion regulation skills of preschool children</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music; Psikoloji = Psychology

6	640865	ECEHAN ARSLANHAN	2020	Müzik eğitimi alan ve almayan eğitim fakültesi öğrencilerinin etkili iletişim becerileri ile duygusal zekâlarının incelenmesi ve karşılaştırılması <i>The investigation and comparison of the effective communication skills and the emotional intelligence of the students of the faculty of education receiving and not receiving music education</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music
7	654902	SİBEL ERCAN	2020	Türkiye'de 1980'den sonra toplumsal iletişim aracı olarak pop ve rock müzik <i>Pop and rock music as a means of social communication in Turkey after 1980</i>	Doktora	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
8	548212	CANAN ÖZGÜR	2019	Ses eğitimi ve performans kariyerinde iletişim ve kimlik yönetimi <i>Communication and self management during singing education and performance career</i>	Sanatta Yeterlik	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music; Sahne ve Görüntü Sanatları = Performing and Visual Arts
9	560735	DUYGU TÜRKÖĞLU	2019	Profesyonel çalgı eğitimi alan lisans öğrencilerinin duygusal zeka ve iletişim becerileri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi <i>Examining the relationship between emotional intelligence and communication skills levels of undergraduate students studying professional instrument</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music
10	551007	BERKANT CURİ	2019	Kültürlerarası iletişim bağlamında Türk müziği'nin Kosova halkları üzerine etkisi: 'Rasim Salih örneği'	Yüksek Lisans	Halkla İlişkiler = Public Relations; Müzik = Music; Sosyoloji = Sociology
11	579780	ECE BEKEN	2019	Babylon örneği üzerinden, markalaşmış canlı müzik mekanlarının marka imajı ve görsel iletişim açısından incelenmesi <i>Analysis of brand perception and visual communication of live music venues from the perspective through Babylon</i>	Yüksek Lisans	Güzel Sanatlar = Fine Arts; Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
12	519874	EZGİ YALÇIN	2018	Kültürel ve toplumsal iletişim bağlamında aşıklık geleneği ve Aşık	Yüksek Lisans	Biyografi = Biography; Müzik = Music

				Beyhani'nin hayatı <i>The context of cultural and social communications of bardsmanship and bard Beyhani's life</i>		
13	532305	ÖMER MESUT YAMANCI	2018	Kitle iletişim araçlarını konu alan müzik içerikli lisans üstü tezlerinin incelenmesi <i>Examining the post-graduate theses conducted on mass communication means with musical content</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
14	395076	YİĞİT MARANGOZ	2015	Bir iletişim biçimi olarak müzik:1960'lardan günümüze Türkiye'de Rock Müziğin gelişimi <i>Music as a mean of communication: The development of Rock Music from 1960s to today in Turkey</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
15	357801	AHMET ÇELİK	2014	Siyasal iletişimde müziğin rolü: Ahmet Kaya örneği <i>The role of music in political communication: Ahmet Kaya</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; Siyasal Bilimler = Political Science; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
16	368534	ÖZGE ÖZDEMİR	2014	İletişim aracı ve kültür ürünü olarak müzik: Elektronik dans müzik örneği <i>Music as a communicative medium and a cultural product: Electronic dance music example</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; Sosyoloji = Sociology ; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
17	372435	BURAK SAĞIRKAYA	2014	Temel motor becerilerini kullanabilen otizm özelliği gösteren çocuklarda iletişim becerilerinin geliştirilmesinde Orff-Schulwerk yönteminin kullanımı <i>The usability of the Orff-Schulwerk method regarding the development of communication skills among the children with autism property who are capable of using the basic motor skills</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music; Psikoloji = Psychology
18	330893	FATMA NUR AKDOĞAN	2013	Müziğin iletişimdeki rolü <i>The role of music in communication</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
19	263528	ELİF DOĞRU	2010	376 yaş grubu çocukların müziksel iletişim boyutları	Doktora	Eğitim ve Öğretim = Education and

				ölçeği'nin geliştirilmesi <i>Scale development of the dimensions of musical communication: Children between the ages of 3 to 6</i>		Training; Müzik = Music
20	280951	OĞUZ ÖZTÜRK	2010	Şefin koro ile iletişimi ve şef davranışlarının koro üyesi algılarına göre değerlendirilmesi <i>The communication between choir and choir conductor according to the perception of choir's members</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music
21	277978	GÜLER ASENA GÖZEN	2010	Amaçları bakımından farklı yapılanmış çok sesli korolarda koristlerle koro şefi arasındaki iletişimin incelenmesi <i>A study of the communication between the conductor and the chorists in polyphonic choirs of different structures and purposes.</i>	Doktora	Müzik = Music
22	273780	MURAT RASİM İNAK	2010	İletişim formu olarak müziğin klasik enstrümanlarından udun Türklerle yolculuğu <i>Journey of the oud as a classical instrument of music as cultural form</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music
23	263423	ERSİN TURHAL	2010	Çalgı eğitiminde öğretmen-öğrenci iletişiminin transaksyonel analiz ego durumları açısından incelenmesi: Bir anadolu güzel sanatlar lisesi örneği <i>The analysis of teacher-student communication in instrumental training in terms of transactional analysis ego states: An example of anatolian high school of fine arts</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Güzel Sanatlar = Fine Arts; Müzik = Music
24	262220	TUĞBA AYDIN	2010	1990 yılı ve sonrası Türkiye'de kitle iletişim araçları ve müzik medya üzerindeki etkisi <i>Mass media of 1990 and after and it's effects on music-media</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
25	279655	ZERRİN TURHAN	2010	Bireysel çalgı derslerinde öğretmen-öğrenci iletişiminin incelenmesi (Gazi Eğitim Fakültesi örneği) <i>Analysis of teacher-student communication in individual</i>	Yüksek Lisans	Eğitim ve Öğretim = Education and Training; Müzik = Music

				<i>instrument classes (Sample of Gazi Education Faculty)</i>		
26	<u>250178</u>	SERPİL KARLIDAĞ	2009	Yeni iletişim teknolojileri ve Türkiye'de müzik endüstrisi'nde telif hakları politikaları <i>New communication technologies and copyright policies in Turkish music industry</i>	Doktora	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
27	<u>235925</u>	GÖKMEN KARATAŞ	2008	Kitle iletişim kurumları televizyon yayınlarının Türk müzik eğitimi açısından durumu ve değerlendirilmesi <i>television programs of community communications institutions have been utilined in the pespection of Turkish music teaching methods</i>	Yüksek Lisans	Müzik = Music
28	<u>73475</u>	HAŞMET ALTINÖLÇEK	1998	Bir iletişim aracı olarak müzik ve müzikle tedavi yöntemleri <i>Music and music therapy methods as a means of communication</i>	Doktora	Müzik = Music; İletişim Bilimleri = Communication Sciences
29	<u>37018</u>	NAİL YAVUZOĞLU	1994	Türk müziğindeki temel sorunların eğitime, kitle iletişim kurumlarına yansması ve çözüm arayışları	Doktora	Müzik = Music; Radyo-Televizyon = Radio and Television
30	<u>2526</u>	ALİ CEMALCILAR	1985	İletişim sanatı olarak müziğin öğretim ve eğitim ortamlarındaki kurumsal yapısı ile yaygın eğitimde bir model önerisi	Doktora	Müzik = Music

İNGİLTERE MEDYASININ MONARŞİYE BAKIŞININ ULUSLARARASI YAYINCILIK BAĞLAMINDA BBC TÜRKİYE ÖRNEĞİ: KRALİÇE II. ELIZABETH'İN ÖLÜM VE DEFİN HABERLERİNİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

The Case Of BBC Turkey in the Context of International Broadcast of the
England Media's Perspective to Monarchia: Critical Discussion Analysis of
Queen II. Elizabeth's Death and Burial News

Mevlüt ALTINTOP*

ÖZET

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren gündem belirleme, algı üretme ve kamuoyu oluşturmanın en önemli silahı medya olmuştur. Geçen kısa zaman içinde medyanın bu amaçla kullanımı yalnızca ulusal sınırlar içinde değil, uluslararası arenada etkin bir faaliyet alanı olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla, uluslararası alanda etkin olan ülkelerin ulusal yayın yapan medya kurumları yerel toplumların dillerinde yayıncılığı bir rutin hâline getirmiştir. Böylelikle ulusal ve uluslararası politikalarının devamlılığı sağlayan bu ülkeler konumlarını koruma altına almaktadır. Geleneksel medyanın da öncesine dayanan bu anlayışın bugünün dünyasında son derece etkin olduğu görülmektedir. Özellikle internet ve bilişim teknolojileri aracılığıyla yeni medyanın kullanımı, geleneksel medyanın yapısal özellikleri nedeniyle aşamadığı sınırlılıkların birçoğunu ortadan kaldırmıştır. Yukarıda değinilen amaç ile yöntemi kullanan ve BBC bünyesinde oluşturulan BBC Türkçe, Birleşik Krallık adına Türkiye'de faaliyetlerine devam eden bir yeni medya organıdır. Bu çalışma, BBC Türkçe'nin yayımlarında kullandığı dili, Teun Adrian van Dijk'in eleştirel söylem analizi anlayışı bağlamında geliştirdiği haber analiz modeliyle çözümlenmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teun Adrian van Dijk, Eleştirel Söylem Analizi, BBC Türkçe, Yeni Medya, Haber.

ABSTRACT

Since the mid-20th century, the media has become the most powerful weapon for setting agendas, creating perceptions, and shaping public opinion. In recent years, the use of media for these purposes has not been limited to national boundaries but has also become an influential field of activity on the international stage. Consequently, media institutions broadcasting in the languages of local communities have become routine for countries that are effective internationally, ensuring the continuity of their national and international policies and safeguarding their positions. This understanding, which predates traditional media, remains highly effective in today's world. Particularly, the use of new media through the internet and information technologies has eliminated many of the limitations that traditional media could not overcome due to its structural characteristics. In line with the mentioned purpose and method, BBC Turkish, established within the BBC, is a new media organization operating in Turkey on behalf of the United Kingdom. This study aims to analyze the language used in BBC Turkish broadcasts by employing Teun Adrian van Dijk's critical discourse analysis model within the context of news analysis.

Keywords: Teun Adrian van Dijk, Critical Discourse Analysis, BBC Turkish, New Media, News.

* Doktora Öğrencisi, mevlutaltintop@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1731-9064

Geliş/Received: 08/05/2023

Kabul/Accepted: 25/05/2023

Altıntop, M. (2023). "İngiltere Medyasının Monarşiye Bakışının Uluslararası Yayıncılık Bağlamında BBC Türkiye Örneği: Kraliçe II. Elizabeth'in Ölüm ve Defin Haberlerinin Eleştirel Söylem Analizi", *BELGÜ*, Sayı 8, 22-40.

DOI: <https://doi.org/10.59577/belgu.1279458>

Giriş

İngiltere'de azınlıkta bir kesim tarafından sorgulanan monarşi, Kraliçe II. Elizabeth'in (1926-2022) ölümüyle tekrar gündeme gelmiştir. Bu bağlamda İngiliz medyasındaki haberlerde anlaşıldığı gibi, İngiliz hükümeti başta olmak üzere ülkedeki siyasi aktör ve yapıların tarafını en baştan ve kesin olarak belli ettiği görülmektedir. İngiltere tüm siyasi organizasyonlarıyla parlamenter monarşiye bağlılığını büyük bir gururla dünyaya ilan ederken gündelik hayatın işleyişine bakıldığında genel olarak halkın genel eğilimi de bu yöndedir.¹

İngiltere özelindeki monarşi tartışmalarında kamuyu oluşturan akslardan biri olan medyanın tavrı son derece önemlidir. Zira bugünün dünyasında siyasi, ekonomik, sosyal, askeri vb. politikaların yürütülmesinde medyanın rolü ve etkisinin varlığı tartışmaya kapalıdır. Genelde İngiliz medyası, özelde BBC'nin monarşiyle ilgili İngiliz ulusuna yönelik yayınları monarşinin hem moderniteyle bir arada bulunabileceğine hem de demokratik değerlerle uyduğuna yöneliktir. (Kaplan, 2013) Bu çalışma aynı durumun BBC'nin başka uluslara, onların dilinde yaptığı yayınlardaki durumuna odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, tarihsel açıdan hem dünyanın en emperyal güçlerinden biri olan ve hem de demokrasinin beşiği sayılan İngiltere'nin farklı toplumlara yönelik onların dillerinde kendi hakkında yaptığı yayınlarla nasıl bir imaj oluşturduğunu ortaya çıkarmaktır. Buradan mülhem, BBC Türkçe'nin monarşiye nasıl baktığı Kraliçe II. Elizabeth'in ölümüne yönelik yapılan haberler üzerinden araştırılmıştır.

Son derece kapsamlı olan konuya dair anlamlı sonuç alabilmek için bazı sınırlılıklar getirilmiştir. Araştırma mecrası olarak BBC'nin internet sitesi seçilmiş ve kraliçenin öldüğü 08 Eylül 2022 ile defnedildiği 19 Eylül 2022 tarihleri arasındaki Kraliçe'nin ölümüyle doğrudan ilgili haberler saptanmıştır. Elde edilen haberlerdeki dil söylem analizine tabi tutularak alt metinde iletilen mesaj üzerinde yoğunlaşmıştır. Söylem analizi yöntemi bağlamında Teun Adrian van Dijk'ın haber analiz modeli seçilmiştir.

Araştırma Giriş ve Sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde BBC ile BBC Türkçe'nin kuruluşu, İngiltere için anlamı, işlevi ve yayıncılık anlayışıyla irdelenmiştir. İkinci bölümde Teun Adrian van Dijk'ın eleştirel söylem analizi anlayışı bağlamında haber analiz modeli açıklanmıştır. Üçüncü bölümde BBC Türkçe internet sitesinden belirlenen tarihler arasında konuyla doğrudan ilgili olarak yayınlanan haberlerin içerik ve söylem analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler eleştirel bakış açısıyla yorumlanmıştır.

Modern Dönemde Bir Masal Ülkesi: Birleşik Krallık ve Kraliçe

İngiltere tarihinin en uzun süre(n) hükümdarlık unvanının sahibi Kraliçe II. Elizabeth 8 Eylül 2022 tarihinde 96 yaşında yaşamını yitirmiştir. 1953 tarihinde babası Kral VI. George'un (1895-1953) ölümüyle tahta geçen Kraliçe Elizabeth yetmiş yıl hüküm sürmüştür. Hükümdarlık dönemi birçok açıdan çalkantılı geçen II. Elizabeth, Kraliyet Ailesi ile halk arasında uzlaşma ve uyum kurmaya çalışmıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, vatandaş olgusunu öne çıkaran modern dünyada ve parlamento gibi kurumların var olduğu demokratik bir devlette monarşinin yerinin olmadığı yönündeki sert eleştirilerdir. Bir diğeri ise, kral/kraliçe/krallık sözcüklerinin otomatik olarak zihinlerde bıraktığı zevk ve sefaya dayalı yaşam biçimidir. Dolayısıyla, sıradan vatandaşın zihninde Kraliyet Ailesi'nin halktan kopuk, gizemli, lüks içinde ve hiçbir şey yapmadan devletin kaynaklarını kullanarak yaşadıkları şeklinde bir düşünce hâkimdir. Kraliçe II. Elizabeth bu düşünceyi kırmak için sıkı bir mücadeleye girmiş ve hükümdarlığı boyunca bu mücadelesi sürmüştür. Bu süreç zarfında en çok faydalandığı

¹ Sadece bu çalışma kapsamında ele alınan haberlerde bile İngiltere medyasının neredeyse blok hâlinde monarşiye savunan bir görüntü ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca yine burada sözü edilen haber içeriklerinde, sadece İngiltere'deki İngiliz toplumunun değil, İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkelerdeki halkların da genel eğiliminin monarşiye pozitif baktığı imajı oluşmaktadır.

araçlardan birisi başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçlarıdır. Değişen dünyayı iyi okuyan kocası Prens Philip'in (1921-2021) desteğinin yanında danışman kadrosunun da yönlendirmeleriyle sarayı ve Kraliyet Ailesi'nin yaşam biçimini kameralara açarak halka aktarılmasını sağlamıştır. Bu girişimin halk tarafından olumlu karşılanmasıyla saray hakkında daha sempatik bir imaj oluşmasını sağladığını söylemek mümkündür. Medyanın etkin olarak kullanıldığı bu süreç sonunda monarşi tartışmalarını öteleyerek hem Kraliyet Ailesi ile halkı uzlaştırmış hem de faal olan durumu meşrulaştırmıştır (Eaton, 2016).² Kraliçe II. Elizabeth'in ölümüyle monarşi tartışmalarının tekrar gündeme geldiği görülmektedir fakat ne kadar yaygın ve etkili olduğu konusunda net bir şeyler söylemek zordur. Buradaki muğlaklığın en önemli nedeni tartışma veya eleştirilerin yeterince iletilmemesidir. İletişimin yönetilebilir bir süreç hâline getirilmesiyle bilinçli ve planlı olarak oluşturulan iletim ortamında kitle iletişim araçlarının önemi herkesin malumudur. Bu bağlamda, İngiltere'nin kamusal yayıncılık kurumu olan BBC'nin konumu ve işlevi daha da önem arz etmektedir.

Monarşik Devlette Kamu Yayıncılığı: BBC'nin Kuruluşu ve Yayıncılık Anlayışı

Yirminci yüzyılda siyasi, ekonomik ve sosyal değişimde kitle iletişim araçlarına (KİA) büyük önem ve etkin görevler verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında dünyanın ilk kamusal yayın organı olan BBC'nin, kurulmasıyla birlikte ulusal faydaya hizmet edecek biçimde yapılandırıldığı görülmektedir.

Kamu Yayıncılığı

Kamu yayıncılığı yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan ve toplumsal sorumluluğu gözetilen yayın anlayışıdır. Toplumsal sorumluluğun içinde birçok başlık bulunmaktadır. Temelinde anayasal bir hak olan halkın doğru haber alma hakkının yer aldığı kamu yayıncılığı, kültürel çoğulculuk prensibine bağlı kalarak bilgilendirme, eğlendirme ve eğitmeyi amaçlamaktadır. Kamu yayını yapan kuruluşun özerk olması yapılan yayınların hakkaniyetli olmasıyla doğru orantılıdır ve kuruluşun denetim ve finansmanı da bu doğrultuda oluşturulmaktadır (Başçı, 2018, s. 59). Dünyadaki kamu yayıncılığı örneklerine bakıldığında mali kaynaklarının devlet sübvansiyonu, lisans ücretleri ve kişisel bağışlardan oluştuğu görülmektedir (Kırık, 2012, s. 60). Bu açıdan medya üzerine çalışmalar yapan birçok araştırmacı kamu hizmeti yayıncılığının en güzide ve ideal örneğinin BBC olduğunu belirtmektedir (Mutlu, 1999, s. 22).

Kamu yayıncılığına zemin hazırlayan uluslararası iletişim olgusunun, siyasi, ekonomik ve kültürel yapının bir parçası olarak kabul edildiği ilk dönem on dokuzuncu yüzyıldır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan kamu yayıncılığı ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte kamusal diplomasi faaliyetlerine dayalı medya organizasyonuna dönüşmüştür (Yanardağoğlu, 2014b, s. 116). Bu dönüşümün iki ana sebebinden ilki, modernitenin ağır mağlubiyetiyle biten savaşın değiştirdiği siyasi ve ekonomik konjonktür, ikincisi ise teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı kitle iletişim araçlarıdır (Altıntop, 2021, ss. 37-38). Sanayi Devrimi'yle büyük bir değişime uğrayan siyasi ve ekonomik yapıya ek olarak, yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren çeşitlenerek yaygınlaşan kitle iletişim araçları yeni bir sosyoloji üretmiştir. Bu sosyolojik yapı, liberal kapitalizmin dayattığı yüzeysel ve tüketim odaklı popüler kültür denilen bir anlayış ve yaşam biçiminin gelişmesine neden olmuştur. İngiltere özelinde Kültürel Çalışmalar ekolünün üzerinde kapsamlı çalışmalar yaptığı popüler kültür söz konusu yaşam biçimi ve evren anlayışını çözümlemeye yöneliktir (Altıntop & Bak, 2022, s. 117). Benzer sosyolojinin ABD'deki karşılığı üzerindeki araştırmalar ise öncülüğünü Chicago Okulu'nun üstlendiği anaakım iletişim çalışmaları bağlamında yapılmıştır (Morva, 2013, s. 154). Giderek etkisini arttıran bu yaşam biçimi ve evren anlayışı yirminci yüzyılın dördüncü çeyreğiyle birlikte etkisini

² Kraliyet Ailesi'nin BBC ile kurduğu özel ilişki, kaynaklara dayanarak hazırlanan The Crown adlı belgesel-filmde detaylı şekilde anlatılmaktadır. Yapım, monarşinin doğallaştırarak meşrulaştırmayı amaçlayan arka plandaki işleyişi ve kurguyu net şekilde göstermektedir.

arttıran küreselleşme aracılığıyla dünyanın tamamına yayılmıştır. Bu süreçte neoliberal politikalarla şekillenen özel medya kuruluşları, kamu kurumlarıyla birlikte alanı domine etmiştir.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru yeni medyanın ortaya çıkışı radikal bir değişimin; kamusal yayıncılığın geleneksel medya dönemindekinden çok daha etkili ve önemli hâle gelişinin habercisidir. Devletler ulusal çapta kamu yayıncılığına daha fazla eğilerek güvenlik ve istikrarlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Öte yandan tüm bu gelişmeler, küreselleşmenin doğal bir sonucu olan ülke güvenliğinin ulusal sınırların ötesine başladığına yönelik anlayışı pekiştirmiştir. Çözüm, kamusal diplomasi başlığı altında uluslararası yayıncılıktır ve İngiltere'nin öncülüğünde neredeyse yüz yıldır geleneksel medyanın tüm imkânlarını kullanarak bu yöntemi uygulayan Batılı devletler kısa sürede yeni medyanın olanaklarından da etkin şekilde faydalanmayı başarmıştır.

BBC'nin ulusal yayıncılığı, hükümet ile toplum arasındaki ilişkiyi düzenlemek amacıyla iç siyasete odaklanırken, uluslararası yayınları İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmeye yönelik faaliyet göstermektedir. Bu amaçla oluşturulan yerel servisler İngiltere'nin uluslararası diplomasi anlayışını yansıtacak ve destekleyecek biçimde şekillenmiştir. Birleşik Krallık BBC'nin ulusal etki alanının yanında koloni topluluklarına yönelik iletişim faaliyetlerini sürdürecektir bir araç olarak bakmıştır (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019, s. 13). Dünyanın farklı yerlerinde birçok yerel dilde yayın yapan BBC'ye bağlı haber servisleri oluşturulmuştur. Bugün medya, sözlük anlamıyla medya olmanın ötesinde bir kültür üreticisi ve yayıcısıdır. Dolayısıyla kültürel emperyalizmin de en önemli ayağını oluşturmaktadır. Medyayı elinde bulunduranlar bu gücün sahibidir ve doğal olarak kendi kültürünü emperyal biçimde üretmekte ve yaymaktadır. BBC'nin uluslararası yayınları bu bağlamda ve İngiltere'nin tarihsel konumuyla birlikte değerlendirildiğinde anlamlı bir görüntü oluşacaktır.

BBC'nin Kuruluşu, Yayıncılık Anlayışı ve BBC Türkçe Servisi

Mevcut uygulamalar resmî olan ve kamu adına yayın yapan medya kuruluşlarının bağlı oldukları devletlerin propaganda aracı olduğunu göstermiştir. Bu anlamda günümüzde gelişmiş olarak tabir edilen devletlerin kamu yayın organları ulusal yayınlarının ötesine geçerek uluslararası arenada propaganda faaliyetlerini sürdürmektedir. Yayınlar, etkiyi arttırmak için yerel dillerde yapılıyorsa da yayın politikaları ulusal çıkarı önceleyen merkez tarafından belirlenmektedir. BBC propagandaya dayalı yayın yapan (Kaplan, 2013, s. 231) kuruluşların en eskisi ve en etkili olanıdır. İngiltere uluslararası ilişkilerde propaganda faaliyetlerinin önemini ve bu amaçla basın (medyanın) işlevselliğini anlamış ve sadece teorik olarak değil uygulamalı biçimde ortaya koymuş bir ülkedir (Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, TY, ss. 12-13).

BBC'nin Kuruluşu

İngiltere'de radyo yayıncılığı Birinci Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl sonra, 1922 yılında British Broadcasting Company Ltd. adıyla kurulan özel bir şirket tarafından başlatılmıştır. 1925 yılında tasfiye edilen şirketin yerine 1927 yılında British Broadcasting Corporation (BBC) adıyla kurulan kamu kuruluşu radyo yayıncılığını üstlenmiştir (Karaduman, 2019, s. 472). Aynı yıl, İngiltere'yi uluslararası arenada tanıtma sorumluluğunu da yükleyen Kraliyet Beratı (Royal Charter)³ sayesinde ulusal açıdan saygın bir konumdadır (Yalçın, 2015, s. 102).

³ Kraliyet Beratı (Royal Charter) İngiltere hükümdarı tarafından bir kurum, şirket veya topluma tanınan ayrıcalığı belirten yasal izindir. Tarihsel olarak herhangi bir konuda kişi, kurum veya topluluğa ülke sınırları içerisinde faaliyet serbestliği veren ve dolayısıyla bazı sorumluluklar yükleyen kanuni imtiyaz belgesidir. Kraliyet Beratı dönemlik verilmektedir ve dönemi geldiğinde hükümdar tarafından yenilenmektedir. Ayrıca hükümdarın ölümü durumunda eski hükümdarın verdiği beratlar yeni hükümdar tarafından uygun görüldüğü takdirde yenilenebilir. (Hill, 2016) Bugün Kraliyet Beratı yalnızca kamusal fayda sağlayan kurumlar için verilmektedir. "Kraliyet Danışma Meclisi'nin tavsiyesi üzerine Kraliçe veya Kral tarafından, kendi alanlarında önde gelen otorite olarak kabul edilen belirli

Bugün BBC her açıdan İngiltere ile özdeşleşmiş konumuyla (Yanardağoğlu, 2014b, s. 124) iç siyasette etkisinin yanında, gücünü, uluslararası alanda yerel dillerde yaptığı yayınlarla ülke dışına da taşımaktadır.

Yasaya ve yayın ilkelerine göre özerk bir kurum görüntüsü veren BBC'nin on iki kişilik yönetim kurulu (Board of Governors) başbakan tarafından seçilip hükümdar tarafından atanmaktadır. BBC yayınlarını içişleri bakanlığının kararlarına uygun biçimde oluşturmaktadır. İçişleri bakanlığının aldığı kararların çerçevesini ise Kraliyet Beratı ve bakanlığın hazırladığı görev sözleşmesi belirlemektedir. (Canyurt, 2011, s. 81) Özerk gibi gözükse de BBC'nin iş tanımı ve faaliyetlerinin çerçevesini hükümetin oluşturduğu çok açıktır. Diğer taraftan parlamentoya karşı sorumlu olan BBC'nin yönetim kademesi İngiltere hükümdarı tarafından atanmaktadır ve hükümdar istediği an değiştirme hakkına sahiptir. Bu durumun, BBC'yi, monarşi eleştirileri konusunda sessiz ya da pasif kalmaya eğilimli hâle getirdiğini söylemek mümkündür.

BBC 1922'de başlattığı radyo yayınlarına ek olarak 1932 yılında televizyon test yayıncılığına başlamıştır. 1936 yılında geniş bant yayınlarıyla ülke genelinde faal hâle gelmiştir. (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019, s. 13) İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizm/komünizm tehditine karşı ABD ile işbirliği yaparak yeni stratejiler geliştirmesiyle birlikte resmî yayın kuruluşu olan BBC hükümetin direktifleri doğrultusunda hareket etmiştir. BBC'nin bu yönde hareket etmesinin nedeninin ilki, yönetimi ve çalışma şartlarını hükümetin belirlemesi, ikincisi ise kurumun mali kaynağının devlet tarafından karşılanmasıdır. (Yalçın, 2015, s. 103) 1954 yılında Bağımsız Televizyon Otoritesi (Independent Television Authority-ITA) kurulmuş ve aynı dönemde ilk özel televizyon kanalı açılmıştır. Böylelikle İngiltere'de yayıncılıkta özel ve kamu olmak üzere ikili yapı oluşmuştur. Konjonktüre uygun olarak değişim geçiren BBC'nin yayın politikalarının 1960'larda toplumsal olaylara, 1970'li yıllarda renkli televizyon ve uydu yayıncılığına, 1980'li yıllarda küreselleşme ve neoliberal ekonominin etkisine odaklandığı, 1990'larla birlikte ise Soğuk Savaş'ın bitişinin yanında internet ve bilişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı yeni medyayı faaliyetleri kapsamına aldığı görülmektedir. (Yalçın, 2015, s. 104). 2000'li yıllarla değişen konjonktür ve geleneksel medyanın giderek azalan etkisi nedeniyle bazı uluslararası servisleri ile radyo yayınlarını sonlandırarak internet üzerinde faaliyet göstermek üzere yeni medyaya yoğunlaşmıştır (Karaduman, 2019, s. 466).

Dünyanın ilk devlet/kamu yayın kuruluşu olan BBC, bu konumunun verdiği ivme ve zamanını yakalamaya yönelik yaptığı çalışmalarla Avrupa'daki iletişim politikalarının belirleyicisi olmuştur. Kamu yayıncılığı konusunda ilk olmasının yanı sıra işleyiş yapısı ve ortaya koyduğu çalışmalar bakımından birçok ülke tarafından örnek alınmıştır. BBC özelinde ortaya çıkan bu gelişmeler TRT de dâhil olmak üzere Avrupa ülkelerinde kurulan yayın kuruluşları için örnek teşkil etmiştir (Özgen, 2016, s. 86). Yukarıda da değinildiği gibi, BBC'nin esas mali kaynağı İngiliz hükümetinden sağladığı ödenektir. Bunun yanında halktan yıllık yayın ruhsat bedeli, reklam gelirleri ve ürettiği programların satışından elde ettiği ücretler kurumun bir diğer gelir kaynaklarını oluşturmaktadır (Uğurlu & Öztürk, 2006, s. 67). BBC'yi benzerlerinden öne geçiren özelliklerinden biri de yeni iletişim teknolojilerine çabuk uyum sağlaması ve bu teknolojiler kapsamında ürettiği haber tekniklerini faaliyete geçirmesidir (Uğurlu & Öztürk, 2006, s. 50; Arsan, 2008, ss. 227-231).

BBC'nin Yayın Anlayışı

Kurulduğunda kamusal faydayı gözetken yayınlar yapan fakat en nihayetinde ticari bir kuruluş olan BBC, 1927 yılında statüsü değiştirilerek kamu

kurum veya kuruluşlara verilen imtiyaz belgesi. Kraliyet imtiyazlarına sahip kuruluşlar arasında BBC, British Academy ve bazı İngiliz üniversiteleri bulunur." <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/royal-charter> (Erişim Tarihi: 16.12.2022)

kuruluşu hâline getirilmiştir. Bu değişimde dönemin koşullarının etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Devlet refleksiyle hareket eden hükümet, ulusal çıkarlara uygun yayın yapan kurumların varlığına ihtiyaç olduğunu gerekçe göstererek BBC'yi kamulaştırmıştır. Hükümet ikinci adım olarak statüsü değişen BBC'yi denetlemek amacıyla Bağımsız Yayın Kurulu'nu (Independent Broadcasting Authority-IBA) kurmuştur. Yeni yapılanma bir yandan BBC'nin tamamen kamusal yayın yapmasının yolunu açarken, diğer taraftan da kurumu hükümete hesap verecek konuma getirmiştir (Yalçın, 2015, s. 101). BBC'nin kuruluşu konjonktürel olarak oldukça kaotik bir döneme denk gelmiştir. 1922 yılında kurulmasından birkaç yıl önce biten Birinci Dünya Savaşı'nın yorgunluğu bir yana Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi daha büyük bir tehlikenin habercisi gibidir (Yalçın, 2015, s. 100). 1929 Ekonomik Buhranı henüz gerçekleşmemişse de kapitalist sistemin yapısal sorunları aşırı derecede hissedilmeye başlanmıştır. Uzun süre devam eden ve tam olarak aşılamayan ekonomik kriz sonrası ise İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlanma sürecidir. BBC'nin bu konjonktürde radyo yayınları yapması onu otomatikman diplomatik ve politik bir yayın anlayışına itmiştir.

BBC'nin en önemli özelliklerinden bir diğeri Avrupa'daki iletişim politikaların şekillenmesinde başat rol üstlenmesidir. Avrupa devletleri nezdinde ulusal açıdan kamu yayıncılığı yönüyle örnek teşkil etmesinin (Tekinalp, 2003, s. 146) yanında, bir devletin medya yoluyla ulusal sınırların ötesinde nelerin yapılabileceğinin de örneğini vermiştir. BBC'nin dünyanın dört bir yanında farklı dillerde yaptığı yayınlarda yerel unsurlara yer vermesi kamu yayıncılığının ileri aşaması olarak kabul edilmektedir (Uğurlu & Öztürk, 2006, s. 67). İngiltere devletinin bileşenlerinden biri konumunda olan BBC'nin bu bağlamdaki yayınları diplomasi kapsamına girdiğinden kamu diplomasisi olarak değerlendirilmektedir. Kamu diplomasisi, bir devlet tarafından halkını oluşturan toplumun "fikirlерinin, ideallerinin, kurumlarının, kültürünün, ulusal amaçları ve siyasi faaliyetlerinin yabancı kamuoyu tarafından anlaşılması amacıyla" (Yanardağoğlu, 2014b, s. 116) yürütülen karmaşık iletişim sürecidir.

BBC'nin kuruluş ve kurumsallaşma süreci incelendiğinde kamusal yayıncılık adı altında demokratik, çoğulcu, tarafsız, eşitlikçi, adil gibi değerleri içeren bir retorik göze çarpmaktadır. Yüzeysel bakıldığında bu retorik içinin doldurulduğunu söylemek mümkündür. Fakat İngiltere içinde BBC'ye eleştirel yaklaşan ve bunun tam olarak böyle olmadığını söyleyen görüşler de mevcuttur. Halkın gerçeği olduğu gibi öğrenemediği, medya aracılığıyla değiştirilmiş, çarpıtılmış, manipüle edilmiş enformasyon aktarıldığı şeklinde itirazlar mevcuttur (Herman, 2004, s. 10). Ülkesinde oldukça ünlü olan İngiliz milletvekili Tony Benn (1925-2014), özerk olduğu şeklindeki yaygın görüşün aksine BBC'nin hükümetin etkisi ve kontrolü altında olduğunu, hükümet halkın neyi bilmesini isterse onun yayımlandığını savunmaktadır (Arsan, 2008, s. 133). BBC'nin ilk genel yayın yönetmeni John Reith'e (1889-1971) göre, "yayıncılıkta özgürlük kaosla sonuçlanacaktır" (Aktaran, s. Yalçın, 2015, s. 100). Bu yüzden yayın kuruluşunun (BBC'nin) kamusal bir konumda olması ve İngiltere'nin ulusal çıkarlarına uygun faaliyet göstermesi gerekmektedir. Reith'in görüşü BBC için çok önemlidir çünkü tarihsel olarak bakıldığında kurumun yayın politikasının onun düşüncesi baz alınarak ve kamusal fayda gözetilerek oluşturulduğu görülmektedir. BBC'nin işleyiş biçimini, BBC Türkçe servisinin ilk yöneticilerinden Andrew Mango (1926-2014) "merkezî ve tepeden inme" şeklinde tanımlamıştır. (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019, s. 15) Dışarıdan yapılan eleştiriler bir yana, özellikle BBC'nin kuruluşunda yer alan ve/veya üst yönetiminde görevlendirilen kişilerin görüşlerine bakıldığında, gerçekler veya evrensel değerler ancak İngiltere'nin çıkarlarıyla çatışmadığında BBC'nin yayınlarında kendine yer bulabilmektedir.

Birleşik Krallık ve BBC

İngiltere tarihsel açıdan farklılıklarıyla öne çıkan ve bugün bu farklılıklarını bir üstünlük vesikası yapmayı başarabilen bir anlayışa ya da kültüre veya böylesi bir imajı pazarlayabilen bir yeteneğe sahiptir.⁴ Modern öncesi dönemde ada halkının son derece yoksul olmasına rağmen monarşi ve feodal sistemi uzlaştırarak, toplumun içselleştirmesi sağlanabilmiştir. Uzlaşmayı, feodal beylere resmî makam, toplumsal imtiyaz ve maddi imkanlar sunarak yapmak İngiltere siyasi kültürünün temel unsurudur (Tilly, 2001, s. 263) ve bunu sosyo-ekonomik kültüre de yansıtmıştır. Modernleşme sürecinde ise diğer ülkelerden yine farklı olarak kapitalist rekabetin zengin olma potansiyelini kullanmayı bilmiştir. Kendine özgü liberalizm anlayışıyla yeni kurumlar oluşturarak İngiliz pragmatizmini doğurmuş ve farklı imajı veren düşüncenin devamlılığını sağlamıştır. Bu durumun en net ve özet görüntüsü birbirine zıt olan monarşi ile demokratik parlamenter yapının bir arada yürütülebilmesidir. İngiltere'nin bugünkü politikalarını da şekillendiren ve pragmatik amaçlara matuf olan bu ılımlı (Yalçın, 2015, s. 99) yönetim anlayışı sadece kendi içerisinde değil koloni toplumlarında da pozitif karşılık bulmuş ve işe yaramıştır. Koloni toplumlarının hâlâ Kraliyet Ailesi'ne olan saygı ve bağlılığından bunu anlamak mümkündür.

Yayınları ulusal açıdan değerlendirildiğinde, BBC'nin kuruluşundan başlamak üzere bugünkü faaliyetlerinde de etkin bir konumda olan Kraliyet Ailesi'nin her türlü ulusal durumu/olayı imaj yenileme amacıyla kullandığı görülmektedir. Buna ailede bulunanların düğün, doğum günü, mezuniyet ve hatta cenaze gibi kişisel durumları da dâhildir. Buradaki araçsallaştırma imaj yenilemenin ötesinde imaj iyileştirme amacı da gütmektedir (Meyer, 2014, s. 131). Kraliyet Ailesi'nin danışmanları tarafından organize edilen imaj çalışmalarında kurgu, montaj, makyaj gibi simatografik prdüksiyon gerektiren uygulamalar kullanılmaktadır. Geriye, üretilen reklam filminin medya aracılığıyla topluma sunulması kalmaktadır. Bu aşamada devreye sokulan BBC ile işlem tamamlanarak kurumun varoluş amacı yerine getirilmiş olmaktadır (Eaton, 2016). Burada bahsi geçen imaj çalışmasının metin içinde analiz edilen haberlerde fazlaca yer verildiği görülmektedir.

BBC tüm bunların dışında yaptığı ulusal yayınlar bir tarafa, dünyanın en köklü uluslararası yayıncısı olarak dünyanın muhtelif yerlerinde yerel dilde yaptığı yayınlar ile o toplumlara dokunarak kamuoyu oluşturmada son derece başarılıdır (Benlaribi, 2022, s. 16). Bu başarısını konjonktürü iyi takip ederek klasik İngiliz diplomasisini ciddiyetle uygulamasına, teknolojik gelişmelere çabucak uyum sağlayarak bünyesinde dâhil etmesine ve değişen habercilik anlayışına uygun biçimde hareket etmesine borçludur. En önemlisi, Kraliyet Berati'nda da belirtildiği üzere, yayınlarının ilkesel olarak Britanya kültürünün gelişmesi, aktarılması ve yaygınlaşması katkı sunacak şekilde hazırlaması (Kırık, 2012, s. 70) BBC'nin işlevini ve amacını da göstermektedir.

BBC Türkçe: İngiltere'nin Kamu Diplomasisi Aracı

BBC Dünya servisi çatısı altında bulunan BBC Türkçe 1939 yılında radyo yayıncılığı yapmak üzere faaliyete geçmiş ve bu dönem yayınlarını Nazi propagandasına karşı konumlandırmıştır. 1942 yılında günde beş kez olmak üzere on beşer dakikalık haber bülteni vermeye başlamış ve 1946 yılından itibaren yayınlarını birer saate çıkarmıştır (Yanardağoğlu, 2014a, s. 8). İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle yayın politikalarında değişime giden BBC 1950'lerden

⁴ İngilizlerin veya İngiltere'nin farklılık vurgusuna birkaç örnek vermek gerekirse; 1205 yılında imzalanarak bugün demokrasinin beşiği olarak kabul edilmesine vesilen olan Magna Carta Libertatum başta olmak üzere, kendine özgü bir kilise/mezhep kurabilmesi, sömürge döneminden kalma "Üzerinde Güneş Batmayan Ülke" tanımlaması, geleneklerine son derece bağlı monarşik bir devlet oluşu, anayasasız yönetilen tek devlet olma özelliği gibi detaylar her fırsatta hatırlatılmaktadır. İngiltere'nin Avrupa Birliği üyesi olduğu 1973-2020 yılları arasında birçok konuda birlikten ayrı hareket edebilmesi (Saygın & Ultan, 2016) bile başlı başına bu duruma bir örnektir.

itibaren kültürel diplomasiye yoğunlaşmıştır. Kurulduğu 1939 yılından beri BBC Dünya Servisi listesinde Ortadoğu bölümünde yer alan BBC Türkçe ise 1950'li yıllarda BBC Güney Avrupa bölümüne taşınmıştır (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019, s. 14). BBC Türkçe'nin yayınlarına bakıldığında 1960 darbesi haricinde Türkiye gündemi ile yoğun olarak ilgilendiği ve haber sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir (Kejanlıoğlu, 2004, s. 235).

BBC Türkçe, 2011 yılında geleneksel medya aracı olan radyo yayınlarına son verdikten sonra yeni medyayı kullanımına ağırlık vermiştir. Bugün yayınlarını internet üzerinden haber sitesi ve sosyal medya hesaplarındaki üzerinden yapmaktadır (Karaduman, 2019, s. 472). BBC Türkçe servisinin yeni medya üzerinden yayınlanan içerikler özel ve saha haberlerinin yanında uluslararası dergiler ve BBC Word'den Türkiye ile ilgili içeriklerin tercüme edilmesiyle oluşturulmaktadır (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019, s. 17).

Türkiye'de yayın yapan uluslararası medya kuruluşlarının sosyal medya hesaplarının takipçi sayılarına bakıldığında BBC Türkçe'nin açık ara önde olduğu (Karaduman, 2019, s. 478) önemli bir veridir. Bu bağlamda BBC Türkçe'yi, Türkiye açısından benzerlerinin önüne geçiren en önemli şey, sessizce işini yaparken kamuoyu ve akademik alanda bıraktığı etki (Çağlar, Akdemir, & Toker, 2019) olarak değerlendirilebilir. Bu etkinin temel nedeni, Birleşik Krallık tarihiyle de ilişkilendirilebilecek kısmen yukarıda değinilen anlayışla açıklanabilir. Birleşik Krallık sömürge politikası diğer sömürgeci devletlerden bariz farklılık göstermektedir. Batılı diğer ülkeler sömürge toplumlarına merkezden görevlendirilen bir yönetici ile merkezden verilen kararlar doğrultusunda yönetmeyi uygun görürken Birleşik Krallık müstemleke kurduğu ülkeleri yönetmek için yönetilecek toplumun içinde uygun bulduğu birini tercih etmiştir. İkinci olarak, yönetim sürecinde sömürgeleştirilen toplumun sorun çıkarmayan değerleri gözetilerek desteklenmiştir. Üçüncü olarak ise sömürgeleştirilen toplum bireylerinin İngiltere ile bağına sıkı tutmak için eğitim, ikamet ve iş fırsatları oluşturulmuştur (Başkaya, 1995, s. 19). BBC Türkçe örneğine bu bağlamda baktığımızda merkezi olarak yönetilen kurum bünyesinde Türkiye uyruklu personel istihdam edildiği görülmektedir (Şahin & Uçak, 2020). Bu sayede içerik ülke şartlarına hâkim olan yetişmiş iş gücü tarafından üretilmesi sağlanmaktadır. Geriye üretilen içeriğin BBC yayın politikalarına uygun şekilde servis edilmesi kalmaktadır.⁵

Eleştirel Söylem Analizi ve Teun Adrian Van Dijk'ın Haber Analiz Yöntemi

Eleştirel söylem analizi sosyal bilimlerin nitel çözümleme tekniklerinden biridir. Tarihsel kökeni Antik Yunan'daki retorik kavramına kadar götürülse de bugünkü anlamda ilk kullanımı 1960'lardır. Epistemolojik olarak daha çok yeni olan ve temelinde dilbilim ile dilbilgisi bulunan bu yöntem semantik, sentaks, semiyoloji gibi dilbiliminin alt branşlarını içermektedir. Dilin yapısal ve anlamsal özelliklerine odaklanmakta, dil kalıplarını biçimsel olarak ele almaktadır (Aygül, 2016, s. 37). Çözümlemelerinde hermenötik ve fenomenolojiyi kullanmaktadır. Analiz edilecek metnin parçalarına ayrıştırılarak kelime ve cümle çözümlemeleri yoluyla her kelimenin veya cümlenin alt anlamlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (Çakır, 2014, s. 10). Karşılaştırmalı bir dil sistematığına sahip olan söylem analizi yöntemi düz anlam, yan anlam, örtük anlam, metafor, gönderme, ima, sembolizm gibi soyut unsurları içermektedir (Aziz, 2010, s. 137). Söylem analizi ve eleştirel söylem analizi olmak üzere iki alana ayrılmaktadır. Söylem analizi daha çok içerik çözümlemesiyle birlikte kullanılırken, eleştirel söylem analizi hermenötik ile ilişkilidir. Söylem analizi kullanılmadan önceki dönemde bu alana giren çalışmalar Ferdinand Seassure'ün (1857-1913) dilbilim çalışmaları doğrultusunda göstergibilimsel ve gramatik açıdan yapılmaktadır (Özer, 2011, s.

⁵ BBC Türkçe'nin istihdam bilgileri ve yakın zamandaki yayın faaliyetleri için çalışmanın kaynakçasında da yer alan "Çağlar, İ., Akdemir, K., & Toker, S. (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*. İstanbul: SETA." künyeli rapor incelenebilir.

39). Bu durum aynı zamanda yapısalcılık ile iç içe faaliyet göstermesine neden olmuştur.

Söylem analizi şekliyle 1960'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle halkla ilişkiler ve medya alanlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlayışı içeren söylem analizi liberal ekonomi ve kapitalist sistemin bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir (Bilgin, 2006, s. 5). Eleştirel söylem analizi ise 1970'lerde ortaya çıkan eleştirel dilbilim çalışmalarının içinden türemiştir. Dilin anlamsal ve gramatik yapısı üzerinde durarak eleştirel bir dil ile asıl anlamı eleştirel bir dille göstermeyi amaçlamaktadır. Eleştirel söylem analizi ortaya çıkış süreci ve dinamikleri itibarıyla postyapısalcı ve postmodernist düşünceyle örtüşmektedir. Eleştirel söylem analizinde en önemli konulardan birisi bağlamdır (Çakır, 2004, s. 22). Çünkü bağlam, konunun net ve doğru anlaşılmasını sağlayan şey olan anlamı ortaya koymaktadır.

Söylem analizi yöntem olarak iki aşamalıdır. Birinci aşama veri toplama, ikinci aşama toplanan verinin yorumlanmasıdır (Çelik ve Ekşi, 2013, s. 99-117). İçerik analizine benzeyen ilk aşamada söylemde yer verilen kelimeler, cümleler, vurgular, tonlamalar, noktalama işaretleri, gramatik yapı gibi görünür unsurlar ele alınmaktadır. Asıl farkını ortaya koyan ikinci aşamada ise birinci aşamada toplanan verilerin ne anlama geldiğine yönelik sistematik yorumlamadır. Bu aşamada görünen anlamın ötesine geçerek görünmeyen anlam aranmaktadır (Göngör, 2016, s. 256). Eleştirel söylem analizi dil üzerinden iktidar ve güç ilişkilerini ideolojik bağlamda ele alan ve meşrulaştırılarak tekrar tekrar üretilmesini eleştirel bir anlayışla inceleyen niteliksel bir çözümleme yöntemidir (Şah, 2020, s. 210-231). Alanın önemli isimleri Teun van Dijk, Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Michel Foucault olarak öne çıkmaktadır (Sözen, 2017, s. 12). Buradaki isimler genel olarak edebiyat kuramları ve sosyal konularda çalışmışlardır fakat van Dijk medya alanında çalışmalar ve haber analizleri yapmıştır. Bu nedenle iletişim/medya alanında yapılan çalışmalarda van Dijk önceliklidir.

Teun Adrian Van Dijk'in Haber Analiz Yöntemi

İletişim, medya ve haber üzerine çalışmalarıyla bilinen Teun Adrian van Dijk alanın otoritelerinden birisi sayılmaktadır. Çalışmaları medya dilinde yer alan egemenlik, sınıflı toplum, ırkçılık, hegemonya, göçmenlik, toplumsal cinsiyet gibi kavramların ideolojik çözümlemesi üzerinedir (Doyuran, 2018, s. 315). van Dijk'a göre eleştirel söylem çalışmaları somut bir çözüm önermez fakat çözüm arayışları için kullanılabilecek veriler sunmaktadır. Söylem dilbilimsel, retorik, görsel, semantik, işitsel, sentaktik ve pragmatik yapı ile düzeyler içermektedir ve hiçbir çalışma bu düzeylerin tümünü kullanarak bir analiz sunamayacağı için tamamlanmış bir söylem çözümlemesinden bahsedilemez. Analizi yapan kişi en sorunlu gördüğü yapı ve düzeyi seçerek toplumsal eşitsizlikler, adaletsizlikler, cinsiyetçilik, ırkçılık, gücün yasallaştırılması gibi konuların medya ve eğitim kurumları tarafından yeniden üretiliş süreçlerini analiz etmelidir (Özer, 2015, s. 198).

van Dijk'in Haber Analiz Yöntemi

van Dijk, yaptığı haber analizlerinde ırkçılık, ideoloji, göçmenlik, toplumsal cinsiyet, etnisite gibi konuları ele almıştır. Dijk'a göre haber dili gündelik hayatın bir parçası ve kamu söyleminin bir formudur. Haberlerde kullanılan söylem üzerine yaptığı çözümlemeleri semantik ve sentaktik şeklinde iki dilsel alana ayırmıştır. Sentaktik analiz söylemin gramatik yapısını ele alırken, semantik analiz sırasıyla sözcük, cümle ve en nihayetinde metnin anlamsal karşılığına işaret etmektedir. Dijk'ın söylem analizi makro yapı ve mikro yapı olmak üzere iki kısımda meydana gelmektedir. Makro yapı kendi içinde şematik ve tematik çözümleme şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Haberler, iddia ve hikâye/kurgulama süreçleri altında profesyonelce üretilmektedir. Haber üretenler her ne kadar rutin bir iş yapıyorlarsa da hiyerarşik yapı içinde ve zaman gibi bazı

baskı unsurları altındadır. Bu durum haberin içeriğini doğrudan etkilemektedir. Dijk'a göre haber metninde, haberi özetleyen başlık, spot/giriş en önemli bölümdür. Zira bu bölüm okurun haber ile ilk temas kurduğu kısımdır. Bu nedenle olay, zaman, bağlam, yer ve fotoğraf gibi haberin vurucu detaylarına burada yer verilmektedir. Mikro yapı analizinde ise sentaktik uyum, kelime tercihleri ve retorik bakılması gereken temel unsurlardır. Seçilen kelimelerin anlamsal derinliği, cümlelerin etken-edilgen durumu ve cümle yapılarının hiyerarşik ilişkisinin haberin sunduğu anlam dünyasına etkisi çözümlenmelidir (Özer, 2011, ss. 81-87).

Analiz yapılan unsurlarda işlevsellik-nedensellik, uyum-zıtlık ve özetleme olup olmadığına bakılmalıdır. Ayrıca haber ideolojik bağlamı ve kavramsal açıdan işaret ettiği düzey analiz edilmelidir. Retorik başlığında görgü tanıkları, fotoğraf ve somut kanıt gibi ikna edici öğelere bakılmalıdır. Dijk'a göre haber söylemleri tema şeklinde adlandırılan makro önermelerden meydana gelmektedir. Bu bağlamda söylem, kendi içinde yapılandırılmış şekilde birden çok temadan meydana gelebilmesi mümkündür. Aşağıda evrilen ve üç aşamadan oluşan bu yapılar makro çözümlene vasıtasıyla söylemin anlamsal karşılığını ortaya çıkarmayı sağlamaktadır.

- I. *Enformasyon eksiltme*: Başlıkta yer ve zaman gibi bilgilere yer verilmemesidir.
- II. *Genelleştirme*: Haberde önem arz eden bir detayın genelleştirilerek önemsizleştirilmesidir.
- III. *Kurgulama*: Kişi, şey ya da düşünceden ziyade fiil ve eylemi merkeze alınmasıdır.

Buradaki üç aşama, haberin kısaltılmasına, özetlenmesine ve kurgulanmasına imkân tanımaktadır. Haberin girişinde okur metne alıştırılmakta, sonrasında ideolojik bir içerikle sunulan metin içinde yapılan tekrarlar sayesinde verilmek istenen mesaj pekiştirilmektedir. Haberde kullanılan görsel unsurlar verilmek istenen mesaja uygun şekilde seçilmektedir (Özer, 2015, ss. 210-286). Dijk'a göre yukarıda değinilen yöntemler kullanılarak habere kolaylıkla siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal, dini ve sansasyonel içerik yüklenerek söylem oluşturulmaktadır. Onun eleştirel söylem analizi yöntemi de hem bu süreçlerin iç dinamiklerini, hem de söylemin anlamsal karşılıklarını ortaya çıkarmaya yarayan yöntemler üstü ve disiplinler arası bir uygulama alanıdır (Altıntop & Bak, 2023, s. 100).

BBC Türkçe'de Kraliçe Elizabeth'in Ölüm ve Defin Haberlerinin T. A. van Dijk'ın Haber Analiz Yöntemine Göre Analizi

Teun Adrian van Dijk'ın yukarıda özetlenerek sunulan haber analiz yöntemi son derece kapsamlı oluşu nedeniyle tekil haber analizi için ideal bir yöntemdir. Öte yandan bu kısıtlı çalışmada daha genel bir görüntü elde edebilmek amacıyla kırka yakın haber analiz edildiğinden, yöntemin tüm detaylarıyla kullanılması mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden aşağıdaki analiz alt başlıklarına ayrıca yer vermeden makro ve mikro şeklinde tanımlanan ana başlıklar üzerinden yapılmıştır. Alt başlıklara ana başlıklar içinde değinilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemi, van Dijk'ın analiz yapmak için haberin en önemli yerinin haber başlığı olduğuna yönelik görüşü de desteklemektedir.

Makro Yapı

Kraliçe II. Elizabeth'in ölüm tarihi olan 08 Eylül 2022 Perşembe gününden defin tarihi olan 19 Eylül 2022 Pazartesi gününe kadar BBC Türkçe haber sitesinde Kraliçe'nin ölümü, cenaze töreni ve defnedilmesine yönelik toplamda otuz sekiz habere yer verilmiştir. On iki günlük bu zaman diliminde konuyla ilgili haberlerin günlük yayın sayıları ve içerikleri aşağıdaki gibidir. (Tablo 1) Ayrıca yayınlanan haberlerden bazılarının güncellenerek yenilendiği ve/veya içeriğinin

zenginleştirildiği görülmektedir. Bu haberler mükerrer veri oluşmaması için çalışmaya en son hâliyle eklenmiştir.

Tablo 1. BBC Türkçede Kraliçe II. Elizabeth'in ölüm ve defin haberlerinin yayın dağılımı

S. No	Tarih	Sayı	Açıklama
1	08 Eylül 2022	5	Kraliçe'nin müşahede altına alınması ve ölüm haberi.
2	09 Eylül 2022	4	Ölen Kraliçe ve yeni Kral ile ilgili haberler.
3	10 Eylül 2022	7	Kraliçe'nin hükümdarlık dönemi ve Kraliyet Ailesi ile ilgili haberler.
4	11 Eylül 2022	4	Kraliçe'nin hükümdarlık dönemi ile ilgili haberler.
5	12 Eylül 2022	2	Halkın monarşiye yönelik eleştirisi ve sahiplenme haberleri.
6	13 Eylül 2022	2	Cenaze töreni organizasyonu ve Kraliyet Ailesi ile ilgili haberler.
7	14 Eylül 2022	3	Cenaze töreni organizasyonu ve Kraliyet Ailesi ile ilgili haberler.
8	15 Eylül 2022	0	...
9	16 Eylül 2022	1	Halkın Kraliçe'nin tabutunu ziyareti ile ilgili haber.
10	17 Eylül 2022	2	Cenaze töreni organizasyonu ile ilgili haberler.
11	18 Eylül 2022	1	Cenaze töreni organizasyonu ile ilgili haberler.
12	19 Eylül 2022	7	Anlık cenaze töreni, törene katılanlar ve genel atmosferle ilgili haberler.

van Dijk'ın tematik ve şematik olarak ikiye ayırdığı makro yapı içinde başlık, giriş, spot, ilk paragraf, fotoğraf, durum, olay, sonuç, arka plan, bağlam, yorum, kaynak ve sonuç şeklinde konu başlıkları yer almaktadır. Aşağıdaki haber başlıkları üzerinden yapılan analizin (Tablo 2) açıklama kısmında bu konu başlıklarının tümü verilmeye çalışılmıştır. Açıklama kısmındaki değerlendirmeler haberlerin içeriğine yönelik bir ön bilgi de vermektedir.

BBC Türkçe'nin kullandığı dili uluslararası diplomasi bağlamında iki açıdan ele almak gerekmektedir. Bunlardan ilki, yayıncının İngiltere merkezli yayın kuruluşu değil de yayın yaptığı ülkenin yayın kuruluşuymuş gibi bir üslup seçmesidir. Bu sayede muhatabın üzerinde haberi kendi ülkesinin yayın kuruluşundan alıyormuş gibi bir algı oluşturulmaktadır. Özenle seçilen kelime ve görseller ile dikkatle kurulan cümleler aracılığıyla etkili bir propaganda yapıldığı görülmektedir. İkincisi ise, yayıncılıkta kullanılan dilin etkili bir kültür yayma ve kimlik oluşturma aracı olarak kullanılmasıdır. Bu dile maruz kalan birey bir yerden sonra anlatıyı kanıksamaya başlaması mukadderdir. Nitekim yukarıdaki çözümlemelerde de görüldüğü üzere koloni toplumlarının Birleşik Krallığı sahiplendiği görülmektedir. Sonuç olarak anlatı normalleştirilerek, meşrulaştırılarak ve yasallaştırılarak devamlılığı sağlanmaktadır.

Tablo 2. Makro yapı çözümlemesi

S. No	Haber Başlığı	Çözümleme
1	İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeth'ın tıbbi müşahade altına alındı	İngiltere ile Kraliçe ve dolayısıyla monarşi özdeşleştiriliyor. Ayrıca yayıncının kullandığı dil İngiltere'nin değil de Türkiye'nin yayın kuruluşuymuş gibi bir izlenim veriyor. BBC diplomatik bir araç olarak kullanılıyor.

2	İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeth hayatını kaybetti	İngiltere ile Kraliçe ve dolayısıyla monarşi özdeşleştiriliyor. Ayrıca yayıncının kullandığı dil İngiltere'nin değil de Türkiye'nin yayın kuruluşuymuş gibi bir izlenim veriyor. BBC diplomatik bir araç olarak kullanılıyor.
3	Kral 3. Charles İngiltere'nin yeni hükümdarı oldu	İngiltere ve kral/hükümdar kelimeleri ilişkilendirilerek monarşi normalleştiriliyor.
4	Kraliçe 2. Elizabeth'in ölümü sonrası İngiltere'ye arka arkaya taziye mesajları: 'Ülkesine damga vurdu'	Taziye mesajına arka arkaya vurgusuyla çokluk özelliği verilerek monarşinin diğer ülkeler tarafından kabullenildiği izlenimi veriliyor. "Ülkesine damga vurdu" ifadesi öne çıkarılarak Kraliçe ile İngiltere ve dolayısıyla monarşi normalleştiriliyor.
5	Fotoğraflarla Kraliçe 2. Elizabeth'in yaşamı	Bilinçli olarak seçilen fotoğraflarla monarşi sempatik gösterilerek konu magazinleştiriliyor.
6	Kraliçe 2. Elizabeth'in ölümü İngiliz basınında: 'Hizmete adanmış bir ömür'	İngiliz medyasının monarşinin destekçisi olduğu izlenimi veriliyor. "Hizmete adanmış bir ömür" vurgusuyla hükümdar kelimesinin zihinlerde sefahat, zenginlik, gösteriş, keyfilik gibi kavramlardan oluşan imajın etkisizleştirilmesi amaçlanıyor. Kraliçe'ye minnet ve saygı duyulması gerektiği telkin ediliyor.
7	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze töreni nasıl olacak?	Cenaze töreni mekân ve harita görselleriyle en ince detayına kadar anlatılıyor. Davetli kimliği ve sayısı, protokolde kimin nerede duracağı, nasıl hareket edileceği saati saatine aktarılıyor. Törenin Kraliyet geleneğine göre yapılacağı sık sık vurgulanıyor. Bütün bunların toplamında halka bir geçmişle ilişki kurabileceği bir kimlik oluşturuluyor.
8	Kraliçe 2. Elizabeth: Eski başbakanların gözünden	Kraliyet Ailesi'nin başı olan Kraliçe ve parlamenter yapının başı başbakan kelimeleri ilişkilendirilerek monarşi normalleştiriliyor. Eski başbakanların Kraliçe'nin İngiltere için ne kadar önemli bir figür olduğu yönündeki demeçleriyle monarşi normalleştiriliyor.
9	Kral 3. Charles: Fotoğraflarla tahttaki ilk gün	Yeni kralın gösterişli, kendinden emin ve fotoğrafları kullanılarak monarşi sempatikleştiriliyor, doğallaştırılıyor, meşrulaştırılıyor.
10	Kraliçe 2. Elizabeth: Kraliçe'nin herkesi gülümsettiği beş an	Kraliçe'nin sempatik fotoğrafları kullanılarak zihinlerde s hükümdar ve dolayısıyla monarşi olgusunun soğuk karşılığı yok edilmeye çalışılıyor. Kraliçe mutluluk kaynağı gibi gösteriliyor.
11	Kral 3. Charles'ın tahttaki ilk günü İngiliz basınında	İngiliz medyası, yeni kral ve taht ilişkilendirilerek medyanın monarşiyi desteklediği mesajı veriliyor.
12	Kraliçe 2. Elizabeth'in çocukları, unutamadıkları anılarını anlattı	Her ne kadar kapalı kapılar ardında olsalar da insani hisleri içeren bir hayat yaşadığı imajı verilen Kraliyet Ailesi ve onların anıları üzerinden monarşi sempatikleştiriliyor.
13	Camilla: İngiltere'nin yeni Konsort Kraliçesi	Monarşide koltuğun boş kalmayacağı mesajı veriliyor. Bu arada yeni kraliçe tanıtılırken geleneksel İngiliz aristokratik anlayışına uygun olarak unvanının kan bağıyla olmadığı da vurgulanıyor.
14	İngiltere'de Kraliyet Ailesi'nde kimler var, Kral'ın görevleri ne?	Halka Kraliyet Ailesi tanıtılarak ve yeni kralın görevleri açıklanarak monarşi kanıksatılıyor. "Kral'ın görevleri" tamlamasıyla zihinlerde hükümdar kelimesinin otomatikman oluşturduğu keyfilik imajı yerine sorumluluk sahibi imajı yerleştirilmeye çalışılıyor.

15	3. Charles resmen Kral ilan edildi: 'Ağır sorumlulukların bilincindeyim'	Yeni kralın ilanının resmî olduğu belirtilerek monarşi meşrulaştırılıyor, yasallaştırılıyor. Kralın ağzından sorumluluk bilinci başlığa çekilerek yönetimin ciddiyetle ele alındığı mesajı veriliyor.
16	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze programı: 19 Eylül'e kadar neler olacak?	Cenaze ve defin töreninin saat aralıklarıyla nasıl olacağı, nerede başlayıp nerede biteceği, katılanların konumları ve törenin anlamsal arka planı görsellerle destelenerek tüm detaylarına yer veriliyor. Bu anlatımda en çok yer verilen başlıkların sembolizm ve gelenek olduğu görülüyor.
17	İngiltere'de Kraliçe'nin portresini taşıyan para, pul, pasaport ve diğer belgelere ne olacak?	Para ve resmî evrak bir devletin bağımsızlık ve gücünün göstergesidir. Ölen eski hükümdar üzerinden paraların ve bazı resmî evrakın üzerinde yeni hükümdarın portresinin olacağı mesajı verilerek bağımsızlık ve güçlülük mesajı veriliyor. Bu yolla monarşi normalize ediliyor, meşrulaştırılıyor, yasallaştırılıyor.
18	The Crown ve Kraliçe'yi anlatan diğer beş yapım	Kraliçe II. Elizabeth'i ve dolayısıyla monarşiyi son derece olumlu yansıtan bir yapım başlığa çekilerek muhatap yönlendiriliyor. Ayrıca aynı kategoride değerlendirilen yapımlar öneriliyor.
19	Afrika'da Kraliçe 2. Elizabeth'in ardından yas tutanların yanında, İngiltere'nin sömürgeci geçmişi de hatırlatılıyor	İkiye bölünen başlığın ilk bölümü İngiltere adına olumlu, ikinci bölümü olumsuzluk içeriyor. İlk bölümde Kraliçe'nin ölümü nedeniyle sömürgeciliğe maruz kalmanın sembolü olan Afrika'da yas tutanlar olduğu belirtiliyor. Hemen arkasından verilen 'İngiltere'nin sömürgeci geçmişi hatırlanıyor' kısmı ise magazin olana ilk bölümün gölgesinde kalıyor. Haber ilk bakışta olumsuz bir durum varmış gibi görünse de uluslararası diplomasi açısından oldukça başarılı bir dil kullanıldığı görülüyor.
20	Kral 3. Charles dönemi: Antigua Barbuda'da cumhuriyet referandumu gündeme getirildi	Başlığın ilk kısmında "Kral 3. Charles dönemi" denilerek İngiltere'de monarşi tahkim edilirken, ikinci kısımda İngiltere kralını devletin başı kabul eden küçük bir ada devletinin cumhuriyeti kurmak için referandum yapabileceğini belirtiyor. Başlık içinde hem İngiltere'nin hâkimiyeti hem de hâkimiyeti altında bulunanlara tanıdığı özgürlük vurgulanıyor. Haber ilk bakışta olumsuz bir durum varmış gibi görünse de uluslararası diplomasi açısından oldukça başarılı bir dil kullanıldığı görülüyor.
21	Sinn Fein'in Kraliyet Ailesi'yle evrim geçiren ilişkileri	Kuzey İrlandalı ayrılıkçı partinin iyi ilişkiler kurduğu yapının İngiltere devleti değil de Kraliyet Ailesi şeklinde belirtilerek monarşi olumlaması yapılıyor. Bu söylem ile yıllarca bağımsızlık yanlısı mücadelesi vermesine rağmen Kuzey İrlanda'nın İngiltere ile herhangi bir sorununun olmadığı imajı veriliyor.
22	Monarşi karşıtı eylemcilerin gözaltına alınması İngiltere'de ifade özgürlüğü tartışması başladı	İngiltere'de tutuklamayla sonuçlanan monarşi karşıtı eylemlerin olduğu ve bunun ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesinin tartışıldığı belirtilerek aslında İngiltere'nin ifade özgürlüğünü önemseyen imajı veriliyor.
23	Kraliyet gelenekleri: Kraliyet üyelerinin yası hangi geleneklerle tutuluyor?	Kraliyet Ailesi'yle ilgili magazin haberler yayınlanarak monarşiye yönelik sempati oluşturuluyor. Bu arada gelenek ve yas kelimeleri ile topluma Kraliyet Ailesi'nin değerlere önem verdiği mesajı veriliyor.
24	Kraliçe 2. Elizabeth: Fotoğraflarla Buckingham	Tabutun taşınmasını anlatmak üzere bilinçli seçilen görseller İngiltere tarihiyle ilişkilendirilerek monarşi olumlanıyor.

	Sarayından son yolculuk	
25	Kraliçe 2. Elizabeth'in tabutu tören eşliğinde Westminster Salonu'na götürülerek halkın ziyaretine açıldı	Kraliçe'nin tabutu törenle halkın ziyaretine açılması, halkın ona teveccüh ettiği ve dolayısıyla monarşiyi desteklediği mesajı veriyor.
26	İngiltere: Kraliçe 2. Elizabeth'in cenazesini taşıyan uçağı izleyenler Flightradar24 sitesini çökertti	Kraliçe'nin cenazesini taşınmasına yönelik magazin haber, Kraliçe'ye duyulan ilgiyle bütünleştirilerek veriliyor. Buradaki bağlam, Kraliçe'ye gösterilen ilgi üzerinden monarşiyi olumluyor.
27	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenazesini ziyaret için bekleyenlerin kuyruğu 8 kilometreyi geçti, sıraya girişler durduruldu	Kraliçe'nin tabutunu ziyaret etmek isteyen binlerce kişinin oluşturduğu kilometrelerce kuyruk ona duyulan sevgi, saygı ve minnettarlık mesajı taşıyor. Bu durum aynı zamanda monarşiye duyulan sevgi, saygı ve minnettarlıktır.
28	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze törenine hangi ülke temsilcileri katılacak?	Magazinel bir dil ile ustaca oluşturulmuş kamusal diplomasi örneği sergileniyor. Cenaze törenine diğer ülke temsilcilerinin davet edilerek katıldığı bir devlet imajı veriliyor. Başlıkta hem merak uyandırılıyor hem de İngiltere'nin uluslararası konumu tahkim ediliyor.
29	Kraliçe'nin tabutuna yaklaşan kişi gözaltına alındı	Gelenekler ülkesi olan İngiltere'de sevgi göstergesi de olsa kuralın dışına çıkılamayacağı mesajı veriliyor. Nitekim haberin içeriğinde tabuta yaklaşan kişilerin bu eylemi neden yaptıklarına yönelik bilgi bulunmuyor. Kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle gözaltına alındıkları bildiriliyor.
30	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze töreni için görülmemiş güvenlik operasyonu: Hiç bir kör nokta bırakılmadı	Cenaze töreni için yüksek güvenlikli organizasyon gücü simgelerken monarşiye verilen önemi de gösteriyor. Bu görüntü aynı zamanda uluslararası alanda İngiltere'nin imajını da gösteriyor.
31	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenazesine Prens William'ın çocukları Prens George ve Prenses Charlotte da katılacak	Başlıkta tahtın birinci sıradaki varisi olan büyük torundan bahsedip bir süre önce Kraliyet Ailesi'ndeki resmî görevlerinden ayrıldığını belirten Prens Harry'e yer verilmemesi monarşinin geleneksel-kuralcı anlayışını yansıtıyor.
32	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze töreni sona erdi: Mezar taşında "ELIZABETH II 1926-2022" yazacak	Defin töreninin tüm detayları fotoğraflarla aktararak kamusal bir etkileşim oluşturuluyor.
33	Kraliçe Elizabeth'in cenaze törenine kimler davetli, kimler davetli değil?	Cenaze törenine davet edilenlerden ziyade edilmeyenlerin isimleriyle ve gerekçeleriyle birlikte aktarılması diplomatik bir uygulama olarak göze çarpıyor. Devletin düzenlediği cenaze törenindeki bu uygulama ayrıca İngiltere'nin dünya siyasetinde nerede durduğunu da gösteriyor.

34	Kraliçe 2. Elizabeth'in cenaze töreni nasıl yapılacak?	Kraliçe'nin öldüğü 9 Eylül'den itibaren sık sık güncellenen haberde törendeki her detay en ince ayrıntısına kadar aktarılıyor. İngiltere monarşiyi tümüyle içselleştirmiş bir devlet görüntüsü veriyor.
35	Kraliçe 2. Elizabeth: İngiltere'nin en uzun süre tahtta kalan hükümdarı	Kraliçe'nin kişisel özellikleri, tahtta kaldığı zaman dilimi, icraatları, yaşadığı mutlu ve üzüntülü anlar saygınlık uyandırıcı bir üslupla aktarılıyor.
36	Kraliçe 2. Elizabeth: Monarşinin değişen yüzü	II. Elizabeth'in babasının ani ölümüyle konjonktürel olarak ne kadar zor bir dönemde tahta geçtiğinin altı çiziliyor ve monarşik bir yapının modern ve her anlamda hızla değişen dünyada yer edinmesindeki rolü vurgulanıyor. Şeffaflaşan toplumda Kraliyet Ailesi'ni halkla buluşturan ve bütünleştiren icraatları sayesinde monarşinin toplumsal anlamda meşruiyet kazanmasında büyük bir etkisi olduğu görülüyor.
37	Kraliçe 2. Elizabeth'in ölümü Afrikalıların sömürgecilik yıllarıyla hesaplaşma talebini yeniden gündeme taşıdı	İngiltere'nin tarihiyle yüzleşebileceğine yönelik haber yapılırken dahi İngiltere veya Kraliyet Ailesi'nden bahsedilmiyor. Afrikalılar diyerek ötekileştirilen bir dil kullanıyor ve sömürgecilik yıllarının yeniden gündeme gelmesi talep olarak tanımlanıyor. Yeniden kelimesi bu talebin eski olduğu anlamına da geliyor.

Yukarıdaki çözümlemede otuz yedi haberin monarşi, Birleşik Krallık ya da İngiltere'ye karşı olumsuz addedilecek üç haber yer almaktadır. Bu haberlerde de kullanılan dil üzerinden olumsuzluğun pasifize edildiği görülmektedir.

Mikro Yapı

van Dijk'ın haber analiz modelinde mikro yapı sentaktik yapı, etken-edilgen cümle, basit-karmaşık cümle, uyum, nedensel ilişki, işlevsel ilişki, referans-atf, sözcük seçimi, retorik, fotoğraf, inandırıcı unsurlar şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Makro yapının ele alındığı başlıkta olduğu gibi kırka yakın haberin tümünün bu kısıtlı çalışmada kırka yakın haber içeriğinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle haberlerdeki mikro yapı özelinde yapılan değerlendirmeler yukarıda değinilen başlıkları içerecek biçimde analiz edilmiştir.

Yayınlanan haberler dil açısından değerlendirildiğinde kurulan cümleler ve kullanılan kelimelerin dikkatle seçildiği anlaşılmaktadır. Monarşiye yönelik olumsuz izlenim bırakacak haber metni ve kelimelerden kaçınıldığı görülmektedir. Monarşi tartışmaları ve protestoları ile ilgili haberler yumuşak bir dil ile geçirilmektedir. Buna karşın kral, kraliçe, kraliyet gibi monarşi sistemiyle ilgili cümleler İngiltere'nin gücünü ve etkisini gösteren bir geleneksel bir gereklilik gibi anlatılmaktadır. Aşağıdaki kelime bulutu ve listede (Tablo 3 ve Tablo 4) görüldüğü üzere, monarşiye yönelik olumlu izlenim bırakacak kelimeler olabildiğince çok kullanılmış, modern siyasi yapının gereklerinden olan demokrasi, adalet, hukuk gibi kavramları ya çok az kullanılmış ya da hiç kullanılmamıştır. Haberlerde kullanılan fotoğraflar da tıpkı haber dilinde olduğu gibi monarşiyi olumlayıcı ve meşrulaştırıcı özellikleriyle öne çıkmaktadır. Genel olarak basit ve etken (aktif) cümle kullanılarak metnin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bununla birlikte İngiltere tarihi, Kraliyet gelenekleri, mekân bilgileri ve bazı dini terimlerin uzmanlık gerektirdiği görülmektedir.

Tablo 3. BBC Türkçe yayınlanan Kraliçe II. Elizabeth'in ölüm ve defin haberlerinin kelime bulutu

geliştirdiği kendine özgü pragmatik liberal anlayışı kapitalizm ve tüketim kültürünün felsefesini oluşturmaktadır. Devleti temsilen neo-liberal ekonomik politikaların uygulanması noktasında sermayenin yanında duran Kraliyet Ailesi bu felsefenin taminatıdır. BBC de, bu yapının medya ayağı ve uluslararası diplomasi aracı olarak bu felsefe ve sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik içerik üreterek yaymaktadır.

İngiltere'nin kendine özgü demokrasisinin önemli ayaklarından biri de merkezinde BBC'nin bulunduğu medyadır. Bütün eleştiri ve eksiklerine rağmen BBC dünyada kamu yayıncılığını başlatan kurumdur ve en başarılı örneği olarak kabul edilmektedir. Öte yandan yönetim kurulu üyelerinin hükümdar tarafından atanması/azledilmesi, Kraliyet Berati'nda dikte edildiği üzere yayınlarının Britanya kültürünün gelişmesi, aktarılması ve yaygınlaşmasına katkı sunacak şekilde hazırlanması, kurumun mali giderlerinin büyük kısmının hükümet tarafından karşılanması, ulusal alanda kamucu ve uluslararası alanda İngiltere lehinde diplomatik yayıncılık yapması BBC'yi özerk, gerçeğin peşinde, insanlığın ortak ilkelerine bağlı bir yayın kuruluşu olmaktan ziyade bir propaganda ve diplomasi aracı hâline getirdiğini söylemek mümkündür. Kurumsal olarak beyan ettiği idealist referansların daha ziyade retorik olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmaya dâhil edilen haberlere bakıldığında, her şeyden önce İngiltere devletinin Kraliyet Ailesi ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Bu sayede monarşi meşrulaştırılmakta ve doğallaştırılmaktadır. Haberlerde kullanılan dil ve görseller söz konusu doğallaştırma ve meşrulaştırma süreçlerine katkı sağlayacak biçimde özenle seçilmiştir. Haberlerin kurgulanması da bu amaca yöneliktir. Kullanılan magazin dilin dozu iyi ayarlanarak sert monarşi eleştirilerinin de önüne geçilmektedir. Buradaki örnekte hem törenin yapılaş biçimi hem de törene görevli olarak katılanların adeta modern öncesi dönemden çıkıp gelmiş izlenimi veren kıyafetleri, söz konusu gelenekselliği en üst seviyeye çıkarmaktadır. Cenazeye gösterilen ihtimam ve imparatorluk dönemlerinin şaşalı gelenekselliğini içeren/yansıtan törenin uygulanış biçimi ulvi bir atmosferin oluşmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte tören, dinî sembol, terim ve mekânlarla kutsanarak manevi bir boyuta taşınmaktadır. Ayrıca sık sık cenazeyi ziyaret edenlerin uzun kuyruklar oluşturduğundan bahsedilerek halkın bütün bu yaşananları onayladığı izlenimi verilmektedir. Diğer taraftan muhalif veya eleştirel görüşe az yer verilmesi bu kesimin zaten az olduğuna yönelik intiba uyandırmasının yanında, karşıt görüşlerin yok sayılmadığı imajı da verilerek İngiliz demokrasisi açısından pozitif bir çerçeve oluşturulmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinden yöneticilerin özel davetli statüsünden törende yer almasına yapılan vurgular ise bütün bu söylemi destekler niteliktedir.

Bütün bunlara ek olarak, İngilizce dışında yapılan yayınların tıpkı İngiliz toplumuna yapılıyor gibi oluşu yukarıda değinilen üstünlük/farklılık imajının bir göstergesi olarak okunabilir. Bu anlamda kolonyal dönemden kalma "Üzerinde Güneş Batmayan Ülke" imajının devamlılığı sağlanmaktadır. BBC tarafından İngilizce ya da yerel dillerde üretilen içerikler İngiltere'nin adeta tarih içinden bugüne seslenerek büyük bir saygınlığın ve üstünlüğün kadim sahibi gibi göstermektedir. Bu bağlamda BBC Türkçe, kurumun diğer uluslararası servisleri gibi BBC hakkında yapılan tespitleri ziyadesiyle içermektedir. Analize dâhil edilen haberlerin içeriğinde de görüldüğü üzere Kraliyet Ailesi ile İngiltere özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla BBC'nin görevi monarşiyi bir varoluş unsuru sayan İngiliz kimliği ve kültürünü yaymayı amaçladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte BBC'nin yerel dillerde yayın yapan uzantılarının İngiltere'nin kamusal ve kültürel diplomasi aygıtları olduğunun altı çizilmelidir. Zira yayınların içeriği, BBC'nin kurucu aklının yansıması olarak Kraliyet Berati'nda yazdığı üzere, İngiltere çıkarlarına uygun, monarşiyi kanıksamış ve İngiliz kültürünü yüceltecek biçimde hazırlanmaktadır. Çalışma içindeki değerlendirmeler ve analizi yapılan haberler bu durumu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Altıntop, M. (2021). *Zygmunt Bauman Sosyolojisinde İletişim Olgusu*. KDY.
- Altıntop, M., & Bak, G. (2022). Kültürel Çalışmalar İçinde İzleyici/İzlerkitle Araştırmalarına Getirilen Eleştiriler. *New Era International Journal Of Interdisciplinary Social Researches*, 7(16), 115-133.
- Altıntop, M., & Bak, G. (2023). Teun Adrian Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi Anlayışı ve Haber Analiz Modeli (Ed.), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar- I* içinde. Artikel Akademi.
- Arsan, E. (2008). *Medya Gözcüsü*. Evrensel Basım.
- Arsan, E., & Çoban, S. (2014). *Medya ve İktidar*. Evrensel Basım.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Başçı, E. (2018). Kamu Hizmeti Yayıncılığı Düzenlemelerinde Halkın Katılım ve Temsiliyet Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(4),59-74.
- Başkaya, F. (1995). *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*. Öteki.
- Benlaribi, N. (2022). Televizyon, Talk-Show ve Kadın: BBC News Arabic Tartışma Noktası Programında Kadın Sorunlarının Ele Alınışı Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Siyasal.
- Canyurt, S. (2011). *Kamu Medya Hizmeti: BBC ve TRT Karşılaştırması*. RTÜK.
- Çağlar, İ., Akdemir, K., & Toker, S. (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*. SETA.
- Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi*. Palet.
- Doyuran, L. (2018). Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Televizyon Dizileri Örneğinde). *Kritik Araştırmalar Dergisi*, 301-323.
- Eaton, A. (Prodüktör), Morgan, P. (Yazar), & Daldry, S. (Yöneten). (2016). *The Crown* [Sinema Filmi]. Netflix.
- Güngör, N. (2016). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Siyasal.
- Herman, E. S. (2004). *Medyada İki Yüzlülük*. (N. Nirven, Çev.) Çivi.
- Hill, C. (2016). *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim.
- Kaplan, F. N. (2013). *Global Kültür ve Kimlik*. Umuttepe.
- Karaduman, M. (2019). Uluslararası Haber Akışı ve Medya Düzeni Bağlamında; Türkiye'de Yayın Yapan Uluslararası Medya Kuruluşları. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 465-484.
- Kejanlıoğlu, B. (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. İmge.
- Kırık, A. M. (2012). İngiltere'de Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve Toplumsal Farkındalık Çerçevesinde BBC'nin Tarihsel Analizi. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 03(05), 60-71.
- Meyer, T. (2014). *Medya Demokrasisi*. (A. Fethi, Çev.) Köprü.
- Morva, O. (2013). *Chicago Okulu Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi*. Doruk.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*. TRT.
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji*. Literatürk.
- Özer, Ö. (2015). Teun Adrian van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Yöntemler içinde*. Literatürk Academia.
- Özgen, M. (2016). İletişime Bireysel, Toplumsal ve Yönetimsel Bağlamda Bakmak: Olgular, Olaylar ve Örnekler. M. Bostancı içinde, *Eleştirel Medya Çalışmaları* (ss. 80-100). Anahtar.
- Saygın, D., & Ultan, M. (2016). Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23), 71-102.
- Sözen, E. (2017). *Söylem*. Profil.
- Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 210-231.
- Şahin, M., & Uçak, G. (2020). İnternet Gazeteciliğinde Kullanılan Kurumsal Haber Kaynaklarının Analizi: BBC Örneği. *Yeni Medya* (9), 18-39.
- Tekinalp, Ş. (2003). *Radio ve Televizyon: Camera Obscura'da Synopticon'a*. Der.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. (K. Emiroğlu, Çev.) İmge.
- Uğurlu, F., & Öztürk, Ş. (2006). *Türkiye'de Televizyon Haberciliği*. Tablet.
- Yalçın, Ö. (2015). İngiltere'de Kamu Hizmeti Yayıncılığı: Dijital Medya Ortamında BBC'nin Var Olma Mücadelesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 98-118.
- Yanardağoğlu, E. (2014a). Uluslararası Yayıncılıkta Değişen Pratikler: BBC Dünya Servisi Örneği. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 1(1), 11-31.
- Yanardağoğlu, E. (2014b). Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 115-131.
- URL 1- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/royal-charter> (Erişim Tarihi: 16.12.2022)

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI İRAK'INA DAİR BİR RAPOR: SORUNLAR, TARAFLAR VE TANIKLAR

A Report on Ottoman Iraq in the First World War: Problems, Parties and Witnesses

Fasih DİNÇ*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşında (1914-1918) Irak, Osmanlı Devleti için İngiliz işgaline karşı bir savunma cephesiydi. Savaşta aynı anda birçok cephede savaşılmasının yarattığı askeri koşulların yanı sıra Irak'ın kendisine has sosyo-kültürel yapısı, Osmanlı kuvvetlerini büyük zorluklarla karşı karşıya bırakıyordu. Bu aşamada 1916 tarihli "Irak ahvâl ve idâre-i umûmiyesi" başlığıyla Osmanlı jandarma müfettişi tarafından yazılan bir rapor hem cephede hem cephe gerisinde Irak'ta yaşananlara dair değerli veriler sunmaktadır. Bilhassa, Bağdat ve Basra çevresindeki gelişmelere odaklanan raporda, Irak cephesindeki askeri durum, bölgenin aşiret, mezhep ve inanç temalı sosyo-kültürel yapısı, Arap toplumunun savaşta tutumlarına, bir devlet olarak Osmanlı'nın varlığı ve halkla kurduğu ilişki tarzına dair bilgiler verilmekte, tespitler yapılmakta ve çözümler önerilmektedir. Dönemin bir tanığının gözlem ve tespitlerini içermesi bakımından rapor, savaşın gölgesindeki Osmanlı Irak'ının bir kesitini vermektedir. Ancak özellikle taraflı biri olarak Osmanlı müfettişi tarafından yazılan ve belli sınırlılıklara sahip olan bir rapora sadece odaklanarak yapılacak saptamalar, birçok faktörün ıskalanmasına neden olabilir. Sonuç olarak, makalede savaş süreci Irak'ına dair diğer tanıkların görüş ve gözlemleri, Osmanlı arşiv kaynakları ve güncel literatürden faydalanarak bu raporun sunduğu bilgiler analiz edilecek, sorular sorulacak ve cevaplar aranacaktır. Bu bağlamda, taraflar olarak Osmanlı ve İngiltere'nin Irak'a dönük hamlelerine ve savaşın önemli bir aktörü olarak Iraklıların pozisyonlarına dair çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Araplar, Osmanlı, İngiltere, Aşiret, Şiilik, Savaş

ABSTRACT

In the First World War (1914-1918), Iraq was a defensive front line for the Ottoman Empire against the British invasion. In addition to the military conditions created by fighting on many fronts at the same time in the war, Iraq's specific socio-cultural structure faced the Ottoman forces with great difficulties. At this stage, a report written by the Ottoman gendarme inspector with the title "Iraq ahvâl ve idâre-i umûmiyesi" (general conditions and administration of Iraq) dated 1916 provides valuable data on what happened in Iraq both on the front line and behind the front line. In particular, the report focused on the developments around Baghdad and Basra, gives information about the military situation on the Iraq front line, the tribal, sectarian and faith-themed socio-cultural structure of the region, the attitudes of the Arab society in the war, the existence of the Ottoman Empire as a state and its relationship with the public, makes determinations and proposes solutions. In terms of including the observations and determinations of a witness of the period, the report gives a cross-section of Ottoman Iraq in the shadow of the war. However, detections to be made by focusing only on a report written by the Ottoman inspector as a specially sided person and having certain limitations may cause many factors to be missed. As a result, in the article, the information presented by this report will be analyzed, questions will be asked and answers will be sought by making use of the opinions and observations of other witnesses about the war process Iraq, Ottoman archive sources and current literature. In this context, inferences have been made about the moves of the Ottomans and England as parties towards Iraq and the positions of the Iraqis as an important actor in the war.

Keywords: Iraq, Araps, Ottoman, England, Tribe, Shiism, War

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, fasihdnc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2044-0148

Giriş

I. Dünya Savaşı (1914-1918), süreci ve sonuçları ekseninde hem dünya tarihi hem Osmanlı tarihi için kritik bir eşiği ifade eder. Savaşın yarattığı tahribatlar öylesine derin oldu ki, sonrasında yapılan antlaşmalar ve koşullar adeta yeni bir savaşa (II. Dünya Savaşı) zemin hazırladı. Osmanlı Devleti'nin İttihatçı kadroları arasında savaşa katılma konusunda tam bir fikir birliğinden söz edilemezdi. Tamamen tarafsız kalmayı savunanlar, itilafçılar, ittifakçılar ve savaşa askeri alanda hazırlıklar tamamlandıktan sonra girilmesi gerektiğini düşünenler olarak dört görüş cemiyette hakimdi (Ahmad, 2020, s. 83). Ancak devleti birçok siyasi ve ekonomik yaptırım ve sorunlardan bir an evvel kurtarma isteği, ittihatçıların savaşa girme arzusunu artırmaktaydı. Yalnız Trablusgarp ve Balkan gibi savaşlardan dolayı devletin altyapısal ve siyasi krizi derinleşmişken neredeyse imparatorluğun geneline yayılan bir savaş, devleti ve toplumuyla Osmanlı'yı belirsizliklerle dolu bir sürece sürükledi. Özellikle hem müttefikler hem Osmanlı bürokrasisi, bütün Müslümanların lideri konumunda olan Osmanlı halifesinin "Cihâd-ı Ekber" ilanına büyük umutlar bağlıyorlardı. Bu umudun ardında, cihâd davetinin Kuzey Afrika'dan Hindistan'a, Kafkasya'dan Orta Asya'ya İtilaf güçlerinin sömürgesinde bulunan bütün Müslümanları birleştireceği düşüncesi ve dolayısıyla Müslüman halkların isyan edeceği inancı yatmaktaydı (Rogan, 2018, s. 129). Fakat İngilizlerin savaşın başında İbnu's-Suud ile anlaşmaya varması ve Şerif Hüseyin ile Osmanlı'ya karşı isyan etme konusunda mutabakata varılması gibi gelişmeler savaşın kaderini doğrudan etkiledi (Polat, 2019, s. 156). Dolayısıyla bu davet, bütün Müslüman dünyası bir tarafa Osmanlı egemenliğindeki Anadolu dışındaki Müslüman halkı dahi beklendiği kadar etkilemedi. Bu hayal kırıklığı, özellikle Irak cephesindeki gelişmelerle derinleşti. Kutü'l-Amare'nin İngilizlerden alınması, İngiliz tümeninin esir alınması gibi gelişmelere rağmen Şerif Hüseyin'in isyan haberi, Osmanlı kamuoyu için sarsıcıydı (Ahmad, 2020, s. 137). Ayrıca İngilizlerin beklenenden daha erken bir şekilde Irak'ta ilerleyişi, hatta Bağdat yakınlarına gelmesi, İstanbul'un dikkatini buraya çekti. Çünkü özellikle Güney Irak'taki bazı Arap aşiretlerinin İngiltere ile iş birliği yapması, Osmanlı'nın aleyhine bir durumdu. Dolayısıyla İstanbul yönetiminin, Irak'ın mevcut sosyo-ekonomik ve siyasi yapısı hakkında acil bir durum tespitine ihtiyacı vardı. Öyle ki, 1916'da Bağdat'ta görevli bir jandarma müfettişinin Irak hakkında savaşın gölgesinde hazırladığı bir rapor, bu ihtiyacı karşılar nitelikteydi¹ (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Bu rapor her ne kadar "Irak ahvâl ve idâre-i umûmîyesi" başlığını taşımış olsa da Irak'ın genelinden ziyade savaşın ağırlıkta olduğu Bağdat ve Basra vilayetlerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla, niteliği ölçüğünde çok kapsamlı bir rapor olduğu söylenemez. Bunun nedeni, aslında kısmen anlaşılır bir durumdur. İstanbul'un Irak'ta rahatsız olduğu kısım daha çok güneydeki İngiliz ilerleyişine ve Arap aşiretlerinin tutumuna daırdı. Böylece, raporun merkezin bu önceliği göz önüne alınarak hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Ancak sınırlılıklarına rağmen rapor, bir Osmanlı yetkilisinin gözünden savaş koşullarındaki Irak'a dair önemli bilgiler vermektedir. Raporunda, özellikle Güney Irak'ta Osmanlı Devleti'nin idari ve askeri gücü, Arap aşiretlerinin savaş sürecinde takındıkları politik tercihler, bölgedeki gayrimüslim tebaanın durumu, İran ve Şiilik faaliyetleri gibi temalara dair verilerle beraber sorunlara dair tespit ve çözüm önerileri yer almaktadır. Rapor

¹ Raporun yer aldığı dosya Başkanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube kataloğunda yer almaktadır. Bu katalogun kapsamı şöyle tanımlanıyor: "Görev alanı bütün vilayetler ile Almanya ve Avusturya olan ve görevi ise, esas itibarıyla kaçakçılığın önlenmesi, bu amaçla hudut kapılarının kontrolü olan 6. Şube'ye ait 1332/1339-1914/1921 tarihlerini kapsayan bu katalogdaki belgeler, asker firarileri, eşkıya tecavüzleri, kır bekçileri ve reji kolcuları, düşman uçakları, jandarma muamelâtı ve firarî mahkûmlar gibi konuları ihtiva etmektedir." (Genç vd., 2010, s. 373). R. 11 Kanun-u Evvel 1332 (M. 24 Aralık 1916) tarihli rapor üst yazısı dışında beş sayfadan oluşmakta olup hazırlayan jandarma müfettişinin kimliğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca dosyada rapordan bağımsız olarak üst düzey kurum ve kişilere farklı tarihlerde yazılmış şifreli/şifresiz telgraflar/yazışmalar (altı sayfa) vardır. Dosya arka yüzleri dahil olarak toplam on sekiz sayfa olarak kataloglanmıştır.

çerçevesinde bu makale, üç sorunsal üzerine inşa olmaktadır. Birincisi, bir Osmanlı müfettişinin gözünden Irak ve halkının nasıl bir imaja sahip olduğu ve mevcut imajın geçmiş dönemlerle benzerlik ve farklılıkları irdelenecektir. İkincisi, Irak'taki Osmanlı varlığına dairdir. Irak'ta devlet-toplum ilişkisi, devletin kapasitesi ve müfettişin sorunlara çözüm önerileri, burada tartışılacaktır. Üçüncüsü ise Irak'taki İran ve Şiilik nüfuzudur. Irak, Sünniliğin temsilcisi olarak Osmanlı ile Şiiliğin temsilcisi olan İran'ın yüzyıllara dayanan nüfuz rekabetinin başat sahası oldu. Savaş süresince özellikle Necef ve Kerbela gibi Şiiliğin merkez şehirlerinde çıkan isyanlar, Osmanlı'nın Irak cephesindeki İngiliz varlığının yanı sıra bir diğer sorunuydu. Böylece yine rapor ekseninde Osmanlı'nın İran ve Şiiliğe dair yaklaşımı analiz edilecektir.

1. Osmanlı'daki Irak İmajı: Aşiretler, Milliyetçilik ve Sadakat

Irak'ın gerek ismi gerek kapsadığı coğrafya konusunda birbirinden farklı tanımlamalar yapılmaktadır. İsim konusunda Arap coğrafyacılarının bir kısmı, Dicle ile Fırat arasında kalan bereketli toprakları tanımlamak için "kıyı" ya da "aşağı memleket" anlamında bu ismin kullanıldığını ileri sürerken bir kısmı da Irak adının benzer anlamı taşıyan Farsçadaki îrah, îrâf, îrâk kelimelerinden türetildiğini belirtmektedirler (Küçükbaşçı, 1999, s. 85). Coğrafya olarak ise kapsamı tarih boyunca değişime uğramıştır. Orta çağ coğrafyacılarına göre Irak, batıda Suriye Çölü, güneyde Arabistan ve Basra Körfezinin kuzeyi, doğuda Zagros Dağları ve Batı Huzistan, kuzeyde ise Enbâr'dan Tikrit'e kadar olan alanı kapsamaktaydı. İslam fetihlerinden sonra Basra ve Küfe şehirleri İrakeyn (iki Irak) olarak tanımlanırken Selçukluların bölgedeki hakimiyetiyle Cibâl bölgesi Irâk-ı Acem, Aşağı Mezopotamya da Irâk-ı Arab olarak anıldı (Küçükbaşçı, 1999, s. 86). Batılılar bu bölgeyi tanımlarlarken ise İslamiyet öncesi medeniyet referanslarına yer vermekteydiler. Yer yer Irak tanımının yanı sıra "Mezopotamya" bölgeyi adlandırmada sıklıkla başvurulan isimdi (Bell, 2004, s. 10; Ford, 2018, s. 39; Rogan, 2018, s. 251). 16. yüzyıldan itibaren bölgeye hâkim olmaya başlayan Osmanlılar ise Irak ismini tercih ettiler. Ancak, idari taksimatı Osmanlılar döneminde birçok kez değişime uğradı. İlk olarak Bağdat, Basra, Luristan ve Diyarbakır vilayetlerinden oluşurken, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Luristan kaldırılıp Şehrizar, Musul ve Ahsa vilayetleri idari yapılanmada yer aldı (Sahillioğlu, 1990, s. 1238, 1241). 1864 Vilayet Nizamnamesi kapsamında Irak'ın idaresi, Bağdat, Basra ve Musul olarak üç vilayete ayrıldı. 20. yüzyılın başında Bağdat vilayeti, Bağdat, Kerbela ve Divaniye sancaklarını; Basra vilayeti, Basra, Ammare, Müntefik ve Necid sancaklarını; Musul vilayeti ise Musul, Süleymaniye ve Kerkük sancaklarını kapsamaktaydı (Çetinsaya, 2020, s. 51).

16. yüzyıldan 1914'teki İngiliz işgaline kadar Osmanlılar için Irak, sosyo-ekonomik ve siyasal eksende elde tutulması gereken stratejik bir bölgeydi. Osmanlı'nın bölgeye ilgisi böylesi stratejik gerekçeler etrafında şekillendi. Safevi egemenliğindeki Bağdat, Suriye limanı için tehlike oluşturuyorken Basra'dan da Anadolu ve Suriye'ye uzanan ticaret yoluna hâkim olmak isteniyordu. Ayrıca Safevilerin bölgede hem dini hem siyasi nüfuzunu kırma isteği, Osmanlıları buraya çekiyordu. Sonuçta, 1555 yılında Safeviler ile yapılan Amasya Antlaşmasıyla Osmanlı, Irak'a hâkim oldu (Mantran, 1999, s. 91). Sünniliğin temsilcisi Osmanlı'ya göre, Şii İran nüfuzu her zaman potansiyel bir tehlikeydi. Öyle ki, içinde bir garnizon kurularak Bağdat, İran'a karşı bir savunma merkezi oldu. Musul Beylerbeyliğine bağlı kuzeyde Şehrizar ve Süleymaniye'deki Kürt emirler, sınırı korumaları karşılığında devlet görevlisi olarak atandılar. Güneyde ise Basra Körfezi, Batılıların tehlikesi karşısında bir deniz üssü konumundaydı (Çetinsaya, 2020, ss. 29-30). Bu bağlamda körfez, Avrupa'yı sıcak denizlere bağlayan yollar üzerinde bulunması ve Hindistan ticaret yolunun bu bölgeye kadar genişlemesi sebebiyle 16. yüzyıldan itibaren Batılı güçlerin dikkatini çekmiştir (Kurşun, 2004, s. 21). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Basra Körfezi, Osmanlı-İngiliz nüfuz mücadelesinin sahasıydı. İngilizler Basra Körfezindeki yerel otoriteler ile temasa geçiyor ve iç işlerine müdahale ediyordu. Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği sırasında

yaptığı reformların amaçları arasında Basra ve Arap yarımadasındaki İngiliz nüfuzunu önlemek vardı (Kuruşun, 2004, ss. 41-43). İngilizlerin bu ilgisi, 20. yüzyılda da devam etti. Özellikle Bağdat demiryolunun son durağının Kuveyt olma ihtimali, bölgede Alman nüfuzunun güçlenmesi demektir. Hindistan yolunun güvenliğini önceleyen İngiltere için bu durum oldukça riskliydi. Çünkü İngilizlere göre ticari egemenlik, siyasi egemenliğin anahtarıydı (Kurt, 2015, s. 401). Bu tür siyasi ve ekonomik kaygılar, İngiltere'nin 1914'te Irak'ı işgal girişiminin gerekçelerinden biriydi. Ancak Osmanlı'nın Irak gibi sınır/uc bölgelerdeki denetim anlayışı merkeze yakın bölgelere göre daha gevşek olması, böylesi bir dış müdahaleyi kolaylaştırıyordu. Her ne kadar reformlarla güçlendirilmiş bir merkezi idare inşa edilmeye çalışılırsa da gerek geleneksel dinamikler gerek devletin altyapısal yetersizliği, burada devlet iktidarının istenilen seviyede olmasını engelliyordu. Osmanlı, Irak'a stratejik olarak pozitif anlam yüklerken, kendi iç koşulları ekseninde ise ıslahata ihtiyaç duyulan bir bölge olarak görmekteydi. 1916 yılındaki raporda bu yaklaşıma dair izler mevcuttu. Raporun hemen başında müfettiş, Irak'ın diğer Osmanlı eyaletlerinden farkını vurguluyordu: "Devletin ahvâl-i idâre-i mülkiyesini tatbikte bütün memalik-i Osmaniye gibi câyı [yer]² kabul bulacak bir eyaleti olmadığı gibi aşâir-i gayr-i muharreresi dâimen silah bedest-i isyan ve mezheb-i Caferi sâlikleri olmak itibarıyla de sünniyyü'l-mezhep olan cins ve ırkları Araplara bile düşmandırlar..." (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Müfettiş, Irak'ı kendine has bir sosyolojik yapıya oturturken özellikle aşiret ve mezhep dinamiklerine vurgusu önemlidir. Onları, okuma-yazma bilmeyen, daima silahlı ve isyan halinde olarak tasvir ederek, aşireti devlet otoritesi karşısında bir dinamik olarak konumlandırıyor. Irak'taki aşiret yapılanması, birçok yönden devlet-toplum ilişkisi arasında adeta ara bir asabiyetti. Aşiret, fahz, elbu, fenda, hameule, bayt gibi terimler hem şehirli hem kırsal bölgelerde Iraklı sosyal aşiret örgütlenmesini meydana getiren ilişkileri ifade ediyor (Dawod, 2013, s. 117). Ancak aşiret, özellikle Tanzimat reformlarıyla beraber devlet ile toplum arasında aracı bir kurum statüsüne dönüşmesiyle siyasal bir hüviyet kazandı. Osmanlı modernleşme/merkezleşme politikası, aşiretçiliği karşıt bir yere oturtuyordu. Bu karşıtlık, devlet aygıtı medeniyet temsilcisi, aşiretler ise geri kalmışlık ve gayri medeniliğin sembolü ikilemi üzerine kurulmaktaydı.³ Öyle ki müfettiş, onlar için cümlesinin devamında şu ifadeleri kullanmaktaydı: "...Ahlak-ı umumiye ifsâd [bozulmuş] olunmuş cehl ve vahşet kalplerini kasıp kavurmuş, insaniyete düşman her biri birer heyûlâ-yı beyâbân [çöl, sahra] olmuş gitmişlerdi..." (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Aşiretlere dönük bu negatif algı, Osmanlı bürokratlarının daha önceki raporları göz önüne alındığında bir süreklilik gözlemlenmektedir. Bilhassa II. Abdülhamid döneminde Irak'la ilgili yazılan layihalarda devletin Irak ve aşiretçiliğe dair söylemi, 1916'da yazılan bu raporla paraleldir. Eğitim, reform programlarının önceliğiydi. Nusret Paşa'nın 1892 tarihli raporunda Irak bir "darü'l-cehl" olarak tanımlanırken buraya okulların açılması gerektiği vurgulanıyordu. Benzer şekilde Süleyman Hüsnü Paşa, Irak'ta maârifin geliştirilmesini şu şekilde gerekçelendirdi: "yoksa bir taraftan kabûz-i cehâlet üzerlerine çökmüş ve bir taraftan akâ'id-i bâtila rû'asâ-yı rûhâniyyeyi ifsâdda da'im bulunmuş iken kendilerinden devletçe istifâde mütezâirü'l-imkandır." (Çetinsaya, 2020, s. 81, 83). Ancak savaşta Irak'ta görev yapan askerlerin Arap aşiretlerine dair değerlendirmeleri tek boyutlu değildi. Çünkü aşiretlerin savaştaki tutumları değişkendi. Bazen Osmanlı askerini soyan, hırsızlık yapan ve ordu düzenini bozan bir tutum ortaya koyarken bazen de orduya rehberlik eden, lojistik destek sağlayan ve savaşan gruplar olabilmekteydiler

² Makale boyunca birinci kaynaklarda yer alan bazı Osmanlıca kelimelerin günümüz Türkçedeki karşılıkları parantez içinde verilecektir. Ayrıca doğrudan alıntılarda yer alan bazı yazım yanlışları, metnin aslına aittir. Osmanlıca çevirilerde ayrıca şu web sitelerinden yararlanılmıştır: <https://www.kamusiturki.com/>, <http://www.lugatim.com/>, <https://www.luggat.com/>, <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>.

³ Modernleşme ekseninde Osmanlı'nın aşiret olgusuna bakış açısına örnek oluşturması adına detaylı bilgi için bkz. (Dinç, 2020). Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı ile Irak ve Suriye'deki Arap Aşiretleri arasındaki ilişki dinamikleri için bkz. (Özoylumlu, 2018).

(Beşikçi, 2019, s. 292). Örneğin savaşta birçok cephede görev yapan Abidin Bey, Irak ve İran cephelerinde Araplardan sert bir şekilde şikayetleniyordu: "... Daha neler ne Türk gençleri bu topraklar üzerinde heder olacak. Buna karşılık Araplardan gördüğümüz ne? Her gün kısım kısım İngilizlere firar, yahut kabilelerimize taarruz, erzak kollarımıza hücum!! İşte en alçak nankörler." (Ege, 2011, s. 459). Taşköprülü Mehmed Efendi, Arap aşiretlerinin orduya dair saldırılarını şu şekilde günlüğünde yer veriyordu: "...Civarda bulunan vahşi aşiretler tarafından dağınık erlerin ellerinden silahları alınıyor, nefer soyuluyor, icabında da öldürüyorlardı. Az kalsın yüz elli veyahut iki yüz elliye yakın vahşi aşiret tarafından koca fırka bozulacaktı..." (Taşköprülü Mehmed Efendi, 2015, s. 20). Fakat Mehmed Efendi, esirlik günlerinden bahsederken İngilizlere hamallık eden aşiretlerin durumlarına mahzunane baktıklarını ve kendilerine para, yiyecek ve içecek yardımı yapmak istemiş olsalar da İngilizler tarafından engellendiklerini söylüyordu (Taşköprülü Mehmed Efendi, 2015, s. 64). Yine aynı cephede bulunan Hüseyin Fehmi Genişol ise fırkadaki hırsızlığı şöyle anlatıyordu: "Bu bölgenin Arapları çok asi olduğu için onlardan korkuluyordu. Fırka baytarı [boş] Bey gezmek için dışarı çıktı. Parası ve elbisesi Araplar tarafından çalınmış olarak geri dönmüştü. Bunun üzerine asker çıkarıldı. Civardaki Arap çadırları kuşatıldı..." (Genişol, 2014, s. 57). Ancak Genişol hatıratının ilerleyen bölümünde Araplar tarafından hürmet gördüğünü de belirtiyordu (Genişol, 2014, s. 58). Benzer bir şekilde bir yandan aşiretlerin yaptıkları hırsızlıklardan söz eden İhtiyat Zabiti Mehmet [Sinan] Efendi, başka bir yerde Dicle Nehri'nde tekneleri battığında kendilerini bölgedeki Şeyh Hasan aşiretinin kurtardığını belirtir (Beşikçi, 2019, s. 294). Dolayısıyla raporda müfettişin Arap aşiretlerine dair çizdiği imaj olumsuz ve tek boyutludur. Ancak onun aşiretlere dönük olumsuz bir söylem inşa etmesinin arka planında, devletin geleneksel Irak algısının yanı sıra yolunda gitmeyen savaş koşulları vardı. Çünkü, özellikle Müslüman kimlikleri dolayısıyla kendilerinden büyük beklentiler duyulan Araplar, savaşta beklentileri yeterince karşılamıyordu. Bu çerçevede bir yönüyle Arap aşiretler, Irak'taki yenilginin gerekçelerinden biri olmuştu. Hatta müfettiş, savaşın tarafın "Türk" olarak tanımladığı Osmanlı ordusu olduğunu Iraklı olarak tanımladığı yerel ahalinin ise yaşananlar karşısında seyirci kaldığını söylüyordu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Savaş süreci dikkate alındığında takındıkları tutum itibariyle Irak ahalisinin homojen oldukları söylenemez. Bir kısmı Osmanlı tarafındayken bazıları İngilizleri desteklemekteydi. Hatta savaş süresince zaman zaman taraf değiştiren aşiretlerden dahi söz edilebilir. Örneğin Osmanlı'nın Irak'taki Kutü'l-Amare zaferinde Arap aşiretlerinin rolü vardı.⁴ Güney aşiretleri üzerinde İngiliz nüfuzu olduğu kadar orta ve kuzey Irak'takilerde Osmanlı Devleti ciddi bir nüfuza sahipti. Hatta The Times gazetesi, Türklerin 1915'te kaybettikleri aşiret desteğini tekrar kazandıklarını belirtirken İngiltere'nin Irak'taki aşiretlere dönük politikasını eleştiriyordu (Özoylumlu, 2018, s. 109). Dolayısıyla İngiliz tarafında da Osmanlılar gibi savaşın gidişatına göre Araplara dair algılar ve söylemlerde değişiklik göstermekteydi. Örneğin Gertrud L. Bell, Kut kuşatmasında aşiretlerin Osmanlı'yı destekleyişinden şikayetleniyordu: "Aşiretler, gelenekleri olduğu üzere, uyruğu da oldukları, kazananı desteklediler. Türkler'le temas halinde olarak, Kut'un çevresindeki bütün harekâta birliklerimizin çevresinde çakallar gibi dolaştılar, kamplarımızı yağmaladılar, yaralılarımızı öldürdüler, ölülerimizi soydular..." (Bell, 2004, s. 66). Benzer şekilde İngiliz General C. V. F. Townshend, Kutü'l-Amare'de Arap halkın kendilerine düşmanca bir tutum sergilerken, Türklere karşı ise dostane davrandıklarını ifade ediyordu (Townshend, 2021, s. 108). Ayrıca Townshend, savaş boyunca Arapların takındıkları pragmatist tutumu "Araplar hangi taraf galipse hemen o tarafa yönelir." ifadesiyle açıklamaktaydı (Townshend, 2021, s. 315).

⁴ Irak cephesinde bulunan Osmanlı ordusundaki sayıları net olmazsa da süvari ve piyade olarak Arap kuvvetlerinin savaşın çeşitli safhalarındaki varlığından söz edilmektedir. Bilgi için bkz. (Avcı, 2004, ss. 33-40; Townshend, 2021, s. 49, 125, 155, 300).

Arap aşiretlere yönelik olumsuz söylemine rağmen müfettiş, özellikle milliyetçi cereyanlara dair endişenin yüksek olduğu savaş ortamında, Arapların aşiretlere bölünmesini devlete karşı olası bir isyanın önüne geçtiği düşüncesindeydi. Müfettiş, Arapların aşiret çıkarını incelemelerini devlete "fayda"sını şu şekilde açıklıyordu: "...bir kabile ve aşiretin birader de olsa yek diğeriyle birleşip tevhid-i harekette bulunmadıklarıdır ki bu sebeple milyonlara bâliğ [ulaşan] müsellaah [silahlı] efrad-ı aşâirin hep emel ve kalpleri bir iken şu fesad ahlakları dolayısıyla birleşip hükümet-i Osmaniye aleyhine toptan kıyâm [ayaklanma] edemezler..." (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Ancak bu yorum, mevcut durum tespitinden öte temenni olarak görülebilir. Çünkü gerek savaşta ve gerek sonrasında Arap coğrafyasının siyasal zemininde Osmanlı ile bir gelecek tasavvurundan öte milliyetçi fikirler öne çıkmaktaydı. Hatta müfettiş, raporun devamında Irak'ta görev yapan bazı Arap memurların devlete sadakatlerini engelleyecek şekilde "efkâr ve âmâl-ı mahsusa-yı millinin cereyanına az çok kapılmış kalmış" olduklarını vurguluyordu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Başlangıçta hem ayrışma hem birleşme hareketi olduğunu belirten Youssef Choueiri'ye göre, milliyetçi hareket ilk olarak Asya kıtasında bulunan Arapları Osmanlı'dan ayırmayı hedeflerken aynı zamanda bu sınırlar içindeki yönetim birimlerini tek devlet altında birleştirmeye çalıştı. 1916 Mekke Şerifi Hüseyin liderliğindeki Arap isyanı bu ayrışma ve birleştirme çabalarının doruk noktasıydı.⁵ Fakat, Arapların doğrudan ya da dolaylı Avrupa denetiminde birçok devlete bölünmesi, adeta İngiltere ve Fransa iş birliğinde gerçekleşen Arap isyanının bir mirasıydı (Choueiri, 2011, s. 352). Bir yönüyle İngilizlerin Arap isyanını teşvikteki amaçlarından biri de Osmanlı ordusundaki Arap askerlerinin sadakatlerine dönüktü. Öyle ki, Kahire Müstemleke Komiseri Henry McMahan, Arapları isyana teşvikte ana amaçlarının "Osmanlı ordusunda savaşan Arap erlerinin sadakatini sarsmak olduğunu" ifade ediyordu (Köse, 2021, s. 95). Bu bağlamda sonraki dönemlerde tüm Araplara dair nefret söyleminin oluşmasında, Şerif Hüseyin isyanın Osmanlı-Türk kamuoyunda neden olduğu öfke ve hayal kırıklığının payı büyüktü. Fakat Beşikçi, isyanın Osmanlı ordusunda bulunan Arap askerleri arasında toplu bir firar ya da ordu düzenini bozacak seviyede toplu bir itaatsizliğe neden olmadığını ve hatta Birinci Dünya Savaşında Osmanlı ordusunda görev yapan Arap subayların bir kısmının Millî Mücadele'de görev aldığını vurgular (Beşikçi, 2019, ss. 169-170).

Müfettiş bir yandan Irak'taki Arapların aşiretler arasında bölünmeleri dolayısıyla devlete karşı bir ayaklanmaya girişemeyeceğini belirtirken diğer yandan onların Osmanlı'yla olan ilişkilerindeki gevşekliğe vurgu yaparak adeta İstanbul'u uyardı. Hatta Irak ahalisinin hükümete nasıl "yabancı" kaldığını bizzat kendisinin yaşadığı bir olay üzerinden anlatıyordu:

Bugün Irak'ın aşâiri [aşiretler] arasında hâlâ hükümet-i Osmaniye ne demek olduğunu bilmeyenler var. Üç yüz yirmi yedi senesinde Irak'a birinci defa gelişimde berâ-yı teftiş Semave kazasına gittiğim sırada güzergahta tesadüf ettiğimiz bir takım urbanın [Çöl Arapları, Bedeviler] "bu Rumi buralarda ne cüretle gezer" dediklerini yanımdaki jandarmalar söylemişlerdi... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Osmanlı ile Irak toplumu arasındaki bağın zayıflığı sadece kırsal nüfus için geçerli değildi. Her ne kadar Irak toplumu, inanç, ırk ve menfaatler bağlamında ayrışsa da üst otoriteler karşısında yer yer birbirlerini gözetiyorlardı. Buna bir gösterge olarak müfettiş, Iraklıların "yabancılar gider yine biz yerimizde kalırız" dediklerini belirtiyordu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). "Biz ve onlar" anlayışı Irak'ta devlet aygıtının toplum katmanlarına nüfuzunu engellemekteydi. Bu eksende müfettiş, özellikle Iraklı aydın ve ileri gelenlerinin devlete dair aidiyetlerini sorguluyordu. Iraklı münevverlerin Avrupa'nın birçok şehrini gezdiklerini öğrendiğini ancak bunların ekseriyetinin İstanbul'u görmediğini ve bunun nedenini onlara sorduğunda ise "vâsıta-yı nakliyyede kolaylık olmadığı gibi münasebat-ı ticâriyyeleri

⁵ Şerif Hüseyin liderliğindeki Arap İsyanı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Köse, 2021).

olmadığı için” İstanbul’a gitmedikleri cevabını almıştı (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Bu durumu bir aidiyet sorunu olarak niteleyen müfettiş, adeta devletin tebaasıyla kurduğu ilişki tarzında Müslüman üst kimliğini sorguluyordu. Hristiyan birinin böyle bir tutum içinde olursa anlaşılır olduğunu belirtirken, Müslümanların hilafet ve saltanatın merkeziyle bu şekilde ilişkisiz olmalarına kızmaktaydı (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Böylece milletle ilişkilenecek din hassasiyetini bir kenara bırakılması ve devletin misyon üstlenmesi gerektiğini şöyle vurguluyordu:

Şu hâlde bir milletin terakkî [ilerleme] ve teâlîsi [yükselme] için sırf dini düşünmek caiz olmayıp menâfi’ [çıkarlar] ve iktisat nokta-i nazarından yakınlıklar hasıl etmek ve misalen bir Bağdat ve Basra ve Musul tüccarını Londra, Paris vesâire piyasalarına iştirakını men’i mümkün olamamakla beraber İstanbul’a imâleye [meylettirmek] çalışmak ve orada veya o vasıta ile temin-i faaliyetlerine çalışmak da bizim borcumuzdur... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Onun bu tespitlerini cephedeki askeri yetkililerde paylaşmaktaydı. Ali İhsan Sâbis, Süleyman Askeri Bey’in Basra’yı geri almak için “para kuvveti ile” yerli aşiretlerden mücahit toplarken, İngilizlerin ise Mısır’dan On ikinci İngiliz Fırkasını getirdiğini belirtiyordu (Sâbis, 1990, s. 396). Sabis, bu durumdan rahatsızlığını şu cümlelerle ifade ediyordu:

Müslümanlığa, din kardeşliğine, cihat ilânına vesariye hiçbir kıymet vermeyen, Osmanlı Devletine yabancı bir devlet gibi bakan aşiretler, hangi tarafı kuvvetli ve parasını çok görürlerse o tarafa iltihak etmekte ve çapul, yağma için kavgaya iştirak eylemekteydiler. Nitekim daha Korne [Kurna] muharebesi başlarken, 4/12/1914 de Muhammara Aşiretleri, İngilizlerle beraber bizim kuvvetlerimize karşı taarruz etmişlerdi... (Sâbis, 1990, s. 396)

Taşköprülü Mehmed Efendi de esirken İngiliz ordusunda Osmanlı tebaasının görev alışına adeta hayret ediyordu: “...Hele şu tebaamızdan olup da İngiliz ordusunda hizmet eden Ermenilere ve diğer Müslümanlara diyecek bir şey bulamıyorum. Bu da tabii mazide yapılan hataların neticesi olsa gerekti.” (Taşköprülü Mehmed Efendi, 2015, s. 64). Raporda Irak’taki gayrimüslim tebaaya ise kısaca yer verilmişti. Irak’ta ticaretin Hristiyan ve Musevilerin elinde olduğunu belirten müfettiş, Osmanlı’ya karşı tutumlarını “emellerini teşhire zaten lüzum yok” deyip mevcut tercihlerini şöyle vermektedir:

...Hayat-ı içtimâîye-yi medeniyeleri kezâ bu halde bulunan Musevi ve Hristiyanlar pek çok senelerden beri buralarda vâsî [geniş] mikyasda [ölçü] çalışmış ve halkı kendisine muhibb kılmış olan İngilizlere mütemayildirler [meyilli]. Çünkü büyük küçük hiçbir kimsenin hükümeti tenkitten hâlî olmadığını [geri durmamak] görüp işitmekteyim... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Irak’taki gayrimüslim tebaanın bölge ticareti üzerindeki nüfuzunu ve İngiliz kuvvetlerine karşı sempati duyduklarına dair tespiti, Doktor W. C. Spackman da Basra’ya girişi esnasındaki gözlemleri ile doğruluyordu. Doktor, Yahudi, Ermeni ve Keldaniler tarafından büyük bir sevgiyle karşılandıklarını ve bunların sadece can ve mal güvenliğinden dolayı değil, yeniden başlayacak ticari kârları için kendilerine şükran duyduklarını belirtiyordu (Spackman, 2021, s. 8).

İngilizlerin bu süreçteki politikası ise müfettişin vurguladığı Osmanlı ile Iraklılar arasındaki zayıf ilişkiyi kendi lehlerine derinleştirmekti. Bu bağlamda özellikle yerelde Arap-Türk ayırımına dair propagandalar yapıyorlardı. İngilizlerin Irak’a dair bir raporunda kuvvetlerinin Şattülarab’a ilk çıktığında halka Araplarla savaşmadıkları, onları Türklerden kurtarmak için kendileriyle iş birliği içinde oldukları mesajı verildiği yazıyordu (Satan, 2016, s. 59). Benzer bir şekilde Basra işgal edildiğinde (1914) Arap aşiretlerine hitaben dostluk mesajları içeren bir bildiri yayımlanmıştı: “...Artık bölgede Türk yönetiminden eser kalmamış; İngiliz yönetimi kurulmuştur: Onun altında hem din hem dünya işlerinizde hürriyet ve adaletten faydalanacaksınız.”(Türkmen, 2016, s. 32). İngilizler bu yaklaşımla, Irak

halkına onları Osmanlı'dan ayrı bir yere koydukları mesajını vererek kendilerine karşı muhtemel bir direnişin önüne geçmeyi ve hatta onlarla iş birliğini geliştirmeyi amaçlıyordu. Türk-Arap ayırımını esir edilen Osmanlı askerleri arasında dahi hissettiriyorlardı. Örneğin Taşköprülü, esirlik sürecini anlatırken İngiliz subayların gelip kendilerine "Türk müsün, Arap mısınız?" diye sorduklarını ve "Türk ve Arap zabıtlardan birini diğerine üstün tutarak, her sekiz zabıte ikişer nefer hizmetçi vereceklerini söylüyorlardı. İşte yine düşmanın nifak sokmak ve bundan istifade etmek hissine kapıldığı anlaşılıyor..." sözlerine ver veriyordu (Taşköprülü Mehmed Efendi, 2015, s. 63, 66). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti ile yerel halk arasında ara bir kimlik olan aşiretçiliğin varlığı, cihâd çağrısının karşılıksız kalmasının ve sahadaki desteğin iki güç arasında bölünmesinin nedenlerinden biriydi. İngilizler, Irak'taki aşiret olgusunun farkındaydılar. Örneğin, Şubat 1916'da çıkarılan "Aşiret Uzlaşmaları Yasası" gereği bir uzlaşmazlık çıktığında siyasal memurlar konuyu aşiret geleneklerine göre seçilmiş şeyhler ya da hakemlerden oluşan bir meclise gönderebiliyordu (Bell, 2004, s. 36). Ancak savaş sırasında İngilizler için bölgenin işgalinin kolaylaştıran bir durum olarak görülse de Irak'taki aşiret yapısı, savaş sonrasında oluşturulmak istenen "Irak Ulusu" nun önündeki en önemli engel haline geliyordu. Öyle ki, İngilizlere ait bir raporda da Irak ve Arabistan'daki aşiret yapısı itibarıyla "aşiret konfederasyonu temelinde ulusal bir birlik imkansızdır" değerlendirilmesi yer almaktaydı (Satan, 2016, s. 245).

İngilizlerin Irak'ta Osmanlı ordusunda ve halk arasında yaptığı Türk-Arap veya Osmanlı-Arap halkı ayırımına dair propagandalarına karşılık Osmanlı da Irak'taki İngiliz ordusunda yer alan Müslüman askerlere Müslümanlık vurgusu yapıyor ve onlara vaatlerde bulunuyordu. Hinduca ve Urduca dillerinde İngiliz mevzilerine atılan propaganda broşürlerinde, İngiliz ordusundaki Müslümanlara din kardeşleriyle savaşmamaları, savaşlırsa cehennemde yanacakları, isyan edip İngiliz subaylarını öldürüp kendi saflarına katılma çağrıları yapılmaktaydı. Ayrıca kendilerine fazla maaş, toprak ve kadın verileceği vaatlerinde bulunuluyordu (Townshend, 2021, s. 418, 576; Yılmaz, 2022, s. 191). Buna karşılık İngilizler, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Irak'taki propaganda faaliyetlerinin ve cihâd çağrısının etkisini kırmak adına Hint taburlarının bir kısmını geri hizmete çekiyordu (Köse, 2021, s. 82). Bu önlemlere rağmen Osmanlı propagandası, karşılıksız kalmıyordu. Savaşmamak için olacak ki, Hint taburlarında tetik parmaklarına ateş edip yaralandığını söyleyenlere rastlanıyor, hatta taraf değiştirip Osmanlı ordusuna katılım sağlayanlar dahi oluyordu (Townshend, 2021, s. 418; Türkmen, 2016, s. 50). Tabii Osmanlı tarafı Hintlilerin bu hassasiyetlerine kayıtsız kalmıyordu. Örneğin savaşta Osmanlı'ya esir düşen İngiliz doktor W. C. Spackman, esareti sırasında Osmanlıların "dindaşlarına imtiyazlı davranıp daha fazla özgürlük tanıdıklarını" ve dolayısıyla birçok Hintlinin çalıştırıldıkları yerlerden kaçarak Mezopotamya ve Suriye'deki şehirlerde iş imkânı bulduklarını ifade edip, Hintli Müslüman savaş esirlerinin bir kısmının da Osmanlı ordusuna katıldığı notunu düşüyordu (Spackman, 2021, s. 132).

2. Irak'taki Osmanlı: Liyakat ve Entegrasyon Sorunları

Müfettiş raporunun ikinci teması, Osmanlı Devleti'nin Irak'taki kurumsal varlığına dairdi. Devlet aygıtı olarak Osmanlı'nın Irak'taki işleyişine dair müfettişin eleştirel söylemi, raporda öne çıkmaktadır. Ayrıca salt sorunları dile getirmekle yetinmeyip çözümlere yer vermesi, raporu daha da nitelikli hale getirmekteydi. Bu eksende müfettiş, ilk olarak Irak'ta Osmanlı'nın neden halk arasında yeterli seviyede karşılık bulmadığına cevap vermeye çalışıyor. Rapora göre, devlet kaynaklı sorunların birincil faktörü, bölgede görev yapan üst düzey yetkili ve memurlardı. Bunlar da yerelden olanlar ile merkezden gelenler olarak ayrılıp her iki grubun sıkıntılarını ayrı ayrı dile getirilmekteydi. İlk olarak yerel halktan devlet memurlarının suiistimallerine değiniliyordu. Bunların kendi çıkarlarını önceledikleri, milliyetçilikten etkilendikleri, devlete sadakatlerinin zayıf olduğu, Mekteb-i Harbiye'den çıkan Bağdatlıların bütün hayatlarını evde geçirerek orduda terfi aldıkları ve dolayısıyla otoritenin zaafa uğradığı vurgulanıyordu. Dışardan

gelen memurlar ise bölgede kısa süreli kalıyor ve bu sürede de idaresizlikten dolayı halkı bıktırıyor (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Ayrıca müfettiş, yerel görevlilerin devlet namına yaptıkları usulsüzlüklerin faturasının ağır olduğunu şu şekilde belirtmekteydi:

...Buralı olanların da Osmanlı hükümeti namına envâ'-i fezâhat [rezillik] ve irtikâb [suç işleme, rüşvet yeme] icrasına meydan verilerek hükümetimizin namını şâibe-dâr [şâibeli, kusurlu] ve halkı Türklüğe düşman etmiştir. Bu gibi ahvaller ecânib [yabancılar] ve bilhassa İngilizlere çalışmak için zemin ve sahalar hazırlanmış, efkâr [düşünceler] ve temâyülâtı [eğilimler] bozmuş ve binnetice milyonlarca müsellağ [silahlı] ismî Müslüman halk mevcutken silahlarıyla kaçarak düşmanı Bağdat kapısına kadar getirmişlerdir. (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Savaş gibi kritik ve kaotik koşullarda Iraklı memurların devlete hizmet ile kişisel çıkarları arasında kaldıklarında, şahsi geleceklerini öncelikle devlet aleyhine etkisi daha yıkıcıydı. Ancak müfettiş mevcut durumun ortaya çıkmasında eleştirinin yönünü bu sefer merkezî idareye çevirmekteydi. Osmanlı hükümetinin Irak'a yaptığı atamalara ve bakış açısına radikal bir eleştiri getiriyordu:

...Hükümetimiz adeta bir müstemleke [sömürge, koloni] gibi buralara birer vali göndermekle mâlik sahibi olduğunu izhâr etmiş [göstermek] ise de ne idâreten ve ne de iktisâden millet ruhuna hâkim olamadığından devr-i fetihten beri gelen birkaç vali ve kumandan istisnâ edilirse diğerleri hep mahallîn cereyânına kapılarak hiçbir mevcudiyet gösterememiş olduğuna bugünkü vaziyetimiz kadar zengin bir şahid olmaz... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Sonuç olarak müfettiş, ne bir devlet olarak Osmanlı'nın Irak'la ilişkilendirilmesini ne de devleti orada temsil eden vali gibi üst düzey yetkililerin nitelikleri ve halkla ilişkilerini yeterli görmekteydi. Onun bu tespitlerine bölgedeki Osmanlı ordusunun önde gelen komutanlarından olan Goltz Paşa da katılmaktaydı. Goltz, Araçların Türk yönetiminden nefret ettiklerini, bunun temel sebebinin ise sivil idarenin keyfi davranışları olduğunu söylüyordu (Goltz, 2018, s. 115). Irak'taki Osmanlı idaresinin ihmalkarlıkları, savaşta görev yapan düşük rütbeli bir askerinin dahi dikkatini çekmişti. Irak'ta topçu onbaşı olarak görev yapan Hüseyin Nuri Seyhan, hatıratında şu gözlemlerine yer veriyordu:

Velhâsıl bu şehirlere tabiat bütün güzelliklerini vermiş fakat ahali henüz hâl-i vahşette⁶ [gayri medeni] bulunduğundan hiçbir terakki [gelişme] gösterememiştir. Kasabalardan başka yerde eve tesadüf edemezsiniz. Bütün köyler çadırlıdır. 5-10 koyun ve inekleri var, onlarla geçinirler. Ziraat bilmez, dünyanın en zengin toprakları denmeye seza [layık] olan bu nihayetsiz ovalar boş, hiçbir [şekilde] istifade edilememektedir. Bu da tabii hükümetin ihmaldir... (Seyhan, 2018, s. 21).

Irak'taki devletin kapasitesi ile merkezden gönderilen üst düzey yetkili ve memurların niteliği kronik bir sorundu. Öyle ki bu sorunlar, son dönem Osmanlı Irak'ına dair yazılan layihaların temel konuları arasında yer almaktaydı. Nusret Paşa, 1892 yılında yazdığı raporunda Irak'ta devletin "ne te'sîs olunmuş bir hükümet-i mahalli[si] ve ne de inşâ edilmiş bir kışla ve karakolhânesi ve ne de tanzim edilmiş bir hey'et-i hükümeti vardır" diyerek bu koşullarla Irak'ın birkaç sene sonra elde kalmayacağına dair dikkat çekici bir uyarıda bulunmaktaydı (Çetinsaya, 2020, s. 79). Benzer sorun ve tespitler, II. Meşrutiyet'in ilk dönemlerinin gündem maddelerinden biriydi. Yeni yönetim, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele sloganiyla II. Abdülhamid döneminden kalan "muzır" memurları tasfiye ederek kendi kadrolarını oluşturma yoluna gitti. Örneğin bölgede görev yapan Müslüman memurların dini yükümlülüklerini yerine getirmeleri, yolsuzluk yapmamaları ve

⁶ "Hal-i vahşet" in bilhassa taşradaki tebaanın geri kalmışlığını vurgulamak adına adeta Osmanlı yazışmalarının anahtar kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Bununla ilgili bilgi için bkz. (Deringil, 2013a, ss. 165-217).

yapanların görevden alınmaları gibi konulara dair kararlar alınmaktaydı. Ayrıca bölgeye yapılacak atamalarda ehliyet ve liyakat konusuna yeni yönetim, sık atf yapıyordu (Kurt, 2015, ss. 92-94). Ancak her türlü tespit ve önlemlere rağmen Irak'taki kronik sorunların 1916 yılındaki rapora dahi taşındığı görülmektedir. Öyle ki müfettiş, devletin gerekli önlemleri almadığı takdirde Nusret Paşa'ya benzer bir şekilde Osmanlı'nın Irak'taki geleceğini sorguluyordu:

Şu âlemşümûl [dünyaya yayılan] harbin bize verdiği nasihat ve gösterdiği tecrübe ve imtihanlar neticesinde yine Irak'ı Iraklılara terk ile az çok bir vâridât [gelir] temin ve fakat yorulup zahmet çekmeden adât [adetler] ve ahvâl [haller] ve efkâra [fikirler], hissiyata ittilâ [bilgi sahibi olma] kesbetmeyerek [çalışıp kazanma] yalnız mülkümüzdür demekle uzak durmak politikasına devam ettiğimiz taktirde bir gün gelip de buralardan kendimizi pek uzakta bulacağımıza şüphe etmemelidir... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Iraklıların Osmanlı Devleti'ne karşı sadakat bağının zayıf oluşu, aralarında aşiret gibi bir ara asabiyetin varlığı, devletin Irak ile kurduğu ilişki tarzı, yereldeki yetkililerin niteliksel yetersizliği ve usulsüzlükleri gibi faktörlerin yanı sıra İngiliz işgal politikasının varlığı, 1916'da Osmanlı Devleti'nin Irak'taki varlığını sorgular hale getirmekteydi. Bu eksende müfettiş, çözüm olarak daha önceki dönemlerde yazılan raporların tespitlerine paralellik gösterecek bir şekilde Irak'ta ıslahat önermekteydi. Ancak raporda verdiği çözüm önerileri, kapsamlı bir programdan öte idari bir lokal revizyondur. Zaten ona göre, şimdiye kadar birçok yönden kendi haline bırakılan bölgedeki eksikliklerin temelinde "...pek ehemmiyetli olan ta'mîni maârifinin [eğitimin yaygınlaştırılması] layık-ı vechile [layık olduğu şekilde] yakından tetkik ve bir program tahtında ıslahat-ı esasiye teşebbüsünde bulunulmaması..." yatmaktaydı (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Görüldüğü üzere onun çözüm önerilerinin merkezinde eğitim mevzusu vardı. Ayrıca bölgede görev yapacak memurların profiline dair öneriler yer almaktaydı. Müfettişe göre, Iraklı subayların yeniden Irak'a atanmamalarını ve imkanlar dahilinde burada bulunan subayların diğer alaylardakilerle değiştirilerek karışık bir şekilde bir arada bulundurulmasının memleketin selameti ve idaresi açısından mühimdi (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Devlet-toplum arasındaki aidiyet bağının güçlendirilmesine dair önerisinin merkezinde ise dil eğitimi vardı. Müfettiş, Irak'ta görev yapacakların Arapça öğrenmesi gerektiğini, buna karşılık olarak da tedrisat ve talimlerin Türkçe yapılarak Iraklıların da Türkçe öğrenmesi sağlanacağından resmi işlerin yürütülmesinde hiçbir sıkıntının çıkmayacağını belirtiyordu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Onun dil konusundaki özeleştirisi ve vurgusunun bir benzeri İngiliz raporlarında da görülmekteydi. Sivil yönetimin hazırladığı bir rapora göre, Fransızlar gibi Araplar da kendi dillerine saygı gösteriyor ve Arapçanın Mezopotamya'nın hâkim dili olmasına rağmen Türkler bunu göz ardı ediyordu (Satan, 2016, s. 214). Benzer şekilde G. L. Bell, Basra'da okullarda anadil olarak Türkçenin, Arapçanın ise ikinci dil gibi öğretildiğini ve çoğunluğu Türk olan hocaların çok az Arapça bildiğini söylüyordu (Bell, 2004, s. 28). Irak'ta devlet otoritesini zaafa uğratan sorunlardan bir diğeri de memurların bölgede uzun süre kalmamalarıydı. Müfettişin bu soruna dair önerisi ise, bölgesinin sıcaklığı göz önüne alınarak belli bir süreden sonra görev yerinin değiştirilmesi veya görev süresinin uygun bir şekilde düzenlenmesiydi. Ancak, daha hassas görevlerdekilere dair kararların ise daha kapsamlı düşünülmesi gerekiyordu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Raporun sonunda ise devlet idaresine dair önerileri arasında kurumsal olarak orduya da yer verilmekteydi. Jandarma'nın "memleketin idâre-i mülkiyesinde hâlâ en birinci âmil [faktör] ve müessir [etkili] olduğunu" düşünen müfettiş, devlet otoritesinin tesisi adına onların tertibat, teşkilat ve ihtiyaçlarına dair yetkilileri uyarmaktaydı (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Irak sahasından gelen diğer veriler, müfettişin özellikle yerli asker ve görevlilere dair olan tespitleriyle benzerlik taşımaktaydı. Öyle ki, Irak'ta "Türk Kolordusu zayıf ve ricat halde" olduğu tespitinde bulunan Goltz Paşa, bu durumda İngilizlerin memleketten çıkarmanın

kolay olmayacağını belirtiyordu (Goltz, 2018, s. 82). Bunun paralelinde yetkililer, çoğunluğu Iraklılardan oluşan Irak'taki jandarma birliklerinin veriminden memnun değillerdi. İç yazışmalarda jandarmada görev yapan yerlilerin askerliğe ilgisiz olduğu, vazifelerinin önemini kavramadıkları, askeri niteliklerden mahrum oldukları ve onların yerine "Türk ve jandarmaya kabiliyetli olanların seçileceği" belirtmekteydi (Avcı, 2004, s. 242). Örneğin Basra'da Cavit Paşa, Iraklı birliklerden memnun olmayıp bölgeye Türk askeri gönderilmesini istiyordu. Bu tür durumlar, Anadolu ve Suriye'den Irak'a takviye birlikler gönderme zorunluluğu doğurmuştu. Arap askerlerin cephede yarattığı bir diğer zafiyet ise firara dairdi. Yetkililer, Iraklı askerlerin cephede askerleri manevi/ahlaki yönden olumsuz etkilediklerini ve onları firara teşvik ettiklerini söylüyorlardı (Avcı, 2004, ss. 237- 238). Bu bağlamda Ali İhsan Sâbis hatıratlarında, Cavit Paşa'nın yazdığı raporlarda Kurna'da kuvvetlerinin esir düşmeleri ve geri çekilmelerinin nedenini cepheden aşiretlerin kaçmaları, Arap askerlerinin silah bırakmaları ve Türk askerlerinin azlığına bağladığını yazıyordu (Sâbis, 1990, s. 393). Tabii, savaş koşulları ve sürecin Osmanlı aleyhine gelişmesi, firar vakalarını artırmaktaydı. Örneğin Sina-Filistin cephesinden Osmanlı ordusundan firar eden bir Arap subay, İngiliz subayına verdiği ifadede gıda sıkıntısı, kötü muamele ve savaşın biteceğine olan inancını kaybettiği için firar ettiğini söylüyordu (Beşikçi, 2019, s. 171). Cephede koşullar askerler için oldukça zordu. Açlık, kıtlıkla beraber kolera, veba ve tifüs gibi salgın hastalıkların yayılması sonucu ölümler yaşanmaktaydı (Türkmen, 2016, s. 37). Özellikle savaşın uzamasıyla istek ve heyecan azalmış, cephede subay kayıpları geri kıtalardakilerle doldurulmaya çalışılmış, suiistimaller artmış ve bunlara karşı ceza mekanizması iyi işlememişti (Talât Paşa, 2009, s. 32). Dolayısıyla müfettişin jandarma ve Irak özelinde "teçhizat, tertibat ve ihtiyaçlara" dair yaptığı uyarı, aslında savaş sahasında Osmanlı ile İngiltere ordusu arasındaki niteliksel farka dair okunabilir. Çünkü Irak'taki İngiliz ordusu, kuvvet, teçhizat ve altyapı itibarıyla Osmanlı karşısında üstündü. Bu fark, Irak'taki Osmanlı askerinin dahi dikkatini çekmişti. Esareti sırasında tanık olduğu İngiliz ordusunun donanımını imrenerek anlatan Bolvadinli Mehmet Sinan Bey, gördükleri karşısında arkadaşı Ragıp Bey'in de kendisine "...Şu depo ve garajlardaki gördüğümüz malzeme ve nakil araçları bizim olsa idi, biz İngilizler gibi mi harp ederdik? Harp kazanan İngiliz orduları değil İngiliz parası, İngiliz sanat ve malzemesidir." dediğini aktarıyordu (Özgen, 2011, s. 133). Bu eksenden bakıldığında Arap coğrafyasında etkin olmanın yolu para ve ona bağlı askeri ve siyasi etkinlikten geçmekteydi (Polat, 2019, s. 67). Dolayısıyla her ne kadar müfettiş, Irak'taki Osmanlı askeri/idari yapısındaki yetersizlikler ile Iraklıların Osmanlı'ya karşı sadakatsizlikleri gibi iç dinamiklere odaklansa da İngilizlerin savaş süresince ve sonrasındaki siyasi, ekonomik, askeri ve psikolojik üstünlüğü, Osmanlı'nın Irak'taki geleceğini etkileyen önemli dışsal faktörlerdi.

3. Sınırdaki Tehlike: İran ve Şiiilik

Raporun üçüncü teması ise Osmanlı'nın Irak'taki otoritesini İngilizler kadar etkileyen bölgedeki kadim rakibi İran ve Irak'taki Şiiilerin tutumuna dairdi. Osmanlı bir yandan cihâd davetiyle Şiiileri kendi saflarında savaşmaya davet ederken diğer yandan onları İran, Rusya ve İngiltere'nin nüfuzundan korumaya çalışıyordu. Dolayısıyla Irak'taki Şii nüfus bir yönüyle dikkate değer bir müttefik diğer bir yönüyle siyasal kimliğiyle potansiyel bir düşmandı. Raporun Şiiiler ile ilgili ilk dikkat çektiği nokta, Sünni-Şii rekabetine dairdi. Müfettiş, din mevzusunun Irak'ta önemli olduğunu belirtip Şiiiliğin Irak'ta yayılması konusunda uyarılarda bulunmaktaydı:

...Şii uleması sâbikan [daha önce] bizim üç aylarda Anadolu ve Rumeli köylerine cerre çıkan sühutlerimiz [medrese talebesi] gibi ve fakat hiç benzemeyen âmal [emeller] ve maksatla mahzâ [sırf, sadece] mezhep-i Şiiyyeti tâ'mim [yayma, büyütme] ile tarik-i hidayetden inhirâf [sapma, bozulma] ve ihtilale teşebbüs için aşâir içine girer ve bütün varlıklarını tâ'mim-i mezhebe sarf eder oldukları halde bizim bir tek ulemamız değil içlerine gitmek

kasabalarda bile izhâr-ı mevcudiyet etmek hevesinde değildirlir... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

İran'ın siyasal temsilcisi olduğu Şiiliğin Osmanlı egemenliğinde olan bir bölgede yayılması, Sünniliğin temsilcisi olarak Osmanlı'nın İran karşısında siyasi nüfuz kaybetmesi demektir. Müfettiş, kadim bir kaygıyı raporuna taşımaktaydı. Necef, Kerbela ve Samarra gibi Şiilerin kutsal şehirlerinin Irak'ta bulunması, Şiilerin ve dolayısıyla İran'ın bölgede siyasal iddiasına zemin oluşturmaktaydı. Özellikle II. Abdülhamit rejiminde önemli bir meşruiyet kaynağı haline gelen halifelik makamını Şiilerin tanımaması, Osmanlı'yı sadakatleri konusunda şüphelendiriyordu (Çetinsaya, 2020, s. 216; Deringil, 2013b, ss. 142-143). Bu çerçevede Osmanlı, modern dönemde bu "tehlike" karşısında oldukça hassas bir politika izlemekteydi. Örneğin 1892 yılında Sadrazam, Irak sınırında Şiiliğin yayılmasının önlenmesi için yerel ulemanın (kastedilen Sünni mezhebinden) bölgeye görevlendirilmesini istiyordu (BOA. Y. A. HUS. 255/45). Bu eksende 1894 yılında Irak sınır hattında Şiiliğin yayıldığı bilgisi üzerine bunu engellemek ve Şii mezhebine geçenleri geri döndürmek için oraya bölgenin ileri gelen ulema, şeyh ve seyyidlerin gönderilmesi ve kendilerine maaş bağlanması kararı alınmıştı (BOA. İ. ML. 10/61). Ancak bölgeye karşı propaganda olarak Sünni ulema gönderilmesi yeterli olmuyordu. Öyle ki, 1898 yılında Bağdat Defterdarı Vâhib Bey, İran'dan gelen ulemaların telkinleriyle hemen bütün aşiretler ve kısmen yerleşik tebaanın Şii mezhebine geçtiği ve gerekli önlemler alınmadığı taktirde ahalinin "tarik-i haktan üdul" yani hak yolundan sapacağı uyarısında bulunuyordu (BOA. Y. PRK. BŞK. 57/16). Ayrıca Şiiliğin Irak'ta yayılmasının gelecekte siyasi sorunlara neden olacağını belirten Vâhib Bey, bölgeye hoca göndermenin meselenin hassasiyeti açısından yetersiz görmekte ve dolayısıyla merkezden acil önlemler alınmasını talep etmekteydi (BOA. Y. PRK. BŞK. 57/16).

Birinci Dünya Savaşı, Vâhib Bey'in 1898'de Şiiliğin gelecekte siyasi sorunlar doğuracağına dair tespitinin gerçekleşmesi için Irak'ta yeterli kaotik bir ortam yaratıyordu. Osmanlı'nın cihâd daveti, Şiileri de kapsamaktaydı. Öyle ki 1914'te Dahiliye Nezareti'nden Bağdat'a gönderilen emirde, Müslümanları Hristiyan esaretinden kurtarmak için Şii ve Caferilerin cihâda katılmaları talep edilmekte ve katılmayanların kafir ilan edileceği uyarısı yapılmaktaydı (BOA. DH. ŞFR. 46/303). Hatta bu bağlamda raporun da bulunduğu arşiv dosyasında yer alan Irak'tan vali tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen bir telgrafa göre, halka tellalla ilan edilen cihâd münasebetiyle aralarında ulema ve seyyitler gibi ileri gelenlerin olduğu Kazimiye, Âzamiye ve Bağdat'tan gelen ahalinin toplanıp devlet ve ordu lehine nutuklar atmışlardı. Ayrıca bu cihâda katılmanın farz olduğu ve Osmanlı sancağının İslam hilafeti sancağı olduğu umuma duyurulmuştu (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15). Bu bağlamda merkez, Bağdat'taki yetkililerden Şiiler ve yerel İran yetkilileri ile ilişkilerini geliştirmelerini talep etmekteydi:

...Hanekin, Necef, Kerbela, Samarra, Azamiye kazalarındaki memurin-i hükümetin huccâc-ı İran [İran hacıları] ve Puşt-i Kûh valisi ile münasebet-i dostanede bulunmaları ve şayet vali-i müşarünileyh [anılan] irade-i huşûnet [sert, kaba] eder ise mahdumu ve mücâvir [komşu] kabâil-i İran [İran kabileleri] ile hüsn-i münasebet [iyi ilişki] tesis eylemeleri için evamir-i lazime [gerekli emirler] itası begayet [son derece] mültezemdir [gerekli, lüzümlü]. (BOA. DH. ŞFR. 46/303).

Devletin cihâd çağrısı, Şiiler üzerinde tamamen etkisiz olduğu söylenemezdi. B. Masters, her ne kadar zorunlu askerliğe dair protestolar meydana gelse de genel olarak Şii ulema nazarında Osmanlı'nın kötünün iyisi olduğu ve bu çerçevede Ocak 1915'te temsilcilerinin Irak'ın güneyindeki kabilelere İngilizlere karşı direnme çağrısına karşılık on sekiz bin gönüllünün cihâd için askere alındığını ifade ediyordu (Masters, 2017, s. 235). Bunlara rağmen Osmanlı'nın Şiiliğe dönük kaygısını haklı çıkaracak gelişmeler savaşın başında kendini gösteriyordu. 1914 Kasım'ında İran'ın Bağdat konsolosu tarafından Kazimiye'deki ulemaya Rusya'nın Irak'ı İran'a vaat ettiğine ve bugün yarın Osmanlı-İran ilişkisinin kesileceğine dair propaganda yaptığı, dolayısıyla savaşa katılacak gönüllüleri engellemeye çalıştığı bilgisi

Osmanlı yetkililerine ulaşmaktaydı. Bu durum karşısında devlet, konsolosun görevden alınmasını İran'dan talep ediyordu (BOA. HR. SYS. 2167/28; BOA. HR. SYS. 2167/30; Sonat, 2017, s. 33). Ayrıca işgal edilen Amare'deki İran konsolosu, konsolosluk binasını düşmanın gözlem araçları ve silahları için kullanmalarına izin veriyor ve öte yandan İran tebaasından kişiler İngilizler tarafından casus olarak kullanılıyordu (Avcı, 2004, s. 199). Bu durum sadece İran ile sınırlı değildi. Savaşın başından itibaren İtilaf güçlerinin Irak'taki konsolosluk binaları adeta mühimmat deposu ve propaganda merkezi olarak kullanılmaktaydı. Bu durum karşısında Osmanlı, mevzu bahis devletlere nota veriyor, operasyonlar düzenliyor ve konsolosluk binalarının boşaltılmasını istiyordu (Sonat, 2017, ss. 31-33).

İngilizlerin özellikle Irak Şiiilerine dönük propagandalarının ardında onların hem gelecek tasavvurlarında hem siyasal aidiyetlerinde Osmanlı'yı çıkartmak yatmaktaydı. İşgal kuvvetleri, Irak'ta Osmanlı otoritesi ile Şiiiler arasındaki kırılmanın farkındaydı. Onların savaş sürecindeki politikası, bu fay hattını kendi lehine derinleştirip Osmanlı otoritesine karşı bir isyan hareketine zemin hazırlamaktı. Bu politikalar ve yerel yönetimin idari zafiyetleri, Şiiiliğin kutsal şehirleri Kerbela ve Necef'te bir isyan hareketini tetikledi. Müfettiş, hali hazırda devam eden ve bastırılmayan isyanı şu şekilde değerlendiriyordu:

Ara sıra vaka-ı mütehaddiseden [meydana gelen] arz-ı malûmat olunmakta bulunduğu vechile ahiren hâdis olan Kerbela Necef vakaları hâlâ itfâ [söndürme] edilemeyen birer şerâre-i ihtilal [ihtilal kıvılcımı] ve isyan olup bunun sebep ve avâmili [etkenler] de hükümette, hükümetin idâresinde gösterilen hatâyâ-yı idâriye isnâd olunmaktadır. Filhakika [gerçekten] bu kısmen doğrudur. İngiliz, Rus paralarıyla satın alınan ebna-yı [evlatlar] Caferiyye kalplerini her ne suretle olursa olsun bizim de teshîr [elde etme] etmeliğimiz pek o kadar güç olmamalıydı... (BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15).

Müfettiş, Kerbela ve Necef isyanının hükümetin hatalarından kaynaklandığına dair oluşan genel kanaati paylaşmakla beraber isyan üzerinde büyük güçlerin etkisini de vurgulamaktaydı. Bölgedeki yetkililerin devlet otoritesini zaafa uğratacak ve halkı isyana sürükleyecek hatalara götüren birçok neden, rol oynamaktaydı. Bunlardan ilki, burada görev yapanların niteliğiydi. Uzaklık, zorlu iklim koşulları, geri kalmışlık düzeyi dolayısıyla her memur buraya gelmek istemiyordu. Gelenler de yeterli donanımdan yoksundular (Bostancı, 2019, s. 37). Keza her iki yerdeki isyanların tetikleyicisi yerel yetkililerin davranışları olduğu iddia edilmekteydi. Necef'teki isyanda Kaymakam Behiç Bey'in bölgedeki ulemaya karşı hakaretleri, Şiiiliğin kutsal mekânı olan Hz. Ali türbesinin bulunduğu camiye girip saygısızca davranması ve iane toplanmasında yetkisini kötüye kullanması, halkı isyana sevk etmişti. Kerbela'da da halk ile memurlar arasında ilişki kötüydü. Halk memurlara karşı öfkeli, memurlar ise uğradıkları saldırılar nedeniyle halka karşı kin beslemekteydi. Ayrıca Osmanlı'nın Necef'teki isyana karşı gerekli önlemleri alamaması, isyan hareketinin diğer Şii bölgelere yayılmasına neden oldu (Bostancı, 2019, ss. 38-40). İngiliz raporlarında da yaşananlar, devlet ile Şiiiler arasında bir kopuş olarak nitelendiriliyordu: "Şiiilerle alakalı olan durum şöyledir; 1915 ve 1916'da Osmanlı'nın Necef, Kerbela ve Hille'ye yapılan saldırılarla imparatorluğa yabancılaşmaları tamamlanmıştır..." (Satan, 2016, s. 36). Ancak müfettişin de ifade ettiği gibi Şiiilerin Osmanlı'ya karşı olumsuz bir pozisyon almalarında büyük güçlerin halk arasında yürüttüğü propaganda ve nüfuz siyaseti etkiliydi. Bu bağlamda G. L. Bell, Kerbela ve Necef'deki mücahitlerle ilişkilerinin savaştan çok önce başladığını, yardım derneklerine ve ileri gelen şahsiyetlere Bağdat'taki İngiliz yetkilisi tarafından para dağıtıldığını belirtiyordu (Bell, 2004, s. 61). Benzer bir şekilde İngiltere'nin Irak'taki yönetimi tarafından yazılan bir raporda da kendilerinin Irak seferinin ilk günlerinden itibaren Şii yönetici ve şeyhlerin desteğini sağlamak için Şiiiler arasında önde gelen Muhammere şeyhinin desteğini sağladıkları ve yine aşiretler üzerinde etkili olan toprak sahibi seyyidlerin kendi taraflarında oldukları ifade ediliyordu (Satan, 2016, s. 59, 68). Aynı raporda Necef ve Kerbela olayları esnasında şeyhlerin Osmanlı karşısında kendilerinden yardım

istedikleri, onların da kendilerine para ve silah yardımının yanı sıra cesaretlendirici mektuplar yazdıkları belirtiliyordu (Satan, 2016, ss. 105-106). Sonuç olarak mezhep eksenli bu tür politikalar savaş sürecini doğrudan etkiledi.

Müfettiş raporu ekseninde yerli-yabancı tanıklar, literatür ve arşiv kaynakları göz önüne alındığında Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak'ta Osmanlı'nın alt yapıdaki yetersizlikleri, ordunun zafiyetleri, Arapların pragmatist tutumları, aşiret olgusu, Şii kimliği ve İngiliz kuvvetlerinin teknolojik üstünlüğü gibi faktörler, savaşın Osmanlı aleyhine gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak bunların yanı sıra İran harekâtı Irak'taki gelişmeleri doğrudan etkilemekteydi. Bu hareketin esas hedefi, İngiltere ve Rusya'yı İran'dan çıkarıp sonraki aşamada Afganistan ve Hindistan'a ilerleyip İngilizleri pasif duruma düşürmektir. Ancak İran hareketinin detayları incelendiğinde Almanların amacı İran'da nüfuz oluşturmakken Osmanlıların ise İran, Azerbaycan ve Türkistan'daki Müslüman nüfusa ulaşmaktır. Tabii bu politikanın inşasında Almanların teşvikleri etkiliydi (Baş, 2019, s. 27; Karal, 1999, s. 489; Türkmen, 2016, s. 63). Savaş cephelerinde görev yapan Osmanlı üst düzey komutanlar, İran'a asker sevkinin Irak cephesini olumsuz etkilediği konusunda fikirler beyan etmişlerdi. Halil Kut, yetkililere "biz İran'da meşgul iken Bağdat'ın elden gideceğini" bildirdiğini ve Bağdat önünde 100.000 süngümlü bir kuvvet hazırlayan düşman karşısında ordunun yarısına denk gelen bir kolorduyu çekip Hamedan'ı işgale gitmeyi fahiş bir hata olarak gördüğünü aktarıyordu (Kut, 2018, ss. 166-167). Cemal Paşa da Bağdat'ın düşüşünü Kutü'l-Amare'de İngilizlerin esir edilmesinden sonra Irak'taki ordunun bir kısmının İran'a görevlendirilmesine bağlıyordu⁷ (Cemal Paşa, 2010, s. 215). Benzer bir şekilde Altıncı Ordu İstihbarat Şube Müdürü (1916-1917) Binbaşı Mehmet Emin Bey, Kut zaferinden sonra Genel Komutanlığın Irak'taki hareketin sona erdiği düşüncesiyle ve Almanların yönlendirmesi sonucu kuvvetlerin İran'a kaydırılması, Bağdat'ın düşmesi ve Irak'ın kaybedilmesine neden olduğunu ifade ediyordu (Atabey, 2019, ss. 548-550). Gerçekten de 1917'de şartlar cephede Osmanlı'nın aleyhine işliyordu. Bu durum karşısında Enver Paşa tarafından düzenlenen, Halil, Cemal, İzzet ve Mustafa Kemal Paşaların katıldığı Halep Konferansında alınan karar, Osmanlı'nın Irak'taki varlığını tartışmaya açıyordu. Halil Kut, toplantıda Irak'ta bir İngiliz saldırısı olduğu ve bu engellenemediği takdirde ordunun Anadolu sınırlarına kadar çekilmesi seçeneğini önerdiği ve bunun uygun görüldüğünü ifade ediyordu (Kut, 2018, s. 169). Öyle ki bu seçenek savaşın sonunda zorunlu olarak gerçekleşti ve Irak, İngilizler tarafından işgal edildi.

Sonuç

Savaşın devam ettiği bir dönemde yazılan rapor, sınırlılıklarına rağmen müfettişin olayları analizi, tespit ve önerileri itibarıyla savaş Irak'ına dair askeri, sosyal ve siyasi alanda değerli veriler sunmaktadır. Müfettiş raporu ile yerli ve yabancı tanık ve kaynaklar üzerinden analizlerin yapıldığı makalede şu sonuçlara varıldı: Birincisi Irak'ta Arap halkı arasındaki aşiret olgusunun devlet-toplum ilişkisinde savaş sürecini etkileyen bir faktör olduğu anlaşılmış ve savaşın her iki taraf (Osmanlı-İngiltere) bu gücü yanına çekmek için birçok enstrümanı kullanmıştır. Ayrıca Arapların savaşta homojen bir politik tavır sergilemedikleri, belli koşullar içinde taraf dahi değiştirdikleri görülmüştür. İkincisi, Osmanlı'nın bir devlet aygıtı olarak Irak'ta yeterli düzeyde askeri, siyasi ve ekonomik bir alt yapıya ve yetişmiş insan kaynağına sahip olmadığı, bölge yönetiminde ihmallerin yaşandığı ve bunların savaşın sonucu üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Son olarak ise Irak'ın aşiret olgusunun yanı sıra bir tehlike olarak algılanan Şiiliğin varlığı, İran'ın bu konudaki kadim karşıt tutumu, İngiltere'nin bu farklılığı Osmanlı aleyhine kullanması, Osmanlı'nın bu durum karşısında yeterli düzeyde politika

⁷ Kutü'l-Amare'nin Osmanlı ordusu tarafından geri alınmasından (29 Nisan 1916) Mondros Mütarekesine (30 Ekim 1918) kadar geçen sürede Irak ve İran cephelerindeki Osmanlı ve İtilaf kuvvetlerinin durumu ile yapılan askeri harekât ve muharebeler hakkında detaylı bilgi için bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918)*, 3. Cilt, 2. Kısım, 2002.

üretmemesi ve ordunun bir kısmını İran cephesine kaydırması, Irak'ta işgali hızlandıran nedenler olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv

- BOA. DH. EUM. 6. Şb. 5/15.
BOA. DH. ŞFR. 46/303.
BOA. HR. SYS. 2167/28.
BOA. HR. SYS. 2167/30.
BOA. İ. ML. 10/61.
BOA. Y. A. HUS. 255/45.
BOA. Y. PRK. BŞK. 57/16.

Telif Eser

- Ahmad, F. (2020). *Jön Türkler – Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918* (T. Demirel, Çev.). Türkiye İş Bankası.
- Atabey, F. (2019). Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi Hatıratından: “Bağdat ve Son Hadise-i Ziya'ı” *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 542-559.
- Avcı, O. (2004). *Irak'ta Türk Ordusu 1914-1918*. Vadi.
- Baş, H. (2019). Birinci Dünya Savaşı'nda XIII. Kolordunun İran Harekâtı ve Menzil Hizmetleri. *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, 17-65.
- Bell, G. L. (2004). *Mezopotamya'da – 1915-1920 Sivil Yönetimi* (V. İlmen, Çev.) Yaba.
- Beşikçi, M. (2019). *Cihan Harbi'ni Yaşamak ve Hatırlamak – Osmanlı Askerlerinin Cephe Hatıraları ve Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı Hafızası*. İletişim.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Irak-İran Cephesi (1914-1918)*, 3. Cilt, 2. Kısım. (2002). Genelkurmay.
- Bostancı, E. (2019). *Kerbela ve Necef İsyanları (1915-1916)*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cemal Paşa. (2010). *Hatıralar*. A. Kabacalı (Haz.), Türkiye İş Bankası.
- Choueiri, Y. M. (2011). Ortadoğu'da Milliyetçilik Akımları: Yeni Pan-Arabizm Olgusu. Y. M. Choueiri (Haz.), *Ortadoğu Tarihi – Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften* (F. Aytuna, Çev.) İnkılâp.
- Çetinsaya, G. (2020). *II. Abdülhamid Döneminde Irak'ta Osmanlı İdaresi* (Z. Savan, Çev.). Küre.
- Dawod, H. (2013). Aşiretin “Devletleşmesi” ve Devletin Aşiretleşmesi: Irak Örneği. F. A. Jabbar- H. Dawod (Der.), *Aşiretler ve İktidar – Ortadoğu'da Etnisite ve Milliyetçilik* (Ö. Ögünç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Deringil, S. (2013a). “Hal-i Vahşet ve Bedeviyette Yaşarlar”: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Post-Kolonializm Tartışması. S. Deringil, *Simgeden Millete – II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (U. Z. Peçe, Çev.). İletişim.
- Deringil, S. (2013b). Irak'ta Şiîliğe Karşı Mücadele: II. Abdülhamid Döneminde Bir Osmanlı Karşı Propaganda Örneği. S. Deringil, *Simgeden Millete – II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (U. Z. Peçe, Çev.). İletişim.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat – Eski ve Yeni Harflerle*, A. S. Güneşçel (Haz.). Aydın Kitabevi.
- Diñç, F. (2020). *Osmanlı-İran Sınırında Toplum ve Siyaset: Caf Aşireti ve Nasturî Cemaati (1839-1914)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ege, A. (2011). *Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri*. C. Yılmaz (Haz.). Türkiye İş Bankası.
- Ford, R. (2018). *Cennetten Mahşere – Ortadoğu'da Birinci Dünya Savaşı* (N. Elhüseyni, Çev.). YKY.
- Genç, Y. İ. vd. (Haz.) (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri.
- Genişol, H. F. (2014). *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na – Cephe Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*. M. Yeni (Haz.). Türkiye İş Bankası.
- Goltz, C. F. V. D. (2018). *Goltz'un Hatıraları* (M. M. Çam, Çev.-Haz.). İlgü Kültür Sanat.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi – İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Cilt IX. TTK.
- Köse, İ. (2021). *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*. Kronik.
- Kurşun, Z. (2004). *Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi – Katar'da Osmanlılar 1871-1916*. TTK.
- Kurt, B. (2015). *Osmanlı Basra'sında Devlet ve Toplum 1908-1914*. Küre.
- Kut, H. (2018). *Kutü'l-Amare Kahramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*. E. Çifci (Haz.). Timaş.

- Küçükkaşçı, M. S. (1999). Irak-Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarına Göre Irak, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt. 19. Diyanet İşleri. Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/19/C19015926.pdf>.
- Mantran, R. (1999). Irak-Osmanlı Dönemi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt. 19. Diyanet İşleri. Erişim adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/19/C19015928.pdf>.
- Masters, B. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918 – Sosyal ve Kültürel Bir Tarih* (F. Coşkun, Çev.). Doğan Kitap.
- Özgen, M. S. (2011). *Bolvadinli Mehmet Sinan Bey'in Harp Hatıraları*. S. Avşar – H. Babacan – M. Bayar (Haz.). Türkiye İş Bankası.
- Özoylumlu, M. Y. (2018). *1908 – 1918 Yılları Arası Osmanlı Devleti ve Arap Aşiretleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Polat, Ü. G. (2019). *Türk-Arap İlişkileri – Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)*. Kronik.
- Rogan, E. (2018). *Osmanlı'nın Çöküşü – Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920* (Ö. Akpınar, Çev.). İletişim.
- Sâbis, A. İ. (1990). *Harap Hatıralarım – Birinci Cihan Harbi*. Cilt 2. Nehir.
- Sahillioğlu, H. (1990). Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı (M. Öztürk, Çev.). *Belleten*, Sayı 211, Cilt. L1V. TTK.
- Satan, A. (Der.) (2016). *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918 – İngiltere Devlet Arşivi Raporu* (N. Engin, Çev.). Tarihçi.
- Seyhan, H. N. (2018). *Irak Cephesi Hatıraları – Hatıra-i Askeriyem*. Ketebe.
- Sonat, R. (2017). *Harb-i Umûmî'de Bağdat (1914-1918)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Spackman, W. C. (2021). *Esir Bir İngiliz Doktorun Kûtülamare Anıları* (D. Türkömer, Çev.). Türkiye İş Bankası.
- Talât Paşa. (2009). *Talât Paşa'nın Anıları*. A. Kabacalı (Haz.), Türkiye İş Bankası.
- Taşköprülü Mehmed Efendi (2015). *Irak Cephesi'nden Burma'ya Savaşın ve Esaretin Günlüğü*. M. Uyar- A. Özcan (Haz.). Türkiye İş Bankası.
- Townshend, C. V. F. (2021). *Mezopotamya Seferim – Kurna, Kûtülamare ve Salmanupâk Muharebeleri* (G. Koca, Çev.). Türkiye İş Bankası.
- Türkmen, Z. (2016). Birinci Dünya Harbi'nde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi ve Kutü'l Amare Zaferi. Z. Türkmen (Ed.), *Kut'lu Bir Zafer – 1916'dan 2016'ya 100'üncü Yılında Kutü'l Amare Zaferi*. Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- Yılmaz, H. (2022). Üç İngiliz Subayın Gözünden Kûtü'l Amâre Kuşatması. M. Y. Ertaş – H. Kılıçaslan (Haz.), *Kûtü'l Amâre – Olaylar, Hatıralar, Raporlar*. Kronik.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

١ - ٤ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شعبه قسم

خصوصی
عمومی

استانبول

مآل:

جواب

تاریخ

نومرو

ایجاب و دعوی کلیدی زمانه زده سردار رسیده عقیده است -
 انار جنگه تجزیس چویندی اتسی و سیاحتنا عاید لر ایلرکی برادر لر بوکورد برناماره قهرمانانک بلوچیل ایلاره کی داخلک کورمکی
 کورمکی چورلار ایچکی عیاله مینا کوریمه بیقانه، نوید بر سییلر اولره یاره قرائت زده یاره کی، ارتسی، بارلیق
 عرب ص تیزده اجابت و کاباده معدود لر . دبه چیده غایت ملکر : عیالرده کلمه، دورنجه بری حالیه
 ترک ایتمه علامه عسریک ایچاره ایلانک اخوند عربک (مؤسسه) دیکه کارکی ستمه علامه - سابقاً بزم اولورده
 اما طوق و روم ایلر نویدر چه بیقانه سوخته لر مریک - و فقط یوچ هم بکزه مره آمال و مقاصد یو محضاً مذکوب سببینه یوچ یو
 طریقه تصدیقه احواف و اهللا شیت ایچوده عسریک کور و بونه و ایلرکی یوچ مذکوب حوز ایلر اولورده حال بزم برنک
 علامه و کل ایچاره کورنک قورلرده بلوچیلر موضوعیتنا ایلک لکوسنه و کلمه لر .
 دینه خلفا رسیده دور ایچریخ کورلوریه شاه ایتیل صفوک زمانت سیاست ایلر ذاباره ایچوده تظیفانه کوریت
 و بیزمه مذکوب بیغریک و شیعیک یوچورنه نغمی سنی الذکوب اولر کلکله یوچانیه قازتی عارف اهیالسه دقتنه برجلر یوچورده
 سنی مجادلر نه برس : (کلمه کورده درسه مذکوب ایچانیه موقعات کی شعیره عانده سنجی برنکده ده کورمکی ستمه،
 بزم ایچوده معیابنیه اولمیه [کاملیه کوریلر و محضک آقاری کسایر به درج اولده مکتب ایلر روس دانکار لر کمال
 اولورده کلمه سانه و ایلرله اهللسنک بونه عسریک یونظر اولورده برتسمه و کوریلر، یخف کی موقعات کی فونلور
 ما مور اساساً بولورده و قضا ایلمه باره لرکی لویا کورنکی معده و بریور شکرکی وضع یولر کلمه سانه اهللسنک نوزع ایلر
 هم مذکوب و دینار یوچو تظیب و کلمه کورنیه فنار ایلرک درلر [یوچیتد بلوچنی اولورده جفته بوندر لانتفا
 اولدی [بوندرک جاره کی بوندر کل اما بوندر کندی حالیه ترک ایچکلر بولونما . نفا و سوناماری اسانه طویل
 کلای و عسریک ایلوم و سیمانه یه نفا و ایلرک مولر یارلر ایلر ایچرکی شکرلر قزه مه کی بر قاع کتی یوچو قاطبیه ایلر
 بوندر کلمه جاری ستمه اولورده سنده ایلرله و ایلرله خاققاره ایللر توی ساجده و سراج و مشکانه سولور کورکس کورده
 یوچیتدین اقلده ایلرله طویل و طویل محافظنه قوشانه نه شکرلر یوچ عانده برجه اولمیه و بوجال رضه فرصت
 ایچانیه تجارینه رواج دیریکون بشف برکی رتونه کلرکی بوندر .
 مکتبک اشراقی نامنه کی نوزنده بعضاری اوردا یا ایچانیه کور دکارنی ایلرله کورنیک و قف بوندرک ایلرله استابولی
 کورمکی عسریک کلای جیزه ایلورم . سینی اولورده اولرک ایلرک استیم : واسطه نقلیه ده قولور یوچ ایلرین کی سنا سانه

OSMANLI ARŞİVİ		
DH.EUM. 6.98.		
5	15	5

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

شعبه قسم

استانبول

خصوصی
عمومی

مائل :-

جواب

تاریخ

نومرو

تجدیدی اولیٰ و لیٰ فی وجود کتب کتبی سولیت . بوبر عذریه . بوقر مرکز خلافت و سلطنت برپا شدی درجه سه معیاره
تقدیر بوسه . بوزک فرستادین برجه در بکریک یله ساکا اولونیزه نه دیکی .
شواک برینت زتی و نظایر ایچوره حرف دی دوستوت جان اولیٰ عیب سابع واقفاد نظر نظر من بقیقله جهل ایتک
و مند برضاد بلوک و مهمل بخاری لوزره ، یازسه و سازه ییبلرینه ایتکی ضعیف اولما مقده بایر استانبول
امالیه لیسونه واراده و یاز واسطه ایو نامه تعالیه نه جلیستق بیم بوچوردور . بوزیک خصه حق کی مهله
حدود ایسه جفتند بورداه عید ایتیم جمله طالع اولده ماده اسپرنت شریف بوزیک داخل و بجز اعتبار بهای
باعث بود نواقح اولیایک ، اولیک کلیه سمی - قدر لیک حاله بیکله ایجابیه ادرای واقفیل واقف و سندن
یک الهیه اولده نغم معارفک لوبقه و بجز بقضه بر بوزیک حق اصله ماده اسپرنت شریف بوزیکاس قضیه
بجز اولور .
بوقر نقصیله معذله عقیده نهم ایلیکم مسله عرضتک باسوخ با لیسین بجز عاقای سه ضابطت نه غرضه مامور
ایلیسی وانکا دساعدر لوزره بورداه کی جاپه نیک و شرف و بیری دیگر اولورده کی ضایع نه بیدیه مخروج هیک
بوزیکسه اعلیٰ تقیض بلکیم و زورمان اولیٰ سلامت کتک و ادره ناه عرض جهانه اولورده .
کامله نه کالج و تقابلیه بجز بیکیمه بر منابط بوزیک طبع وقت جه فقط کج براتقه ایتر مانک ایجابیه بجز اولور
بلجه کی تیرسانه و نعلارک بوزیک ایلیسن نامه صوتیه بوزیک اولورده بیک اولور کتک اولر جهانه بن امور و معاند
رکیده - اسان اولیٰ بیک - بجز متعلقه بیکلر .
موضعت بجا خلفن خصمه ده محله بوزره بر خارج سده بر بیداری و یانین سده مادی و شاعری کی تایلر تریسه
اولیایور .
قره بوزیک تکراره بجهاد ضایعده جفت بوزیکه دوشونلک اقصا ایلیکی کی بلکم اولور و قوه و قوه و قوه ایلیکی جفتله ده
جه و بجز دوشونک ایجابیه سده بوزیک حاله زمانه و ده کتک ای صاعده بجهاد اقصا . نامه کتک جهده .
جوتله بر کتک جفتله اولورده استفاده بوزیکه کتک ای صاعده بجهاد بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه
تقیضه با بوسه جهانه کتک . مع لقا نغم معارفه ، اصله ماده بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه
اصله عقیده اولورده قوه بوزیکه ایله بوزیکه تا سولیه سنی اولیک بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه
ارزوی کتک بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه
و نوز اولیٰ بوزیکه بوزیکه و نیکله و جهانه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه
جفتله بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه بوزیکه

OSMANLI ARŞİVİ
DH.EUM. 6.Sb.
5 15 6

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

ÖĞRENME KAYIPLARIYLA AİLENİN EĞİTİM DÜZEYİ VE EKONOMİK OLANAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between Learning Losses and the Educational Level and Economic Opportunities of The Family

Harun AHISKA*
Seyit YÖRÜK**
Fehmi DOĞAN***

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü'nün COVID-19 salgınına 2020 yılının Mart ayında pandemi olarak ilan etmesinin hemen ardından ülkemizde yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı 23 Mart 2020 tarihi itibarıyla, eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan eğitim yöntemiyle devam edeceğini açıklamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmen ve öğrencilere online destek sağlamak amacıyla kurduğu Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinde güncelleme yaparak canlı ders modülünü kullanıma açmıştır. Aynı şekilde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile ortaklaşa çalışarak sadece öğrencilere yönelik ders anlatımının yapıldığı, kültürel, sanatsal ve sportif programların yer aldığı TV kanalları kurmuştur. Bu çalışmanın amacı Sivas ilinde resmî ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerinin COVID-19 pandemisi sebebiyle oluşan öğrenme kayıplarında ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ekonomik olanakları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda ortaöğretim on birinci sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim boyunca matematik, Türk dili ve edebiyatı, tarih ve fizik derslerinde yaşanan öğrenme kayıpları ailenin eğitim durumu ve ekonomik olanaklarına göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Örneklem üzerinden COVID-19 pandemisi esnasında ülkemizde ders bazında öğrenme kayıpları tespit edilerek, öğrenme kayıplarının oluşmasında ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ekonomik olanakları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklara sağlanan akademik katkının daha yüksek olduğu göstermektedir. Ayrıca ebeveynlerin ekonomik olanakları arttıkça çocuklara daha fazla zaman ve ekonomik destek sağlanması sonucu çocukların uzaktan eğitim sistemlerine daha kolay adapte olduğunu göstermektedir. Diğer yandan araştırma eğitim seviyesi ve ekonomik olanakları düşük seviyede yer alan ailelerin çocuklarının ise öğrenme kayıpları açısından dezavantajlı bir duruma düşüklerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Milli Eğitim Bakanlığı, fırsat ve imkân eşitliği sağlayabilmek için çalışmalar yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 salgını, öğrenme kaybı, ailenin eğitim düzeyi, ailenin ekonomik olanakları

ABSTRACT

After the World Health Organization declared the COVID-19 epidemic as a pandemic in March 2020, face-to-face education was suspended in our country. The Ministry of National Education announced that as of March 23, 2020, education and training activities will continue with the distance education method. The Ministry of National Education made the live lesson module available by updating the Education Information Network (EBA) that it established to provide online support to teachers and students. Likewise, by working in partnership with the Turkish Radio and Television Corporation (TRT), it has established TV channels that only provide lectures for students and include cultural, artistic and sports programs. The aim of this study is to examine the relationship between the education level of parents and their economic opportunities. In this context, it is aimed to determine whether the learning losses of eleventh grade secondary school students in mathematics, Turkish language and literature, history and physics lessons during distance education differ according to the educational status and economic opportunities of the family. During the COVID-19 pandemic, learning losses on the basis of courses were determined in our country through the sample, and the relationship between the education level of the parents and their economic opportunities in the formation of learning losses was examined. The research shows that as the education level of the parents increases, the academic contribution provided to the children is higher. In addition, it shows that as the economic opportunities of the parents increase, the children adapt more easily to the distance education systems as a result of providing more time and economic support to the children. On the other hand, the research reveals that the children of families with low educational level and economic opportunities are at a disadvantage in terms of learning losses. In this respect, the Ministry of National Education should work to ensure equality of opportunity and opportunity.

Keywords: COVID-19 pandemic, learning loss, family education level, family's economic opportunities

* Milli Eğitim Bakanlığı, Fatih Şehit Muhammed Demir Anadolu Lisesi, harunahiska@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9149-0564

** Milli Eğitim Bakanlığı, Karşıyaka Aşık İsmet Anadolu Lisesi, seyit_yoruk58@hotmail.com, ORCID: 0009-0003-5377-2135

*** Milli Eğitim Bakanlığı, Mehmet Gökhan Ay Anadolu Lisesi, fhmdogan@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-6213-4763

Giriş

2020 yılından itibaren insanlık tarihine yön veren önemli olay ve olgularından biri olarak Yeni Koronavirüs Hastalığını (COVID-19) ifade etmek doğru olacaktır. COVID-19 pandemisi, ilk olarak ismini 2019 yılının son ayında Çin’de duyurmuş, fazla zaman geçmeden bir iki ay içerisinde Asya kıtasından diğer kıtalara bulaşarak tüm dünyaya yayılmıştır. Bu gelişmeler karşısında Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020), COVID-19 hastalığının pandemi olduğunu duyurmuştur (WHO, 2020). COVID-19 pandemisi yayılış hızı ve tüm dünyayı etkisi altına almasıyla hayatın her alanında derin izler bırakmaya devam etmektedir. Okulların kapatılması, COVID-19 ile mücadelede yaygın bir araç olarak değerlendirildiğinden pandeminin derin izlerinden birisi de eğitim alanında olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu olay tarihteki en büyük eğitim kesintisi olarak nitelendirilmektedir (Birleşmiş Milletler, 2020). Bu bağlamda COVID-19 pandemisi daha önce eğitim alanyazınında var olan “uzaktan eğitim” kavramını ön plana çıkarmış, yaklaşık iki yıl devam etmesi sebebiyle “öğrenme kaybı” kavramını da aynı şekilde ön plana çıkararak bu kayıpların giderilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını da gerekli kılmıştır (Yurdakul, 2005).

COVID-19 ülkemizde ilk vaka haberinin duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitim alanında da etkisini göstermiş bundan dolayı tüm eğitim kademelerinde öğretim faaliyetlerine ara verilmiş, 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitime geçiş yapılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de COVID-19 pandemisi eğitim sistemini etkileyerek süregelen yüz yüze eğitim yerine uzaktan eğitime geçiş yapılmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda ülkemizde 23 Mart 2020’den itibaren Milli Eğitim Bakanlığına bağlı tüm eğitim kurumlarında 6 Eylül 2021 tarihinde yüz yüze eğitime geçilmesine kadar (kısa aralıklarla seyreltilmiş yüz yüze eğitim yapılırsa da esas itibarıyla) EBA platformu ve TRT kanalları başta olmak üzere diğer platformlar üzerinden uzaktan eğitim yapılmıştır.

Alanyazın tarandığında uzaktan eğitimin pek çok tanımı bulunmaktadır. Uzaktan eğitim, farklı ortamlarda bulunan öğretmen ve öğrencilerin, öğrenme-öğretme faaliyetlerini bilgi-iletişim teknolojileri vasıtasıyla gerçekleşmesine imkân tanıyan bir eğitim sistemi modeli olarak tanımlanmaktadır (İşman, 2011). Diğer bir tanıma göre ise uzaktan eğitim, sınıf etkinliklerin yüzyüze yürütülme olanağı bulunmadığı durumlarda, eğitim çalışmalarını planlayanlar ve uygulayanlar ile öğrenenler arasında iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belli bir merkezden sağlandığı bir öğretim yöntemi şeklinde tanımlanmaktadır (Alkan, 1996). Başka bir tanım da ise eğitim öğretim faaliyetlerinde mesajın iletişim teknolojileri yoluyla karşı tarafa iletildiği bir model olarak ifade edilmektedir (Yurdakul, 2005).

COVID-19’un eğitim sistemi üzerinde meydana getirdiği olumsuzluklardan biri de öğrenme kaybıdır. Belirli zaman dilimi içinde öğrenilen bilgilerin çeşitli nedenlerden dolayı uzun süre kullanılmamasına bağlı olarak hatırlanamaması, öğrencilerin okuldan uzak kaldıkları dönemde daha önce edinmiş olduğu bu bilgileri kullanmamasına nedeniyle bu bilgilerin bir kısmını veya tamamını unutmaması ve öğrendikleri bu bilgileri tekrar getirememesi, çeşitli sebeplerden dolayı okula devam edemeyen öğrencilerin öğrenmesi gereken kazanımları edinmemesi olarak açıklanabilir (Kırmızıgül, 2020). Ayrıca öğrencilerin yüz yüze eğitime tekrar başladıkları zaman öğrenme düzeylerinin öğretim programlarında yer alan kazanımlar ile aynı olmaması da öğrenme kaybı olarak ifade edilebilir (Arı, 2004).

Alanyazına bakıldığında COVID-19 salgını döneminde uzaktan öğretim etkinliklerinin niteliğine ve çeşitli sebeplerden oluşan öğrenme kayıplarına yönelik olarak çalışmalar yapıldığı görülmüştür (Alkan, 1996; Arı, 2004; Yurdakul, 2005; Akyavuz ve Çakın, 2020; Altun ve Telli, 2020; Arslan, Buluş, Çiçek ve Tanhan, 2020; Barutçu ve Sarıtaş, 2020; Bayraktar, Esendemir, Karakuş, Karacaoğlu ve

Ucuzsatar, 2020; Can , 2020; Can, 2020; Erkut, 2020; Kahraman, 2020; Kaya, Keskin ve Özer, 2020; Kırmızıgül, 2020; Nayır ve Nayır, 2020; Dağ, Erdoğan ve Sezgin, 2020).

Yukarıdaki bilgiler alanyazında yapılan çalışmalarla birlikte değerlendirildiğinde uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerde oluşan öğrenme kayıplarının boyutlarında etkili olan unsurların neler olduğunun bilinmesine yönelik çalışma yapılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ortaöğretim öğrencilerinin uzaktan eğitim boyunca oluşan öğrenme kayıplarında ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ekonomik olanakları arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir. Eğitim düzeyi ve ekonomik olanakları düşük-yüksek ailelerin öğrencilerinin okuldan uzakta buldukları zamanlarda öğrenme faaliyetlerini yapacakları araç-gereçlere sahip olup olmadıkları, ailelerin eğitsel destek sunup-sunmamaları sebebiyle öğrenme kayıplarındaki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Sivas ilinde resmi ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin COVID-19 pandemisi sebebiyle oluşan öğrenme kayıplarında ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ekonomik olanakları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda bu çalışmada ortaöğretim on birinci sınıf öğrencilerin uzaktan eğitim boyunca matematik, Türk dili ve edebiyatı, tarih ve fizik derslerinde yaşanan öğrenme kayıpları ailenin eğitim durumu ve ekonomik olanaklarına göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak aşağıda belirtilen sorulara cevap aranacaktır:

1. Ortaöğretim öğrencileri uzaktan eğitim boyunca Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerinde öğrenme kaybı yaşamış mıdır?

2. Ortaöğretim öğrencilerinde uzaktan eğitim esnasında meydana gelen öğrenme kayıplarıyla ailenin eğitim durumu ve ekonomik olanakları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

COVID-19 pandemisi sırasında okullarda yüz yüze eğitimin askıya alınması, öğrencilerin bu süreçte öğretim programlardaki kazanımları ne ölçüde öğrendikleri konusunda endişelere yol açtı. Alanyazında uzaktan eğitime yönelik son yıllarda yoğun bir şekilde çalışma yapıldığı görülse de bilhassa COVID-19 süresince oluşan öğrenme kayıpları ve bunların nasıl giderileceği yönündeki çalışmaların son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Bu araştırma bu alandaki eksikliği gidermeye yönelik çalışmalardan biri olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda bu araştırma sonucunda elde edilen bilgiler öğrenme kayıplarının giderilmesine yönelik yapılacak ek/telafi eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesine katkı sağlayacak, eğitimde imkân ve fırsat eşitliğinin gerekliliğini öngörmektedir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin genel tarama modeli ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli sayıca fazla olan bir evrenden oluşmaktadır. Bu evrende sonuca ulaşmak ve yorum yapabilmek için evrenin tamamı veya içerisinden seçilen örneklemden araştırma yapılmaktadır. İlişkisel tarama modelinde iki ya da daha fazla değişken arasında değişim olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2016). Bu modelde değişkenlerin birlikte değişip değişmediğini değişme varsa bunun ne şekilde olduğunu belirlemeye çalışılmaktadır (Karasar, 2016).

Bu araştırma on birinci sınıf öğrencilerinin Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerinde uzaktan eğitim boyunca meydana gelen öğrenme kayıplarının ailenin eğitim durumu ve ekonomik olanaklarıyla olan ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda uzaktan eğitime geçmeden yüz yüze eğitimle geçirilen 2019 yılının birinci döneminde öğrencilerin Türk dili ve

edebiyatı, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerindeki not ortalamaları ile aynı derslerden Aralık 2021 yılında öğrencilere uygulanan testin sonuçları beşlik not sistemine çevrilerek iki dönemdeki puan farklarından öğrenme kaybı olup olmadığı hesaplanmıştır. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak yapılmadığından Etik Kurul izni alınmamıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Sivas ili merkez ilçesinde bulunan kamuya ait ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören on birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada örneklemin tespit edilmesine yönelik olarak uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında iki lise belirlenmiş ve bu liselerdeki tüm on birinci sınıf öğrencileri sürece dâhil edilmiştir. Toplam 210 kişiden oluşan öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 1
Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Cinsiyet	Frekans (f)	%
Kız	118	56,19%
Erkek	92	43,81%

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmada cinsiyet bakımından %56,19 kız (118) ve %43,81 erkek (92) olduğu öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 2
Öğrenci Ailelerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Öğrenim Durumu	Frekans (f)	Kümülatif (f)	%	Kümülatif (%)
İlköğretim	54	54	25,71%	25,71%
Ortaöğretim	101	155	48,10%	73,81%
Yükseköğretim	55	210	26,19%	100,00%

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmada öğrenim durumları bakımından öğrenci ailelerinin %25,71'i ilköğretim, %48,10'u ortaöğretim ve %26,19'u yükseköğretim mezunudur. Aynı şekilde araştırmada öğrenci ailelerinin %73,81'i ortaöğretim ve daha alt düzey okul mezunudur.

Tablo 3
Öğrenci Ailelerinin Ekonomik Düzeylerine Göre Dağılımı ve Yüzdeleri

Ailenin Maddi Durumu	Frekans (f)	Kümülatif (f)	%	Kümülatif (%)
4500 TL ve Altı	22	22	10,48%	10,48%
4500 TL-10.000 TL Arası	110	132	52,38%	62,86%
10000 TL ve Üzeri	78	210	37,14%	100,00%

Tablo 3'de görüldüğü üzere araştırmada ekonomik olanakları bakımından öğrenci ailelerinin gelirleri aylık %10,48'i 4500 TL ve altı, %52,38'i 4500 TL-10.000 TL arası ve %37,14'ü 10000 TL ve üzeridir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada yüz yüze eğitimle geçirilen son dönem olan 2019 yılının birinci döneminde öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerindeki not ortalamaları ile aynı derslerden Aralık

2021’de uygulanan Türk dili ve edebiyatından 30, tarih dersinden 12, coğrafya dersinden 12, matematik dersinden 30, fizik dersinden 10, kimya dersinden 10 ve biyoloji dersinden 10 olmak üzere toplam 104 soruluk testin sonuçları beşlik not sistemine çevrilerek iki dönemdeki puan farklarından öğrenme kaybı olup olmadığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Belirlenen örneklemden veriler ilk aşamada ilgili okul müdürlükleri vasıtasıyla toplanmıştır. Aynı şekilde başarı testi uygulaması da ilgili okul müdürlükleri ile birlikte yapılmıştır. Uygulanan testler optik okuyucu vasıtasıyla sonuçlandırılmıştır. Katılım gösterenlere araştırma hakkında gereken bilgiler verilerek gizlilik ve gönüllük esas alınmıştır. Veri toplama süreci üç ay sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Excel 2016 Veri Çözümleme uygulaması kullanılmıştır. Bu uygulama ile öncelikle öğrencilerin 2019 yılının birinci döneminde aldıkları Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerindeki not ortalamaları E-Okul’dan ilgili okul müdürlükleri vasıtasıyla temin edilerek kullanılmıştır. Aralık 2021 yılında öğrencilere uygulanan başarı testinde ise öğrencinin doğru cevapları için 1, yanlış cevapları ve boş bıraktığı sorular için ise 0 puan verilerek değerlendirme yapılmıştır. Yapılan bu değerlendirme işlemi minimum puan 0 (sıfır) olurken maksimum puan ise 100 (yüz) olmaktadır. Öğrencilerin puanları arasında karşılaştırma yapmak amacıyla bu puanlar beşlik sisteme dönüştürmüştür.

Uzaktan eğitim boyunca öğrencilerin kazanımları edinip edinmediklerini bu suretle öğrenme kayıplarının oluşup oluşmadığını tespit etmek amacıyla öğrencilerin 2019 yılının birinci dönemindeki notları ile öğrencilere Aralık 2021’de yapılan testin başarı puanları t-Testi ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler öncelikle ders bazında daha sonra ise tüm dersler bazında analiz edilmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları öğrenme kayıplarının ailenin eğitim durumu ve ekonomik olanaklarına göre değişip değişmediği ortaya konulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde çalışmada elde edilen verilerin analizlerine ilişkin bulgular tablolar halinde verilmiştir. Bulgular çalışmanın alt problemlerine uygun olarak derslere göre öğrenme kayıpları, ailenin öğrenim durumu ve aylık gelirine göre öğrenme kayıpları olarak ayrı başlıklar halinde analiz edilmiştir.

Uzaktan Eğitim Boyunca Ders Bazında Oluşan Öğrenme Kayıplarına İlişkin Bulgular

Birinci alt problem, uzaktan eğitim boyunca ders bazında öğrenme kayıplarını incelemektedir. Öğrenme kayıplarını tespit etmek için t-Testi yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonuçları Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11’de detaylı bir şekilde görülmektedir.

Tablo 4

Türkçe Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,41	1,87
Varyans	1,39	1,60
Gözlem	210	210

Pearson Korelasyonu	0,35
Öngörülen Ortalama Farkı	0
df	209
t Stat	15,95
P(T<=t) tek-uçlu	0,00
t Kritik tek-uçlu	1,65
P(T<=t) iki-uçlu	0,00
t Kritik iki-uçlu	1,97

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'e bakıldığında Türkçe dersinin dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,0). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,41 iken uzaktan eğitimden sonra 1,87 olarak bulunmuştur. Bu durum Türkçe dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir.

Tablo 5

Tarih Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	4,20	1,73
Varyans	0,80	2,70
Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,39	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	209	
t Stat	23,43	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,65	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,97	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'e bakıldığında tarih dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 4,20 iken uzaktan eğitimden sonra 1,73 olarak bulunmuştur. Bu durum tarih dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir. Bulgular tarih dersindeki öğrenme kaybı Türkçe dersinden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 6

Coğrafya Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,72	1,03
Varyans	1,76	1,66

Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,20	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	209	
t Stat	23,59	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,65	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,97	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6'de görüldüğü gibi coğrafya dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,72 iken uzaktan eğitimden sonra 1,03 olarak bulunmuştur. Bu durum coğrafya dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir. Bulgulara göre coğrafya dersindeki öğrenme kaybı Türkçe ve tarih dersinden daha fazladır.

Tablo 7

Matematik Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,62	1,48
Varyans	1,14	2,95
Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,59	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	209	
t Stat	22,37	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,65	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,97	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7'de görüldüğü gibi matematik dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,62 iken uzaktan eğitimden sonra 1,48 olarak bulunmuştur. Bu durum matematik dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir.

Tablo 8

Fizik Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce(Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,48	1,49
Varyans	1,86	3,82
Gözlem	210	210

Pearson Korelasyonu	0,56
Öngörülen Ortalama Farkı	0
df	209
t Stat	17,56
P(T<=t) tek-uçlu	0,00
t Kritik tek-uçlu	1,65
P(T<=t) iki-uçlu	0,00
t Kritik iki-uçlu	1,97

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8'e bakıldığında fizik dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,48 iken uzaktan eğitimden sonra 1,49 olarak bulunmuştur. Bu durum fizik dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir. Fizik dersinde matematik dersine göre öğrenme kaybı daha azdır.

Tablo 9

Kimya Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,88	1,57
Varyans	0,97	4,00
Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,53	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	209	
t Stat	19,70	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,65	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,97	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9'a bakıldığında kimya dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,88 iken uzaktan eğitimden sonra 1,57 olarak bulunmuştur. Bu durum kimya dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir. Kimya dersindeki öğrenme kaybı matematik ve fizik dersine göre daha fazladır.

Tablo 10

Biyoloji Dersinin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,52	1,69
Varyans	1,43	3,38
Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,56	

Öngörülen Ortalama Farkı	0
df	209
t Stat	17,33
P(T<=t) tek-uçlu	0,00
t Kritik tek-uçlu	1,65
P(T<=t) iki-uçlu	0,00
t Kritik iki-uçlu	1,97

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi biyoloji dersi ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,52 iken uzaktan eğitimden sonra 1,69 olarak bulunmuştur. Bu durum biyoloji dersinde uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir. Biyoloji dersi bulguları diğer sayısal derslerin (Kimya, Matematik, Fizik) bulguları ile karşılaştırıldığında öğrenme kaybının en az olduğu derstir.

Tablo 11

Tüm Derslerin Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,69	1,55
Varyans	0,99	1,35
Gözlem	210	210
Pearson Korelasyonu	0,79	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	209	
t Stat	43,06	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,65	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,97	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 11'deki bulgulardan anlaşıldığı gibi derslerin tamamının ortalamalarında anlamlı bir farklılık söz konusudur (P< 0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,69 iken uzaktan eğitimden sonra 1,55 olarak bulunmuştur. Bu durum uzaktan eğitim esnasında öğrenme kayıplarının meydana geldiğini göstermektedir.

Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kayıplarında Ailenin Ekonomik Durumunun Etkisine İlişkin Bulgular

İkinci alt problem, uzaktan eğitim boyunca oluşan öğrenme kayıplarında ailenin ekonomik durumunun etkisine ilişkin bulguları incelemektedir. Söz konusu bulguları tespit etmek için t-Testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara ilişkin analiz sonuçları Tablo 12, Tablo 13 ve Tablo 14'de detaylı bir şekilde görülmektedir.

Tablo 12

Ailenin Aylık Gelirinin 10000 TL ve Üzeri Olan Öğrencilerde Uzaktan Eğitim Boyunca

Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	4,27	3,36
Varyans	0,51	1,05
Gözlem	78	78
Pearson Korelasyonu	0,69	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	77	
t Stat	22,79	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,66	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,99	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12’de görüldüğü ailenin aylık geliri yüksek (Aylık Gelirinin 10000 TL ve Üzeri) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 4,27 olurken, uzaktan eğitimden sonra 3,36’ya düşmüştür. Elde edilen bulgular öğrenim düzeyine göre en düşük öğrenme kaybı bu grupta gerçekleşmiştir.

Tablo 13

Ailenin Aylık Gelirinin 4500 TL-10000 TL Arası Olan Öğrencilerde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,38	1,47
Varyans	0,93	0,83
Gözlem	110	110
Pearson Korelasyonu	0,73	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	109	
t Stat	34,77	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,66	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,98	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 13’de görüldüğü ailenin aylık geliri orta (Aylık Gelirinin 4500 TL-10.000 TL Arası) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 3,38 olurken, uzaktan eğitimden sonra 1,47’e düşmüştür. Öğrenme kaybı aylık geliri yüksek olan öğrencilere göre çok yüksek orandadır.

Tablo 14

Ailenin Aylık Gelirinin 4500 TL ve Altı Olan Öğrencilerde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,16	1,05
Varyans	1,07	1,40
Gözlem	22	22
Pearson Korelasyonu	0,89	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	21	
t Stat	18,26	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,72	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	2,08	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 14’de görüldüğü ailenin aylık geliri düşük (Aylık Gelirinin 4500 TL ve Altı) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 3,16 olurken, uzaktan eğitimden sonra 1,05’e düşmüştür. Öğrenme kaybı düşük gelirli ailelerin çocuklarında aylık geliri yüksek olan öğrencilere göre çok yüksek iken orta düzeyde olanlarla göre ise benzer ve daha az oranlara sahiptir.

Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kayıplarında Ailenin Öğrenim Durumunun Etkisine İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problem, uzaktan eğitim boyunca oluşan öğrenme kayıplarına ailenin öğrenim durumunun etkisi analiz bulgularıyla incelenmektedir. Söz konusu bulguların analiz etmek amacıyla uygulanan t-Testi yapılmıştır. Yapılan analizlere ilişkin bulgular Tablo 16, Tablo 17 ve Tablo 18’de detaylı bir şekilde görülmektedir.

Tablo 15

İlköğretim Mezunu Ailelerin Öğrencilerinde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,11	0,65
Varyans	0,76	0,52
Gözlem	54	54
Pearson Korelasyonu	0,67	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	53	
t Stat	26,04	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,67	

P(T<=t) iki-uçlu	0,00
t Kritik iki-uçlu	2,01

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 15'te görüldüğü gibi ilköğretim mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,11 iken uzaktan eğitimden sonra derslerin aritmetik ortalaması 0,65 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular öğrenim düzeyine göre en yüksek öğrenme kaybı bu grupta olduğunu göstermektedir.

Tablo 16

Ortaöğretim Mezunu Ailelerin Öğrencilerinde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	3,59	1,43
Varyans	0,94	1,10
Gözlem	101	101
Pearson Korelasyonu	0,79	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	100	
t Stat	33,09	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,66	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	1,98	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 16'da görüldüğü gibi ortaöğretim mezunu ailelerin mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,59 iken uzaktan eğitimden sonra derslerin aritmetik ortalaması 1,43 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu bulgu ortaöğretim mezunu ailelerin çocuklarında görülen öğrenme kaybının ilköğretim mezunu ailelerin çocuklarına göre daha az olduğunu göstermektedir.

Tablo 17

Yükseköğretim Mezunu Ailelerin Öğrencilerinde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	4,44	3,20
Varyans	0,41	1,0
Gözlem	55	55
Pearson Korelasyonu	0,59	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	54	
t Stat	17,17	

P(T<=t) tek-uçlu	0,00
t Kritik tek-uçlu	1,67
P(T<=t) iki-uçlu	0,00
t Kritik iki-uçlu	2,00

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 17’de görüldüğü gibi yükseköğretim mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce tüm derslerin aritmetik ortalaması 4,44 uzaktan eğitimden sonra ise tüm derslerin aritmetik ortalaması 3,20 olarak bulunmuştur. Bu durum ilköğretim ve ortaöğretim mezunu ailelerin çocuklarına göre “çok düşük” öğrenme kaybına işaret etmektedir.

Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kayıplarında Ailenin Öğrenim ve Ekonomik Durumunun En Yüksek ile En Düşük Olma Durumuna İlişkin Bulgular

Dördüncü alt problem, uzaktan eğitim boyunca oluşan öğrenme kayıplarında ailenin öğrenim ve ekonomik durumunun en yüksek ile en düşük olma durumuna ilişkin bulgular incelemektedir. Söz konusu bulguları analiz etmek amacıyla t-Testi yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonuçları aşağıda sunulan Tablo 18 ve Tablo 19’de detaylı bir şekilde görülmektedir.

Tablo 18

Yükseköğretim Mezunu ve Aylık Gelirinin 10000 TL ve Üzeri Olan Ailelerin Öğrencilerinde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	4,42	3,65
Varyans	0,45	1,05
Gözlem	43	43
Pearson Korelasyonu	0,56	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	42	
t Stat	14,43	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,68	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	2,02	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 18’e bakıldığında yükseköğretim mezunu ve aylık geliri 10000 TL ve üzeri olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce genel ders ortalaması 4,42 iken uzaktan eğitimden sonra genel ders ortalaması 3,34’e gerilemiştir. Bu durum diğer bulgu sonuçları ile karşılaştırıldığında en az öğrenme kaybının bu grupta gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 19

İlköğretim Mezunu ve Aylık Gelirinin 4500 TL ve Altı Olan Ailelerin Öğrencilerinde Uzaktan Eğitim Boyunca Oluşan Öğrenme Kaybının Analizi

	Uzaktan Eğitimden Önce (Aralık 2019)	Uzaktan Eğitimden Sonra (Aralık 2021)
Ortalama	2,71	0,56

Varyans	0,51	0,59
Gözlem	12	12
Pearson Korelasyonu	0,88	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	11	
t Stat	20,02	
P(T<=t) tek-uçlu	0,00	
t Kritik tek-uçlu	1,80	
P(T<=t) iki-uçlu	0,00	
t Kritik iki-uçlu	2,20	

* P < 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 19'da görüldüğü gibi uzaktan eğitim esnasında ilköğretim mezunu ve aylık geliri 4500 TL ve altı olan ailelerin çocuklarında anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce 2,71 olan genel ders ortalaması, uzaktan eğitimden sonra 0,56'ya düşmüştür. Bu durum elde edilen diğer bulgularla karşılaştırıldığında en fazla öğrenme kaybının bu grupta meydana geldiğini göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada öğrenme kayıpları tespit edilirken ailelerin maddi olanaklarının etkisine ilişkin analiz yapılmıştır. Elde edilen bulgular ailenin maddi gücünün artmasına bağlı olarak öğrenme kayıplarının oranlarında önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Diğer taraftan maddi gücün zayıflamasına bağlı olarak öğrenme kayıplarında önemli ölçüde artış görülmektedir. Bu durum maddi durumun öğrenme üzerindeki etkisini ortaya koyması bakımında önemlidir. Tablo 12'de görüldüğü gibi ailenin aylık geliri yüksek (Aylık Gelirinin 10000 TL ve Üzeri) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 4,27 olurken, uzaktan eğitimden sonra 3,36'ya düşmüştür. Tablo 13'de görüldüğü gibi ailenin aylık geliri orta (Aylık Gelirinin 4500 TL-10.000 TL Arası) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 3,38 olurken, uzaktan eğitimden sonra 1,47'e düşmüştür. Tablo 14'de görüldüğü gibi ailenin aylık geliri düşük (Aylık Gelirinin 4500 TL ve Altı) düzeyde olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce bu gruba mensup öğrencilerin derslerinin aritmetik ortalaması 3,16 olurken, uzaktan eğitimden sonra 1,05'e düşmüştür. Öğrenme kaybı, düşük gelirli ailelerin çocuklarında aylık geliri yüksek olan öğrencilere göre çok yüksekken orta düzeyde olanlarla göre ise benzer ve daha az oranlara sahiptir. Tablo 18'e görüldüğü gibi aylık geliri 10000 TL ve üzeri olan ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce genel ders ortalaması 4,42 iken uzaktan eğitimden sonra genel ders ortalaması 3,34'e gerilemiştir. Bu durum diğer bulgu sonuçları ile karşılaştırıldığında en az öğrenme kaybının bu grupta gerçekleştiğini göstermektedir. Diğer taraftan Tablo 19'da görüldüğü gibi uzaktan eğitim esnasında aylık geliri 4500 TL ve altı olan ailelerin çocuklarında anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir (P<0,05). Uzaktan eğitimden önce 2,71 olan genel ders ortalaması, uzaktan eğitimden sonra 0,56'ya düşmüştür. Bu durum elde edilen diğer bulgularla karşılaştırıldığında en fazla öğrenme kaybının bu grupta meydana geldiğini göstermektedir.

Alanyazında yapılan araştırmalardan Fındık'a (2012) göre PISA 2009 sonuçları ele alındığında ailenin ekonomik düzeyinin yüksek olması öğrencinin başarısını olumlu etkilemektedir. Aynı şekilde yapılan araştırmalar kendine ait bir odası ve çalışma alanı bulunan ve internet erişimi olan öğrencilerin akranlarına kıyasla daha az öğrenme kaybı yaşadığını ortaya koymaktadır (Arı, 2004).

Araştırmada öğrenme kayıpları üzerinde ailenin öğrenim durumunun etkili olduğu görülmektedir. Ailenin öğrenim düzeyi yükseldikçe öğrenme kayıpları azalmakta, öğrenim düzeyi düştükçe öğrenme kaybı artmaktadır. Tablo 15'te görüldüğü gibi ilköğretim mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,11 iken uzaktan eğitimden sonra derslerin aritmetik ortalaması 0,65 olarak bulunmuştur. Tablo 16'da görüldüğü gibi ortaöğretim mezunu ailelerin mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce derslerin aritmetik ortalaması 3,59 iken uzaktan eğitimden sonra derslerin aritmetik ortalaması 1,43 olarak bulunmuştur. Tablo 17'de görüldüğü gibi yükseköğretim mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir. Uzaktan eğitimden önce tüm derslerin aritmetik ortalaması 4,44 uzaktan eğitimden sonra ise tüm derslerin aritmetik ortalaması 3,20 olarak bulunmuştur. Bu durum ilköğretim ve ortaöğretim mezunu ailelerin çocuklarına göre "çok düşük" öğrenme kaybına işaret etmektedir. Tablo 18'e görüldüğü gibi yükseköğretim mezunu ailelerin öğrencilerinde uzaktan eğitim boyunca anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir ($P<0,05$). Uzaktan eğitimden önce genel ders ortalaması 4,42 iken uzaktan eğitimden sonra genel ders ortalaması 3,34'e gerilemiştir. Bu durum diğer bulgu sonuçları ile karşılaştırıldığında en az öğrenme kaybının bu grupta gerçekleştiğini göstermektedir. Diğer taraftan Tablo 19'da görüldüğü gibi uzaktan eğitim esnasında ilköğretim mezunu ailelerin çocuklarında anlamlı bir öğrenme kaybı meydana gelmiştir ($P<0,05$). Uzaktan eğitimden önce 2,71 olan genel ders ortalaması, uzaktan eğitimden sonra 0,56'ya düşmüştür. Bu durum elde edilen diğer bulgularla karşılaştırıldığında en fazla öğrenme kaybının bu grupta meydana geldiğini göstermektedir.

Alanyazında yapılan araştırmalardan Fındık'a (2012) göre PISA 2009 sonuçları ele alındığında ailenin eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, bu ailelerin çocuklarının derslerde göstermiş olduğu başarının artmaktadır. Aynı şekilde ailenin eğitim düzeyinin yükselmesine eşdeğer olarak bu aileye mensup anne ve babalar çocukları için iyi birer örnek teşkil etmektedirler. Yapılan araştırmalar ailenin eğitim düzeyinin artması sonucu bu ailenin çocuklarının akademik başarısının da arttığı kabul edilmektedir (Arı, 2004).

Araştırma sonuçları öğrencilerin tüm derslerde anlamlı bir şekilde öğrenme kaybı yaşadıklarını ortaya koymuştur. En fazla öğrenme kayıpları matematik, fizik, kimya, tarih ve coğrafya derslerindedir.

Öğrenme kayıplarında ailenin öğrenim durumu etkilidir. Zira araştırmada ilköğretim mezunu ailelerin öğrencilerin öğrenme kayıplarının çok fazla olduğu, yükseköğretim mezunu ailelerin çocuklarında ise öğrenme kaybının daha az olduğu görülmektedir. Özellikle öğrenim durumu düşük ailelerin uzaktan eğitimin gerektirdiği teknolojik bilgiye sahip olmaması, çocuklarının bu konudaki problemlerinde yardımcı olamamaları öğrenme kaybının oluşmasında etkili olmaktadır. Öğrenim durumu yüksek ailelilerin çocukların eğitsel olarak desteklenmesi mümkün iken düşük öğrenim durumu olan ailelerin destek sağlaması mümkün olmamaktadır.

Uzaktan eğitim boyunca oluşan öğrenme kayıplarının azaltmak ve telafi edebilmek için yapılabilecek çalışmalar olarak şunları söyleyebiliriz.

Yüz yüze eğitim ülkenin birinci önceliği olmalı, devamlılığı sağlanmalıdır. Bu amaçla okullarda salgın kurallarına uyulmalı, temizlik için MEB tarafından gerekli kaynaklar sağlanmalıdır.

Öğrenme kayıpları için ülke gelinde sınav yapılmalı, sonuçlarına göre telafi eğitimi başlatılmalıdır. Bu amaçla ilk önce dezavantajlı durumda olan öğrencilerin belirlenmeli, bu öğrencilere yönelik kısa süreli ve yüksek yoğunluklu dersler verilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyavuz, E. ve Çakın, M. (2020). COVID-19 süreci ve eğitime yansması: Öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.
- Alkan, C. (1996, Kasım). *Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi*. Türkiye I. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu'nda sunuldu, Ankara.
- Altun, D. ve Telli, G. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi(online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Arı, A. (2004). Yaz tatili öğrenme kaybı konusunda öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 163(1), 91-103.
- Barutçu, S. ve Sarıtaş, E. (2020). Öğretimde dijital dönüşüm ve öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluğu: Pandemi döneminde Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 11(1), 5-22.
- Bayraktar, D., Esendemir, E., Karacaoğlu, M., Karakuş, N., Ucuzsatar, N. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (1), 220-241.
- Birleşmiş Milletler. (2020). *COVID-19 ve Ötesi Sırasında Eğitim*. New York: Birleşmiş Milletler.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Dağ, S., Erdoğan, O. ve Sezgin, F. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin yaz tatili öğrenme kayıpları: Aile eğitim düzeyine ilişkin bir analiz. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(226), 35-52.
- Erkut, E. (2020). COVID-19 sonrası yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 125-133.
- Fındık L.Y. (2012). PISA 2009 sonuçlarına göre Türkiye'deki ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin okuma becerileri alanındaki başarılarının değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim*. Pegem Akademi.
- Kahraman, M. E. (2020). COVID-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 44-56.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatepe, F., Küçükgençay, N. ve Peker, B. (2020). Öğretmen adayları senkron uzaktan eğitime nasıl bakıyor? Bir anket çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1262-1274.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Keskin, M. ve Özer, K. D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kırık, A.M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21(1), 73-94.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
- Orman, M. (2012). Velilerin ekonomik durumu, sınıf veli toplantılarına katılımı ve öğrencilerin başarıları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Sağlık Bakanlığı. (2021). COVID-19 nedir. <https://COVID19.saglik.gov.tr/TR-66300/COVID-19-nedir-.html> adresinden alınmıştır.
- Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975.
- The Glossary of Education Reform. (2021). learning loss. <https://www.edglossary.org/learning-loss> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Nobel Yayıncılık.

World Health Organization (WHO). (2020). WHO coronavirus disease (COVID-19) dashboard. <https://COVID19.who.int/> internet adresinden alınmıştır.
Yurdakul, B. (2005). *Uzaktan Eğitim – Eğitimde Yeni Yönelimler*. Pegem Yayıncılık.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %55

İkinci Yazar : % 25

Üçüncü Yazar : % 20

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %55

Second Author: % 25

Third Author : % 20

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

THE SHATTERED MIRROR OF SOCIETY IN THE FORM OF KARMIC JUSTICE: AGATHA CHRISTIE'S *AND THEN THERE WERE NONE*

Karmik Adalet Biçiminde Toplumun Parçalanmış Aynası: Agatha Christie'nin
And Then There Were None Eseri

Münevver Yakude MUŞTAK*

ÖZET

Edebiyat, üretildiği toplumların sosyal yapılarını, kültürel normlarını ve güç dinamiklerini yansıtır ve yorumlar; bu da sosyoloji ve edebiyatı birçok farklı şekilde kesişen iki alan haline getirir. Edebiyat çalışmaları, günümüzün sosyal ve kültürel sorunlarına dair aydınlatıcı analizler sunmaktadır. Bununla birlikte, edebiyat ve toplum arasındaki karmaşık ve dinamik bağlantıları anlamak için bir çerçeve edebiyat sosyolojisi tarafından sağlanır. Edebi eserlerin sosyal ve kültürel gerçekliği hem nasıl yansıttığını hem de nasıl şekillendirdiğini fark ederek etrafımızdaki dünyayı analiz etmek ve eleştirmek için edebiyatın nasıl kullanılabileceğini daha iyi kavrayabiliriz. Polisiye romanlar genellikle çok çeşitli sosyolojik konulara değinir ve yazdıkları toplumların değerlerini, endişelerini ve kaygılarını yansıtan önemli bir türdür. Toplumsal meseleleri ve karmik adaleti en iyi yansıtan polisiye romanlardan biri, Agatha Christie'nin en popüler ve kalıcı romanlarından biri olan *And Then There Were None*'dir. Adalet, suçluluk, sınıfcılık, ırkçılık, önyargı, kefaret ve psikolojik travma gibi toplumu etkileyen konuları ele alarak toplumun nasıl yozlaştığını gözler önüne serer.

Anahtar Kelimeler: Agatha Christie, *And Then There Were None*, Polisiye, Edebiyat sosyolojisi, Sosyal konular, Toplum.

ABSTRACT

Literature reflects and interprets the social structures, cultural norms, and power dynamics of the societies in which it is produced, making sociology and literature two fields that cross in many different ways. Studies of literature provide insightful analysis of contemporary social and cultural challenges. Nevertheless, the sociology of literature provides a framework for comprehending the intricate and dynamic connections between literature and society. We can better grasp how literary works can be utilized to analyze and critique the world around us by recognizing how they both reflect and shape social and cultural reality. Detective fiction often touches on a wide range of sociological issues and is an important genre that reflects the values, concerns, and anxieties of the societies in which they are written. One of the crime novels that best reflects social issues and karmic justice is *And Then There Were None*, one of Agatha Christie's most popular and enduring novels. It deals with issues that affect society such as justice, guilt, classism, racism, prejudice, redemption, and psychological trauma, revealing how society has degenerated.

Keywords: Agatha Christie, *And Then There Were None*, Detective fiction, Literary sociology, Social issues, Society.

* Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, mymustak@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2815-8144

Introduction

As an important branch of art, literature incorporates the cultural existence of a nation and the characteristics of its civilization, blending many elements related to the society to which it belongs. The fact that literary works reflect the societies from which they emerge and give clues to readers and researchers about social life is an important factor in increasing the importance of literature. Having been reckoned with in the analysis of literary works in this respect, the parameters of sociology as a science are frequently used. The cooperation between literature as a branch of art and sociology as a discipline enables both to be made healthier and more understandable to the fullest extent. On the grounds that novels have become a source of studies about the social structure of society, they have the capacity to affect and drive society in the same way that literary works that are influenced by the society in which they exist do.

The fact that the main material of literary products is human beings and that the relationship between literature and society has an important place in the analysis of literary texts helps literary works sometimes serve as a reflective and ruminative approach to society. Human beings are formed through society, culture, and history and transform and develop by creating – a preconstituted “field of possibilities” – (Hall & Jefferson, 2006, p. 11). Those possibilities are taken up by the writers so that the social context or reproduced and transmitted culture cannot be isolated from the literary text or the author who writes it. It is thought that the period in which the work was written, the structure of the society from which the work originated, and the temperament of the author of the work are very important, especially in the examination of the works by the interlocutors, which is why literature and society are closely related. The social setting in which the writer is born and grows up is specific and unique to the person who is closely associated with it. The culture, language, and events of the social environment exert an influence on the writer, and it is almost impossible for them to remain completely free from this influence. Existing cultural patterns form individuals, thereby society.

Sociology, which only records and analyzes periods, is "twice detached from life," while literature is "only one removed from life" according to Dabaghian (1975, p. 233), herewith literature has an occult power of ingress into a social experience and therefore lends relevance and immediacy to sociological concepts and concerns, including family structure, economic circumstances, adherence to bureaucracy, faith in justice, mindset, and morals. The challenges that come up in various areas have a significant impact on society as well as on the writer, who is a member of society. As a result, whether or not the author prioritizes social themes, it is clear from reading a literary work that the author employs social issues in it. In other words, we can argue that the author considers social issues as she creates the piece, including social themes in her fiction. For this reason, revealing the relationship between literature and sociology is valuable in understanding literary works and the society they live in. After all, literature repeatedly demonstrates what civilization has gone through.

Despite social issues appearing secretly and not being considered a priority in Agatha Christie's novels, she is one of the most important writers of English literature who can show social challenges, especially the concept of justice, in her crime fiction, having a significant share in the process of shaping the fiction. Although the reader tries to ignore these events because they are so deeply ingrained in the narrative and focus on the most crucial question in detective novels – "whodunit" – when the book is finally finished and the murderer or mastermind behind the events has been identified, the reader can still appreciate the breadth of Christie's ideas, style, and phrasing. In other words, Agatha Christie is so potent in this regard that she can convey social codes through the characters, their deeds, and their duties. Even though it has not been stated by the Ministry of Justice, according to her sense of morality, even a minor character must take accountability for past crimes, even if they were minor and the culprit did not need to be punished, showing

that it is not a horrible notion to give some lessons and information about social structure and people's mindset to them through crime fiction.

In this context, the aim of this article is to explain how social issues are addressed in the novel *And Then There Were None* and to raise awareness about how this novel can be helpful to convey social issues as a common literary phenomenon. This novel contains unjust characters, iniquitous occurrences, and inequitable phenomena shaped by the social structure as well as many events that have happened before and the consequences of these events. This paper focuses on how these are presented, how the author approaches these issues, and whether they are useful or not. First, it aims to try to explain the relationship between literature and sociology and what literary sociology is. Then, it will explore how detective fiction serves as a mirror of society, reflecting and critiquing social issues. Finally, it will explicate how the author presents these issues in his novel and come to a conclusion about them.

Literary Sociology

Literary Sociology, the idea of realizing the sociological explanation of literature, tries to reveal the different aspects and reflections of the relationship between literature and society by examining the mutual relations between them. It draws on a range of theoretical approaches, including Marxism, feminism, postcolonial theory, cultural sociology, and literary theory. It also employs a range of empirical methods, including textual analysis, ethnography, and historical research. It also examines the social environment of literary works and their authors, the social relations and the contact points of different aspects of this environment, their transitions, and their effects on each other, contributing to the formation of social theory with the knowledge it has obtained through a scientific method (Alwaqaa, 2020, p. 36). All literary works are based on a social phenomenon that is closely related to human beings, such as the traditions, relationships, cultural, and economic contexts, morals, ethics, and love, in which they are produced. With its language, subject, characterization, and social ground, the work, which is formed with the aesthetic break in the mind of the literary artist of the society, appears as a social reflection.

Literary sociology, seeking to bridge the gap between the study of literature and the study of society, and to show how these two fields of inquiry are interconnected, takes literary works as its starting point, emphasizing all the openings, aspects, and effects of literature and the aspect of establishing a communication environment in accordance with the concept of literary relations. Relationships, clusters, groups, and relations of literature, which are formed in the mediation of literary texts of central importance, also constitute the real field of literary sociology. Literary relations, which represent an important, continuous, and indispensable network of relationships formed by the author, the text, the audience, and the author generations determine the medium of the sociology of literature. Literary sociology does not deny the inevitable relationship between literary works and the social environment. However, it also does not draw its own border in this way, it opens up to a wider area. In this regard, literary sociologists draw on theories and concepts from cultural studies, anthropology, and other related disciplines to explore questions about society. They examine how literature represents social reality, how literary texts are shaped by public opinion and cultural norms, values, and ideologies, and how writers and readers engage with issues of race, gender, class, and other forms of identity in their literary works.

According to some researchers, sociology is a scientific study of human beings, and social institutions and processes as a social entity, and so literature is the corollary of the social structure, without that study of institutions, literary works cannot be properly scrutinized (Swingewood & Laurenson, 1972, p. 12). Objective knowledge of social relations can be examined by dint of literature, which is considered a "social document" or a "mirror of society." It helps social reality to be

translated as well as be transformed as “a social product and a social force” (Ahmadi, 2021, p. 132). The desire to probe and change the human world and society, as a main concern of literature and sociology, resolves into the interest in connections between individual and group, person and culture, biography, and history. In other words, literary sociology whose objective is to try to determine the spreading area of literature and to examine the literature-society interaction in this field within the framework of the variables of law, politics, culture, and belief and to determine the correlations, is considered an expression of society.

Additionally, intersectionality and identity politics, a current debate in literary sociology, provide frameworks for understanding how social categories such as race, gender, class, and more intersect and influence individuals' experiences, identities, and power dynamics in literary works and their reception, highlighting how different social identities intersect and interact with each other. Literary sociology examines how marginalized identities are represented in literature and the ways in which these representations either challenge or reinforce existing power structures (Crenshaw, 1991, p. 1241). It explores how authors and texts negotiate the complexities of identity, privilege, and oppression through character development, plotlines, and narrative strategies. These frameworks help illuminate the complexities of representation, reception, and cultural production in literary texts, enhancing our understanding of literature's role in society. By examining the representation, reception, and cultural production of literature through the lenses of intersectionality and identity politics, literary sociologists can uncover the complex ways in which literature intersects with social power dynamics, challenges dominant narratives, and provides a platform for marginalized voices and experiences. While this novel predates the emergence of the concept of intersectionality and the widespread discussions on identity politics, it is possible to analyze the characters and themes within the framework of these concepts.

Detective Fiction as a Mirror of Society

Detective novels, typically dealing with social issues, provide an assessment of the condition of society. These novels often use the framework of a criminal investigation to explore issues such as corruption, inequality, power dynamics, and justice. In general, crime novels serve as a platform for examining and critiquing social issues and offer insights into the complexities and challenges of society. Many crime novels question flaws in the justice system, such as corruption, bias, and abuse of power. Authors can use characters from different socio-economic and political backgrounds to explore power dynamics and the impact of wealth and privilege on society. The British novelist and critic, Nicholas Blincoe, has acknowledged on that issue that “crime fiction might be political” (Blincoe, 2007, as cited in Jalová, 2007, p. 46). Another social issue often addressed in detective fiction is violence and its impact on individuals and society. Many detective novels explore the psychology of violence and its effects on both the victim and the perpetrator. By combining all of them in the framework of the crime, they show how social class and inequality are intertwined in society and how it affects human life in almost all aspects.

These novels, as a reflection of society, often portray a snapshot of the moral and social values of the time in which they were written, as well as the attitudes and prejudices of the author and society at large. Some, in the Golden Age of detective fiction in the early 20th century, often depict a society based on classism and hierarchy, featuring aristocratic or wealthy characters as the suspects or victims. Some, during the mid-20th century, often reflect the concerns about social and economic struggles and anxieties about the Cold War, fear of espionage, and the rise of organized crime, featuring hard-boiled detectives with a sense of disillusionment and cynicism operating outside the law (Jalová, 2007, p. 13-54). These novels reflect the disillusionment of the time and the belief that the American dream was not easily attainable. They provide a fascinating insight into the society in which they were

written, offering a glimpse into the fears, values, morals, and anxieties of the time and providing valuable means of understanding society, history, and culture.

Agatha Christie, who has become one of the most important figures of crime and detective stories in the Golden Age of detective novels reflects society through her portrayal of gender roles. Many of her novels showcase powerful, independent women characters and they contest traditional gender categories and expectations, such as Mary Debenham in *Murder on the Orient Express*. Further, Christie's works reflect society through her exploration of psychological themes. They delve into the dark corners of the human mind, examining themes such as guilt, fear, and revenge. Her characters often represent different psychological archetypes, and their actions and motivations provide insight into the human condition. Christie's works also display the changing social and cultural norms of the early 20th century. In many of her novels, she addresses issues such as class, race, and prejudice as in *And Then There Were None*.

In light of the information above, this paper will present a thorough analysis of each social issue identified in the novel, providing evidence from the text and supporting sources. This part of the paper will analyze the characters' identities through an intersectional lens to understand how their various social identities intersect and shape their experiences within the story, discuss the broader societal relevance and implications of the social issues portrayed in the novel, and examine how Agatha Christie's detective fiction contributes to the understanding of these social issues. The purpose of analyzing this novel is to reflect on the wider significance of Agatha Christie's portrayal of social issues and the potential impact on readers' understanding and engagement with these issues, while subtly exploring how these issues reflect the period in which the novel was written and how they may still resonate in the contemporary world.

Social Issues in *And Then There Were None*

This novel includes lots of elements about social issues such as classism, hierarchy, justice, guilt, racism, gender roles, and morality. The signs of social and cultural problems are transmitted through the dialogical relations throughout Christie's text, but not so clear or overt. However, by considering her story, one may describe the sociocultural landscape of the period. Just like most mystery novels, it examines the justice issue as an important topic related to society. First of all, it is necessary to indicate what this novel is about, and then explain who the characters are in the order of their deaths, what their crimes are, and how their events relate to social issues. These social issues, mentioned above, are illustrated by the characters and the events they are associated with, as well as by the child's poem and the ten-little-Indian-objects left in the living room.

Ten people who are not related to each other are displayed in *And Then There Were None*. It begins with an invitation from U. N. Owen for these people to visit the deserted island with a big mansion. Being like a holiday for them, they accept this invitation although they cannot remember who invited them. However, this person prepares a surprise for them. On the island, they will experience a lot, struggling with guilt over their past actions, and some seek redemption through confession or self-sacrifice. A married couple of servants work in the mansion, but the landowner is not there. On the evening of the same day, after dinner, while the guests chat in the same room, the record placed on the gramophone begins to play. The voice of the host states that they are found guilty of the deaths they caused in the past. In response to this event, the island atmosphere becomes strained, and the guests leave the next day, believing it to be a prank. Deaths that occur that night, however, will cause chaos and fear to reign on the island. The boat, which is expected to arrive the next morning does not approach. Now that the guests have been stranded on the island, they must locate the clever killer without falling victim to his trap. A child's poetry describes how these deaths will occur. Also, there are ten black trinkets in the middle of the dinner table. Those on the island realize that these

figures represent themselves as they disappear one by one with each passing death. Things become even more complicated and incomprehensible when guests do not trust each other at all. Almost everyone suspects and accuses each other. By the time they realize they are victims of a person among them and are transformed into hunters on this derelict island where they come as guests, they will have already gone too far. U.N Owen is pronounced as unknown and there is no person named U.N Owen.

“Ten little Indian boys went out to dine; One choked his little self and then there were nine.” (Christie, 2003, p. 9)

A wealthy young man Anthony Marston who hit accidentally two children with his car is the first person who dies with a poisoned drink just like in the first line of the poem leaving behind nine objects left. He has no moral values and lives his life as if he was always right because he does not feel guilty or ashamed of what he did before. To him, his life is more important than those two children whom he hit. His reputation as being handsome and wealthy makes him innocent, and his guilt counts like an accident. These show us how a person's beliefs in human rights are becoming lighter, and the juries in the court protect a guilty person just because of his appearance. Biases and prejudices can play a role in how individuals are treated in the legal system. Studies have shown that individuals who are perceived as wealthy may be viewed more favorably by judges and juries, leading to more lenient sentences or reduced charges (Mazzella & Feingold, 1994). It undermines the principles of justice and equality before the law that individuals perceived as more attractive or wealthy may receive lighter sentences or be acquitted of crimes more often than those who are not. This is precisely what the author wants to show here - that it is important for the legal system to recognize and address potential biases that may exist and to ensure that all individuals, regardless of their social status or appearance, are treated fairly and impartially.

“Nine little Indian boys sat up very late; One overslept himself and then there were eight.” (p. 9)

The next person to die is Ethel Rogers who is one of the servants of the mansion. In fact, her guilt is tied to her husband Thomas Rogers' guilt, who is the other servant of the mansion. Their mistake is to kill Jennifer Brady, who was an elderly lady he worked for, by not giving her medication because of their greed for her money. Ethel dies in her sleep with a lethal dose of sleeping pills, and the author wants her to die in peace different from the others because it seems like this is not her fault but her husband according to the author. Her death is represented the same as the lines in the poem and there are really eight objects left. Indeed, it shows that prioritizing that person's well-being over the well-being of others raises important questions about the morality behind it and the consequences of such actions. Moreover, this is both a personal and social issue since in a society people tend to do what the majority do, and they disregard other people's lives regardless of whether it is right or wrong. Also, in her death, it can be realized the social hierarchy emerged in the society because of the power dynamics inherent in social and economic inequality. Mr. Roger, as a servant, doubts the other character who is a doctor by thinking he has lots of sleeping pills with him, but he does not say anything to him but continues to serve food to him, making it difficult for him to voice his concerns or advocate for change. Individuals from low-income backgrounds may feel stigmatized or marginalized by society, creating a reluctance to speak out or seek help. After all, nobody would believe him or they accuse him of what he says, causing a culture of silence and perpetuating the cycle of inequality.

“Eight little Indian boys traveling in Devon; One said he'd stay there and then there were seven.” (p. 9)

Before the husband of Ethel, General John Gordon Macarthur is accused of purposely sending an ordinary lieutenant to death because he learned that his wife and this soldier had a secret affair. He is actually aware of his mistake, and so he waits for his death. The phrase in the poem "he'd stay there" represents him since he says he wants to sit there for a little bit more while one of the other characters goes to dinner. Therefore, he dies from a traumatic blow to his head while staying and waiting for his death. In fact, he is plagued by what he did and becomes a more lonely person after his mistake because people in society, even his wife, have started to exclude him, and so he lives an isolated life. His welcoming of death shows us his hardships of social rejection and shame will eventually end. His mistake is related to collapsing family which is the smallest unit of society. The fact that the family members become estranged from each other, refuse to communicate, or engage in conflict leads to their breakdown, ultimately harming the family unit. In other words, he wants to kill a person who spoils his marriage, but the novel tries to explain that the act of killing should not be the only way. Also, although he as a soldier should sacrifice himself for the people, not be selfish and not want a person to die even if s/he makes him angry somehow, creating a contradiction or contrast between their expectations and the reality of their work. That the desire of killing is the irony in people's occupations shows people who live in society become more and more selfish.

"Seven little Indian boys chopping up sticks; One chopped himself in halves and then there were six." (p. 9)

After him, Mr. Rogers becomes the fourth person to die. Instead of recognizing the value and dignity of human life and always seeking peaceful and non-violent solutions to issues like the Rogers have, he easily chooses to violate the basic human rights of a woman who is weaker than himself. In his part, additionally, the reader can see the social class issue directly because he is eager to serve even in a terrifying time. He thinks that his work should be suitable for his acts, so the other guests are very impressed by his ability to fulfill his duties, and because of this, other characters do not even give permission to him for mourning after his wife's death and he is still regarded like a servant by them. The character of Philip Lombard says that "Wonderful animal, the good servant. Carries on with an impressive countenance" for Mr. Roger by resembling him as an animal (p. 147). His loyalty to his former employer is questioned. He was loyal to her when she was alive. However, he and his wife are faced with the prospect of inheriting her wealth after her death, leading them to betray their loyalty to their affairs. This raises questions about the conflict between loyalty and the temptation of personal gain, highlighting the importance of integrity and moral responsibility in the face of difficult choices. It demonstrates the consequences of engaging in unethical practices and the importance of individuals taking responsibility for their actions. The insufficient proof makes them be found guilty. He is found dead on the ground with an axe with which he was chopping wood. Thomas Roger has died according to his class since his working time is the best choice to kill him for the killer while everybody is sleeping but Mr. Rogers is working. All of these show that there is nothing people cannot do just for money, which is related to the moral corruption of society because there are so many people who look like Rogers in society, and if a person is belonging to low-class, then he could not do anything but working or serving for the people according to people's view.

"Six little Indian boys playing with a hive; A bumblebee stung one and then there were five." (p. 9)

When the issue comes to Emily Brent who is the fifth one killed with a lethal dose of potassium cyanide, it becomes much more clearer how powerful an influence religion has on society, and hereby individuals one by one. She fired a servant called Beatrice Taylor just because of her being pregnant out of wedlock,

which has been viewed as a social taboo, and a violation of traditional moral and religious values. This cause Beatrice to commit suicide, and so this is Emily's fault, while it is important to treat each situation with empathy and understanding and to recognize that families come in many different forms, she just believes what her religion tells her, and never accepts her mistake. She continues to protect herself by saying that she is right because this girl has made a mortal sin which is adultery for her. She wants to fire her not just because of her religious belief but also because of the thoughts of society over her, thinking that society, not accepting of non-traditional family structures, does not welcome this poor little girl because of their beliefs and traditions. Therefore, she makes herself believe that whoever was in her place would do the same thing. The mentality of society was against single mothers at the time. They were hated and became social outcasts occasionally. Emily Brent is utterly unmoved by her passing, which she should have avoided, regardless of any sympathy or Christian forgiveness. Although she always reads the Bible and prays every time, she has no sympathy for her maid unlike acting the way Christianity wants. Therefore, Emily Brent dies, as well, just like in her part in the poem which is comparable to the way she is killed. Essentially, the lines with the bees' sting represent the injection that kills her, leaving five little-Indian-object behind.

"Five little Indian boys going in for law; One got in Chancery and then there were four." (p. 9)

The sixth person is Justice Wargrave who is a retired judge and "justice lover." The first time when the readers meet him is in the first lines of the book, they feel the atmosphere of the social hierarchy, for which he is in the first class part of the carriage "IN THE CORNER of a first-class smoking carriage, Mr. Justice Wargrave..." (p. 11). His obsession with justice at the expense of other values, such as compassion, empathy, or fairness, has negative consequences and results in harm to individuals or society as a whole. He had taken great joy from the thought of death when he was a boy, and even killed animals, but he had also been pained by the idea of killing someone innocent. He has a kind of paradoxical personality whose behaviors or traits are contradictory or inconsistent with his personality or expectations. In other words, although he says that he does not want innocent people to die, in the letter he writes, there is a sentence related to animal abuse, in which they are the most innocent ones, living beings with the ability to experience pain, fear, and suffering. However, he killed animals inhumanely when he was young and he wants more cruelty. Therefore, personal problems may lead some people to irreversible devastating consequences, especially if the person is an outcast from society just because of being peculiar to others.

His occupational irony is trying to get justice by killing people. His fake death is "getting in Chancery" representing a desire for justice. This English origins expression refers to getting caught up in a lengthy and complex legal dispute in the Court of Chancery, which was a court of equity that dealt with disputes over other matters not covered by common law (Quillen & Hanrahan, 1993), so he has already realized these crimes that the other characters committed are not an issue under the common law since they already find their ways to escape from so-called law. Moreover, since he is in the first class, the people on the island have so much respect for him, and they are at his mercy altogether, so their prejudices and assumptions about him are based on his class status, contributing to the tensions and conflicts that arise. The deaths on the island are just his plans. When he thinks that they are not innocent people and that they do not get punished in court. He tries such a way to get justice thinking that they do not deserve to live. His epilogue at the end shows us how he is paradoxical, and he does not want to get justice but he actually wants to kill some real people. In his epilogue, the reader can see the moral complexities of Wargrave's stance on crime and justice as well as his psychological context.

I was born with other traits besides my romantic fancy. I have a definite sadistic delight in seeing or causing death. I remember experiments with wasps - with

various garden pests. . . . From an early age I knew very strongly the lust to kill.
But side by side with this went a contradictory trait -a strong sense of justice.
(p. 246)

Wargrave's character reveals how the desire for crime and the desire for justice, two seemingly opposing objects, are linked. Crime, which is intrinsic to its nature, tends to be just another side of justice. The mysterious essence of the wish to punish sinners is demonstrated by Judge Wargrave. This character is full of ethical dilemmas, just like many people in society.

"Four little Indian boys going out to sea; A red herring swallowed one and then there were three." (p. 9)

The other one has both occupational paradoxes and some moral problems. Dr. Edward Armstrong comes to the island because he thinks that Ms. Owen is ill, as the book progresses, the reader realizes the criminal offense. While doctors are trained to provide care and save lives, he harms people and does not care about his promise or a person's life which creates a paradox in his occupational life. Since he used to drink too much, he kills a woman unintentionally during the operation with an intoxicated brain. He is very concerned with keeping his integrity, and if he loses his reputation, he loses everything that he has. The law system of the country has collapsed so much that his guilt counts as an accident, and although he killed a person, he does not get punished just like the others. During his time on the island, he continues to be a doctor, and he thinks that he is a respectful person in society because of his occupation which shows us how social classes are portrayed once more. When Soldier Island visitors want to find out who the murderer is, he shakes his head at the allegations, claiming that he is a valued member of society and thus will not be the killer. Because of his thought about social hierarchies in society, he relies heavily on first-class Justice Wargrave. When he announced Justice Wargrave has died, the other guests trust him, as well, because he is a doctor, progressing this issue in certain steps. He is pushed into the sea by a trusted one which resembles the red herring in the poem since he is distracted, and dies. Only three toy soldiers object remain.

"Three little Indian boys walking in the zoo; A big bear hugged one and then there were two." (p. 9)

A former police officer, William Henry Blore, is told that he has to come to the island to protect Ms. Owen's jewelry from the thief. However, he is the actual thief since he stole a person's life. William Henry Blore is revealed to have been responsible for the wrongful conviction of James Stephen Landor, a former soldier who was accused of planting a bomb that killed several people. Blore had given false testimony that helped secure Landor's conviction and subsequent execution. Not only does he falsely accuse someone unimpeachable and belittle moral values, but he also manipulates the justice system for financial gain. This act of perjury not only led to an innocent man being executed but also had a profound impact on Blore's conscience, which haunted him for the rest of his life. In society, there are so many people who look like Blore, they are ready to intend wrongdoings just because of gaining money and reputation, and the author deliberates that they have to get punished. He, as a selfish man, blames nearly everyone on the island except for himself. With a bear-shaped clock, his head is crashed just like in the poem. He represents people who are selfish, dishonest, manipulative, prejudiced, and lacking in empathy in society as he has done everything in his life just for himself and lied about his identity. Now there are only two people and two objects left behind.

"Two little Indian boys sitting in the sun; One got frizzled up and then there was one." (p. 9)

Philip Lombard who is hired to watch out for any trouble is a self-serving and unscrupulous mercenary who is willing to do whatever it takes to survive. He was a soldier in a military expedition in Africa who left a group of natives to die to save his life which is a very huge guilt related to racism, and the lives of lots of people. Being in a powerful class causes the lack of empathy, and race divisions that in the early twentieth century predominated in the Western world. Although Lombard killed 21 people, he is not bothered by the fact that they were Africans and makes various derogatory comments about the indigenous people of Africa, referring to them as "niggers" and showing a general disdain for their culture. Similarly, by murdering the poor children of the city, other characters are not offended. The character of Vera says they were "only natives", she mentioned them like they are unimportant, or he says "...self-preservation's a man's first duty. And natives don't mind dying, you know. They don't feel about it as Europeans do." (p. 78). The harmful and offensive nature of his language dehumanizes them effortlessly. He accepts his guilt but never feels sorry about them because they have not felt as Europeans have. He is said to have taken food from the tribe, contributing to their famine and eventual death. Given that he is so racist and selfish, he is the biggest example of moral depravity, and the author wants to criticize the thoughts of society about being an extremely prejudiced individual and selfish with this character. The fact that he believes Vera deeply since she is a woman, emphasizing positive discrimination and gender roles, brings his death although he is so clever and can avoid death until the very end of the book. Sitting by the sea in the sun, he is gunned down, not by the real killer, but by Vera, who thinks he is the real killer because they are both left behind. With his death, there is only one little Indian object and "one real person" left on the island.

"One little Soldier boy left all alone; he went and hanged himself and then there were none." (p. 9)

The last person is Vera Claythorne who is chosen as the secretary for Mrs. Owen, and she wants to get away from her past because she killed a boy whom she took care of, and she fell in love with a man called Hugo whose brother of the deceased child. The birth of this boy took Hugo's chance to be an heir, so they planned to kill the boy while he was swimming in the ocean. Vera gave him permission to go too far away, and he drowned. Vera's moral conundrum is whether or not to admit that she was responsible for Cyril's death. She is incredibly sorry for what happened and is aware of what she did was morally repugnant. She worries about the repercussions of confessing as well as the potential damage it could do to her reputation and life. However, her guilt is so heavy for her that she is plagued by the illusions of that little boy. To all intents and purposes, the killer wants her to be alive until the end, and suffer more, for which she kills a little child just for another person and money. Nevertheless, her lover abandoned her, and she still feels sorry not for the little boy but rather for being abandoned, and she hanged herself just like in the poem, her eventual redemption, by thinking her lover wants her to do it. Vera also reminds the reader of the stereotype "beautiful-is-good", which suggests that appealing individuals are discerned as more moral, trustworthy, and innocent. A study about the relationship between appearance and guilt found that they were rated more favorably on various personality traits such as intelligence, kindness, and sociability compared to less attractive individuals (Dion, Berscheid & Walster, 1972, p. 285). However, it is important to note that this is a stereotype and does not necessarily reflect reality, which sheds light on the many challenges society is facing today. These illustrate that although Vera is arrogant and sort of selfish, and her motivations are both troubling and malicious, her pretty face saves her from being found guilty.

These characters' thoughts, mistakes, and events show the reader how society is corrupted because all of them took people's lives, though some of them did not do this directly. Although there should be no reason when the issue comes to murder, they killed people easily just for personal reasons. Even though some of

them accept their faults, they could say they have the right to kill because the people whom they killed deserve to be killed. Pursuing a more comprehensive examination, these characters' class positions influence their perceptions, motivations, and actions throughout the narrative. That Wargrave's being a retired judge places him in a position of authority and power. His profession and the respect it commands imply an upper-class background. Wargrave's authority and control over the characters are linked to his class position and the social privileges it entails. Lombard being a former soldier has been engaged in risky and sometimes morally ambiguous activities. His background and experiences suggest a lower-middle-class or working-class position. His survival instincts and resourcefulness are shaped by his class position and the challenges associated with it. Alternatively, Bloore is a former police inspector who is portrayed as a middle-class professional. While he holds a position of authority, his class background might influence his desire for upward mobility and his willingness to manipulate others to achieve his goals.

The novel's setting on a remote island and the diverse backgrounds of the characters provide opportunities to consider colonial and racial dynamics. Therefore, the author has made that island in the novel a penal colony for them since they are drawn there to become dead. Karmic justice is completed with Justice Wargrave's letter in which he writes he tried to do what the court and justice could not do. They all should have been punished, but killing them is not the only way. However, because of the lack of justice in the courts, somebody else is trying to take it upon himself to administer a form of vigilante justice. From this perspective, Wargrave's moral value may be tied to his belief in upholding the principles of justice and ensuring that those who have escaped legal consequences face their due punishment. However, while he justifies his acts as a pursuit of justice or retribution, his decision to take the law into his own hands and become an executioner challenges traditional moral frameworks and legal systems. This perspective questions the morality of Wargrave's vigilantism and the ethics of his actions.

Conclusion

This novel, which is concerned with providing a form of karmic justice for the unethical behavior of society, contains characters, facts, and phenomena shaped by the social structure as well as many shattered events that have already happened and the consequences of these events. In the book, each of the characters has distinct life experiences and, thus, perspectives on topics such as morals, ethics, remorse, transparency, crime, and punishment, raising questions about the nature of justice and the morality of punishment. Although the characters are all guilty of various crimes, their punishment is left to a mysterious, anonymous killer rather than the legal system, highlighting society's and justice's corruption. Some are portrayed as privileged and entitled, while those from the lower classes are portrayed as obedient and deferential, emphasizing classism, while the characters are forced to confront their past wrongdoings and face the consequences of their actions, emphasizing the themes of guilt and redemption.

Agatha Christie has managed to show some social issues such as social classism, gender roles, hierarchy, justice, guilt, racism, and morality. Many of the characters confess that they have committed sins, but never feel sinful. Her novel exemplifies the desire for an effective law enforcement system or a deep sense of justice taken to the extreme while revealing that the wealthy and poor strata of British society live within a solid, almost hierarchal social structure. It would be worse to lose their reputations than to lose their lives. The moral depravity of the law shows the firmness of the English social hierarchy in the book, and in the entire novel, she uses examples of the characters doing or exclaiming some utterings to reflect social hierarchies, racism, collapsing the justice system according to their own social status, beliefs, and thoughts. The characters' actions and roles also display their individuality, because, in *And Then There Were None*, the English class structure, traditions, and beliefs of the society significantly influence other aspects of the plot.

She also tells us that while the situation is shifting, it is impossible for individuals in that generation to tear down the boundaries set by the class system. The author has chosen a character who says he is just to ensure justice, but could still be an example of the collapse of society. Moreover, even if there are class differences or criminal distinctions, the poem and the figures that give the novel its title show that they are all human beings and that they all have to pay for their mistakes. However, when this response is yet another massacre, this novel shows us how society, justice, and morality have collapsed.

REFERENCES

- Ahmadi, R. (2019). Sociology of literature. *International Journal of Advanced Academic Studies*, 3(1), 129-133.
- Alwaqaa, M. A. (2021). Sociology and Literature: An Interdisciplinary Approach. *Journal of Liberal Arts and Humanities (JLAH)*, 34-38.
- Bangbang Puja Suastika, A. (2015). *Agatha Christie's Characterization Analysis through Sophia in the Novel Crooked House*. (MA Thesis). University of Jember, Indonesia.
- Blažková, E. (2006). *The Portrait of English Society in Selected Novels of Agatha Christie*. (BA Thesis). Masaryk University Brno, Czech Republic.
- Cechova, A. (2014). *The Depiction of British Society in the Novels of Agatha Christie*. (BA Thesis). Charles University, Czech Republic.
- Christie, A. (2003). *And Then There Were None*. HarperCollins.
- Characterization in *And Then There Were None*. (2018, August 29). *PhD Essay*. Retrieved April 20, 2023, from <https://phdessay.com/characterization-in-and-then-there-were-none/>
- Crenshaw, K. (1991). *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color*. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- Dabaghian, J. (1975). *Mirror of Man: Readings in Sociology and Literature*. Little Brown.
- Dion, K. K., Berscheid, E., & Walster, E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24(3), 285-290.
- English, J. F. (2010). "Everywhere and Nowhere: The Sociology of Literature After "the Sociology of Literature." *New Literary History*, Project MUSE, doi:10.1353/nlh.2010.0005.
- Hall, S., & Jefferson, T. (2006). *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London and New York: Routledge.
- Jalová, Z. (2007). *Reflections of Society and Era in Hard-Boiled Detective Fiction*. (MA Thesis). Masaryk University Brno, Czech Republic.
- Mannay, D. (2014) "And Then There Were None: Agatha Christie and Class." Paper presented at the Cardiff Book Talk, Cardiff University, United Kingdom. Access address: https://www.researchgate.net/publication/270904804_And_then_there_were_none_Agatha_Christie_and_Class
- Mazella, R., & Feingold, A. (1994). The Effects of Physical Attractiveness, Race, Socioeconomic Status, and Gender of Defendants and Victims on Judgments of Mock Jurors: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 24(15), 1315-1338. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1994.tb01552.x>
- Merrill, F. E. (1967). "The Sociology Of Literature." *Social Research, The New School*, 34(4), 648-659.
- Quillen, W. T., & Hanrahan, M. (1993). A Short History of the Delaware Court of Chancery-1792-1992. *Delaware Journal of Cooperate Law*, 18(3).
- Rouvinen, N. (2016). *Constructing Masculinity in Agatha Christie's Novel And Then There Were None*. (MA Thesis). University of Eastern Finland, Finland.
- Sistiadinita, S. (2021). "A Man in the Court: Exploring the Theme of Justice in *And Then There Were None*." *Journal Ilmiah Spectral*. 7. 051-062. [10.47255/spectral.v7i1.69](https://doi.org/10.47255/spectral.v7i1.69).
- Swingewood, A., & Laurensen, D. T. (1975). *The Sociology of Literature*. New York: Schocken Books.
- Themes in "And Then There Were None". (2021, April 1). *StudyMoose*. Retrieved April 20, 2023, from <http://studymoose.com/themes-in-and-then-there-were-none-essay>
- Tihula, M. (2021). *Gender and Sociocultural Changes in Agatha Christie's Partners in Crime and Cat Among The Pigeons*, (MA Thesis). University of Eastern Finland, Finland.
- Watt, I. (1957). *The Rise of the Novel: Studies in Defoe Richardson and Fielding*. Chatto & Windus.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

HZ. ALİ'NİN İBADET ESASLARINA YÖNELİK FİKHÎ GÖRÜŞLERİ VE İÇTİHA TLARI

Of Hz. Ali's Fiqu Opinions and Ijtitihat on The Principles Worship

Taha YILMAZ*

ÖZET

H z. Ali'nin yönetici kimliği ve ilmi kişiliğinin yanında hukukçu vasfıyla da ortaya koyduğu görüşleri bulunmaktadır. Ayrıca H z. Peygamber'in yanında yetişmiş bir şahsiyet olarak vahiy sürecine de şahitlik etmiştir. H z. Ali Kur'an'ın nâsîh ve mensûhunu bilen, ayetlerin nüzul sebeplerine vâkîf olan ve ayrıca sünneti kavramış birisidir. Bu yönünü bilen sahabiler de H z. Peygamber'in vefatından sonra fikhî problemlerin çözümü için ilk başvuracakları kişi olarak onu görmüşlerdir. Araştırmanın konusu H z. Ali'nin Fûru fikhî içerisinde İslam ibadet esaslarına dair ortaya koyduğu müstakîl görüşleridir. Çalışmaya esas alınan kaynaklar ise bu konuyla ilgili ele alınıp yazılmış, klasik ve çağdaş teliflerdir. Yapılan literatür sonucunda konu ile ilgili müstakîl bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması da konuyu önemli kılmıştır. Araştırmanın amacı H z. Ali'nin ibadet esasları hakkındaki fikhî görüş ve içtihatlarını sahih kaynaklara dayandırarak ortaya koymak ve bu sayede vahyin atmosferinde, Peygamber terbiyesinde büyümüş ve yaşamış olan bir fakihin mantığından ibadet alanını değerlendirmektir. Dolayısıyla araştırma nitel yöntemin metin analizi tekniğiyle tahlil edilmiş ve İslam'ın temel nasları olan Kur'an ve sünnet perspektifinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak fikhî teşekkül aşrında Peygamber döneminde teşri, tedric, kolaylık, nesh gibi olgular yaşanırken, H z. Ali, tüm bu sürece şahit olan bir şahsiyet olarak daha sonra karşılaştığı fikhî ahkâma yönelik sahip olduğu ilmi ve hukukî nosyonla İslam hukukuna katkıda bulunmuştur diyebiliriz. Fikhî mezheplere mensup fakihler, fikhî meselelerin tedvinini gerçekleştirirken kendisine dayandırdıkları birçok hususu aktarmışlardır. Çalışmanın içeriğinde, konunun önem ve kapsamının genişliğinden dolayı sadece H z. Ali'nin ibadet esaslarına dair görüş ve içtihatları ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kitap, Sünnet, İbadet, H z. Ali.

ABSTRACT

H z. Ali's in addition to his managerial identity and scientific personality, he also has opinions that he put forward as a lawyer. Also, St. As a person who grew up with the Prophet, he also witnessed the revelation process. H z. Ali is a person who knows the nasîh and abrogation of the Qur'an, is aware of the reasons for the revelation of the verses, and also understands the sunnah. Companions who knew this aspect of H z. After the death of the Prophet, they saw him as the first person to apply for the solution of legal problems. The subject of the research is Mr. These are Ali's independent views on the principles of Islamic worship in Fûru Fiqh. The sources based on the study are classical and contemporary copyrights that have been handled and written on this subject. As a result of the literature, the fact that an independent study on the subject has not been done before has made the subject important. The aim of the research It is to reveal the fiqh principles of Ali based on sound sources and to evaluate the area of worship from the logic of a jurist who grew up and lived in the atmosphere of revelation and the training of the Prophet. Therefore, the research has been analyzed with the text analysis technique of the qualitative method and evaluated the views and ijthads of İslam in the perspective of the Qur'an and the Sunnah, which are the basic texts. As a result, while the events such as law, edric, ease, and abrogation were experienced in the period of the Prophet in the era of the formation of fiqh, H z. As a person who witnessed this whole process, we can say that he contributed to Islamic law with his scientific and legal notion about the jurisprudence he encountered later. The jurists belonging to the fiqh sects conveyed many issues that they based on themselves while carrying out the compilation of the fiqh issues. In the content of the study, only H z. Ali's views and jurisprudence on the principles of worship were discussed.

Keywords: Islamic Law, Book, Sunnah, Worship, H z. Ali.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, tahayilmaz1981@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9503-3937

Giriş

Hz. Ali yaşadığı çağ itibariyle İslam'ın kültürüne ve medeniyetine dair tarihinde büyük izlere sahip bir şahsiyettir. Hz. Ali'nin önemi, İslam düşünce tarihine katkı olarak sunmuş olduğu ilmi müktesebatdan ileri gelmektedir (Fıglalı-Kandemir, 1989, s. 2/371-378). Şahsı, kişiliği, bilgi birikimi, Hz. Peygamber'in peygamber oluşuna ilk inananlardan oluşu ve İslam'a maddi ve manevi açıdan hizmet etmiş olması onu önemli kılmaktadır. Nitekim İslam'ın ortaya çıkması ve yayılması sürecinde, Hz. Ali, Hz. Peygamber'e yardım eden kişilerin başında gelmektedir (Özarslan, 2016, s.9/77-90).

Bilindiği gibi Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/66), yaşadığı dönemde İslam kültür ve medeniyetine katkı sunan bir şahsiyet olarak tebarüz etmiştir. Çocukluk yıllarından itibaren Hz. Peygamber ile aynı evi paylaşmış ve onun etkisinde bir karakter ortaya koymuştur. Hicretin beşinci yılında Muhacirlerle Ensarlar arasında dayanışma ve yakınlık oluşturmayı hedefleyerek kurulan "muâhât/kardeşlik" anlaşması esnasında Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçmiştir (Demircan, 2013, s.173-190). En küçük kızı Fâtımatu'z-Zehrâ'yı (ö.632) Hz. Ali ile evlendirmiştir. Tebûk Gazvesinde Hz. Peygamber Medine'de işlerin deruhtesi için vekâleti kendisine bırakmıştır. Vahiy kâtipliği ve Hudeybiye Antlaşmasının kâtipliğini yapmıştır. Ehlü'l-Hâl ve'l-Akd (şuraya mensup kişiler, sahabenin ileri gelenleri) Hz. Osman'ın halifelikinden sonra onu devlet başkanı olarak seçmişlerdir. Bu yönlerinden dolayı İslam'ın ilk dönemlerinde sahabenin danıştığı bir Şeyhü'l İslamlık görevi kendisine tevdi edilmiştir (Hamîdullah, 1998, ss. 297-299). Özellikle Hulefa-i Raşidin dönemi olarak bilinen zaman diliminde meşveret meclisinde bulunan ve kendisine hukukî problemlerin çözümünde başvurulmuş bir şahsiyettir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve Hz. Ömer ve onu ilim meclisinde danışman, dini konularda Şeyhü'l İslam ve hukukî davalarda kadı konumunda görmüş, kendisine bu hususlarda danışmışlardır (Fayda, 1998, s. 18/324-338).

Hz. Peygamber tarafından ilim şehrinin kapısı olarak görülen Hz. Ali'nin dini konulardaki derin bilgisinden dolayı bu alandaki meselelere yönelik hükümlerin verilmesinde kendisinden istifade edilmiştir. Yapılan aktarımlar oldukça zengin bir literatür oluşturmaktadır. Bu aktarımlardan bazıları şunlardır: "Sakladığın sır senin esirindir, ama izahat ettiğinde artık sen o sırrın esiri olursun." "Kişi bilmediğinin düşmanıdır." "İyilikleri yaymada hızlı davranmak başarıdır." "Allah'ı zikretmekle insanın gönlü inşirah bularak rahatlar." "Hayır, işleyen insan ölse de diridir." "Her şey azaldıkça, ilim ise artıkça kıymetlenir." "Allah'ın en güzel bağışı akıldır." "Kişinin mertliği, sözünün doğruluğu ile ölçülür." "Dünyanın hilelerini bilen, onun hayallerine aldanmaz." "Hoşgörü sayesinde dostlar çoğalır." şeklindeki birçok hikmetli sözler kendisine isnat edilmiştir (Çağatay-Çubukçu, 1985, s. 12-35).

İlim konusunda kendisinden birçok aktarım yapılan Hz. Ali aynı şekilde idare, aile ve ceza hukuku konularına da birçok fikhî hüküm ve içtihatlar ile katkıda bulunmuştur. Ancak konunun özelliğinden dolayı çalışmamızda sadece ibadet esaslarına yönelik görüşleri ele alındı. Bu şekilde İslam hukuk nosyonuna yapmış olduğu katkılar ortaya konuldu. Fıkhın başlangıç dönemi olarak kabul edilen, sırayla Peygamber, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde Hz. Ali fikhî açıdan ortaya koyduğu görüşlerle önemli bir konumda olmuştur.

İbadetlere Dair Görüşleri

İslam hukuku ile ilgili hükümlerin bir kısmı taabbüdidir. Aklın muhakemesine tabi değildir. Emrolduğu için yapılır. İslam hukukçularınca böyle meselelerin illeti emirdir. İslam hukukunun bir kısım hükümleri ilgilendiren konuları ise mâkulü'l-mâna diye ifade edilmektedir. Bu hükümlerin hikmet ve maslahat yönü vardır. O hükmün teşriine müreccih vasıfları ve özellikleri vardır. Bunlar sebep veya illet değildir. Hakikî illet, ilâhî emir ve ilâhî nehiydir. İslam Hukukunun bir kısmı taabudîdir. Hikmet ve maslahatlar bu taabudi kısmı değiştiremezler. Hikmet ve maslahata yönelik olan hükümlerin bir kısmı da aile

ahkâmıdır. Tarihi içinde fakihler aile ile ilgili farklı açılımlar yaparak birçok içtihat da bulunmuşlardır. Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) de ibadete dair hükümleri insanlara açıklamaktan geri durmayarak bu konularda bazı hükümler ortaya koymuştur. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler kitap ve sünnette açıkça hükmü bulunmayan konular hakkındadır. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler şunlardır.

1. Taharete Dair Hükümler

1.1. Henüz Yemek Yemeyen Bebeğin Bevli, Bebek Kız İse Yıkanır, Erkek İse Islanan Yere Su Serpilir.

"Henüz yemek yemeyen bebeğin bevli hakkında, bebek kız ise yıkanır, erkek ise ıslanan yere su serpilir." demiştir. Bu konuyu da şu şekilde delillendirmiştir. Hüseyin b. Ali, Resulullah (s.a.v)'in kucağına bevli etmişti. Lübâbe binti'l Hâris; "Ya Rasulallah, elbiseni bana ver, başka bir elbise giy." dedi. Resulullah (s.a.v) ona "Erkek çocuğunun bevli için su serpilir, kız çocuğunun bevli ise yıkanır." Buyurdu (İbni Mâce, 1981, s. 1/85). Asr-ı saadet döneminde Hz. Peygamber'in yaşadığı bu duruma şahit olan Hz. Ali, bu konuda kendine soru yöneltenlere bu hükmü vermiştir.

1.2. Oturan Kişinin Uykusu Abdesti Bozar mı?

"Ali, İbni Mes'ûd ve Şâbî oturduğu halde uyuyan kişi hakkında "Onun abdesti yoktur." demişlerdir (Abdurrezak, 1970, s. 1/131). Resulullah (s.a.v)'in şu hadisini de rivayet ederek "Dübürün bağı gözlerdir. Dolayısıyla uyuyan abdest alsın." (Ebû Dâvûd, 1981, s. 1/203). Şeklindeki hadisin bu konuya delalet ettiğini vurgulamıştır.

1.3. Mezi Yıkanır ve Abdesti Bozar

Hz. Ali, "Ben mezisi akan bir kimseydim. Bunun hükmünü -kızı benim hanımım olması sebebiyle- Resulullah (s.a.v)'e soramamıştım. Mikdâd İbnu'l-Esved'e anlattım, o da bu konuyu Resulullah'a sordu. Resulullah (s.a.v); "(Mezisi gelen kimse) zekerini yıkar ve daha sonra abdest alır." buyurdu. (Müslim, 1987, s.1/247) demiştir.

1.4. Kişi Cünüp Olmadığı Müddetçe Kur'an'ı Her Durumda Ezberden Okuyabilir

Rasulullah (s.a.v) kendisi cünüp olmadığı müddetçe bize her halde Kur'an okuyordu." Âmir eş Şâbî naklediyor: "Ebu'l Ğarîf el Hemedânî'yi işittim, şöyle diyordu: "Ali b. Ebî Talibi gördüm, önce bevli etti, sonra da; "Cünüp olmadığınızı müddetçe (Kur'anı) okuyun. Cünüp iseniz okumayın, tek harf bile okumayın." Dedi (Abdurrezak, 1970, s. 1/336).

1.5. Hayız Halindeki Kadınla İlişki

Hz. Ömer, Hz. Ali'ye; "Hayız durumunda olan zevcesiyle cinsel ilişkiye giren kişi hakkında ne hüküm verirsiniz?" diye sordu. O; "Ona keffaret düşmez. Fakat bu kişinin tevbe etmesi gerekir." Dedi (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 1/59). Ümmet arasında hayız halindeki kadınla ilişkinin haram olması konusunda ittifak halindedir. Zira bu hususla ilgili ayet bulunmaktadır: "Sana hayızdan da soruyorlar, deki o bir ezadır, onun için hayız zamanı kadınlardan uzak durun ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın, iyi temizlendiler mi o vakit Allah'ın emrettiği yerden onlara yaklaşın." (Bakara, s. 2/222).

1.6. Hayız Halindeki Kadınla Sevişmenin Sınırı

Hz. Ali'ye soruldu; "Hanımın hayız olduğunda sana helal olan şeyler nelerdir?" denildi. O;

"Örtünün üstü." diye cevap verdi (el- Balisanî, 2022, s. 1/155). Bu husustaki delil de Aîşe (ra)nın şu sözüdür: "Bizden biri hayız olduğunda Resulullah (s.a.v) ona örtü tutunmasını emreder, sonra mübaşeret ederdi." (Müslim, 1981, s. 1/166).

2. Namaza Dair Hükümler

Bu konudaki çoğu hükümler taabbüdidir. Fakat bazı konularda hikmeti tespit edilen ibadetler bulunmaktadır. Hz. Ali'nin hikmeti bilinen veya içtihadı açık olan ibadet konularında verdiği hükümler şöyledir.

2.1. Rükû ve Secde Halinde İken Kur'an Okunmaz

Ali b. Ebî Talib (ra), "Rasulullah (s.a.v) beni rükû ve secde halinde iken Kur'an okumaktan menetti." (Müslim, 1981, s. 1/349). Diyerek rükû ve secde halinde Kur'an'dan bir şeyin okunmayacağı hükmünü vermiştir.

2.2. Namaz Kılmayan Kişi Kafirdir

Mü'minlerin emiri Ali b. Ebî Talib (ra)'a; "Ey Mü'minlerin emiri, namaz kılmayan kadın hakkında ne diyorsun?" diye soruldu. O; "Namaz kılmayan kişi kafirdir." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 11/47; Kenzu'l Ummâl s. 8/13) dedi. İmam Nevevî "Kişi ile şirk ve küfür arasında namaz vardır." (Müslim, 1981, s. 1/88). Hadisini ele almış ve hadisi şu şekilde şerh etmiştir. "Namazı onun vücubiyetini inkâr ederek terk eden kişi bütün Müslümanların icmasıyla kâfir olur, İslam dininden çıkmış olur. Ancak o kişi yeni İslam'a katılmış biriyse ve namazın vücubiyetini öğrenmeğe yetecek kadar Müslümanlar arasında bulunmamışsa dinden çıkmaz. Namazın vacip olduğuna inandığı halde -günümüzde olduğu gibi- sırf tembelliği sebebiyle namazı terk ediyorsa âlimler o kişi hakkında ittifak halinde değillerdir. Maliki ve Şafii, seleften ve haleften çok sayıda kişi onun kâfir olmayacağını, ancak fâsık olacağını ve tövbeye davet edilmesi gerektiğini, tövbe ederse serbest bırakılacağını, tövbe etmezse zinakâr kişide olduğu gibi hadd cezası olarak katledileceğini söylemişlerdir. Ancak bunun infazı kılıçla yapılır. Seleften bir gurup namaz kılmayan kişinin kâfir olacağını söylemiştir. Ali b. Ebî Talib (ra)'ın görüşü budur. Ahmed b. Hanbel'den de yapılan iki rivayetten biri budur. Abdullah b. Mübarek, İshak b. Rahûye Şafi'nin bazı arkadaşları da bu görüştedir. Ebu Hanife, Kûfe âlimlerinden bir gurup ve Şafi'nin arkadaşlarından Müzenî, namaz kılmayan kişinin kâfir olmayacağını ve öldürülmeyeceğini ifade etmiştir. Tâzir cezasına çarptırılacağını ve namaz kılınmaya kadar hapsedileceğini söylemişlerdir." (Müslim, 1981, s. 2/70; İbn Kudame, 1997, s. 2/442-447). Müfta bih olan görüş kişi namazı kılmaz fakat onun vücubiyetini de inkâr etmezse kafir olmaz, günahkâr olur şeklindedir.

2.3. Namazın Vaktinde İadesi

Namazı ferdi olarak kılan kişi cemaat sevabı almak maksadıyla namazın iadesini cemaatle yaparsa Hz. Ali'ye göre birinci kıldığı farz, ikinci kıldığı namaz ise nafilidir. İbni Kudâme'den ve Hâris'ten nakledildiğine göre Hz. Ali'ye aynı namazı önce tek başına sonra da cemaatle kılan kişi hakkında soruldu. O; "İlk kıldığı farzdır." demiştir. Yani, ikinci kıldığı namaz nafilidir. Ebuzer (ra)'dan şöyle bir rivayet vardır: Rasulullah (s.a.v) ona ikinci defa kıldığı namazın nafil olduğunu söylemiştir (Müslim, 1981, s. 240). Akşam namazını iade ettiğinde kişi Hz. Ali'ye göre bir rekât daha ilave eder. Hârisin, Hz. Ali'den nakline göre o; "Akşamı iade ettiğinde bir rekât daha ilave eder." demiştir (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/2769).

2.4. Kaza Namazları

Namazı vaktinde kılamayan kişi sonradan onu kaza eder. Hz. Ali'ye göre kılınmayan namaz kısa zaman içinde kaza etmesi müstehaptır. O, şöyle beyan etmiştir: "Kişi uyuduğu ya da unuttuğu için namazı kılamazsa uyandığında ya da hatırladığında kılsın." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 2/64) bu hususta ümmet icma halindedir (el-Balisanî, 2022, s. 1/181). Bunun delili Resulullah (s.a.v)'in şu hadisi rivayet ederek ortaya koymuştur: "Biriniz uyuduğu ya da unuttuğu için namazı kılamazsa hatırladığında kılsın. Zira Allahu Teâla "Beni anmak için namaz kıl." (Tâhâ, 14) Buyurmuştur." (Müslim, 1981, s. 1/477).

2.5. Teravih Namazı

Ebu Abdurrahman es Sülemî'den nakledildiğine göre Hz. Ali onlara Ramazan'da namaz kıldırmıştır. (İbn Kudame, 1997, s. 2/169; İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/395). İsmail b. Ziyad da şöyle demiştir: "Ramazan ayında mescitlerde kandiller yakılıyordu. Ali bir defasında; "Allah, bizim mescitlerimizi nurlandırdığı gibi Ömer'in kabrini nurlandırın." Demişti (İbn Kudame, 1997, s. 2/169). Ehlisünnetin icmaı da bu şekildedir (İbn Rüşd, 1997, s. 1/214; İbn Kudame, 1997, s. 2/165). Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edilen şu hadisi şerif bunun delilidir: "Kim Ramazan ayında gecesini, sevabına inanarak ve bu sevabı elde etmek amacıyla namazla ihya ederse geçmiş günahları affolur (Müslim, 1981, s.759)." Ramazan'da kılınan teravih namazı da gece namazı sayılır ve sünnettir (el-Balisanî, 2022, s. 1/285). Hz. Ali teravih namazının cemaatle kılınmasını daha sevap kabul ediyordu ve kendisi de teravihi cemaatle kılıyordu (İbn Kudame, 1997, s. 2/168). Erkekler için farklı bir imam, kadınlar için de farklı bir imam tayin ediyordu. Arfece es Sakafî'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Ali b. Ebî Talib insanlara Ramazan gecelerini ihya etmelerini emrediyordu, erkeklere bir imam, kadınlara da bir imam tayin ediyordu. Ben kadınlara imamlık yapıyordum." (Taberanî, 1985, s. 4/34; İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/222). Teravih namazı Rasulullah (s.a.v)'in sünnetidir. Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe (ra)'dan şöyle bir nakilde bulunuyor: "Resulullah (s.a.v) (bir gece) Mescid-i Nebevi'de nafile namaz kılmişti. Birçok kimse de ona iktida ederek/uyarak namaz kıldı. (Sabah olunca "Rasulullah geceleyin mescitte namaz kıldı." diye) konuşular. Ertesi gece de namaz kıldı. Halk yine olanları konuştu, katılanların sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. Öyle ki mescit, insanları alamayacak hâle gelmişti. Fakat Resulullah (s.a.v) dördüncü gecede onların yanına çıkmadı. Sabah olunca da; "Yaptığınızı yani gece teravih namazınızı kıldığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden ve sizin de acizlik göstermenizden korkmamdır" buyurdu. Resulullah (s.a.v) vefat ettiğiinde durum bu şekildeydi (Buhârî, 1981, s. 2012).

2.6. Yaşlı ve Zayıf Kişiler Bayram Namazını Mescitte Kılıyor

Hz. Ali hilafet döneminde Küfe'ye gelmişti. Orada nüfus kalabalıktı. Ona; "Ey mü'minlerin Emiri, şehirde çok sayıda yaşlı ve zayıf kişiler var, sahraya çıkmak onlara meşakkat/zorluk veriyor." dediler. Bunun üzerine Hz. Ali bayram namazını mescitte kıldırması için birini görevlendirdi. Kendisi ise bayram namazını sahrada kıldırıyordu. Bu daha önce yapılmıyordu. Hz. Ali Raşit halifelerden biri idi ve Rasulullah (s.a.v); bu konuda "Sünnetime ve benden sonraki Raşit halifelerin sünnetine tabi olun." Buyurmuştu (Tirmizî, 1987, s. 2676). Raşit halifelerin sünnetine tutunan kişi Allah'a ve Resulüne itaat etmiş demektir (el- Âlemgiriyye, 1931, s. 24/113).

2.7. Erkeğin (Ölen) Hanımını Yıkaması

Hz. Ali'ye göre kişi (ölen) hanımını yıkayabilir. Bunu kendisi bizzat tatbik etmiş ve hanımı Fatıma (ra)yı yıkamıştır (Serahsi, 1989, s. 2/71). Esmâ binti Ümeys anlatıyor: "Fatıma, öldüğünde kendisini benimle Ali'nin yıkamasını vasiyet etmişti. Ölünce de ben ve Ali onu yıkadık" (Abdurrezzak, 1970, s. 3/410; İbn Hazm, 1928, s. 5/175). Bu hususta sahabenin icmaı olduğu söylendi. Zira bu haberi her biri duymuş ve itiraz eden olmamıştı (İbn Kudame, 1997, s. 2/252; Şevkânî, 1971, s. 4/58). Âlimlerin çoğunluğunun kavli de bu olup delilleri de Resulullah (s.a.v)'in Aişe (ra)ya söylediği şu sözüdür: "Benden önce ölürsen (merak etme) sana bir zarar gelmez, seni kendim yıkar ve kefenlerim, sonra da namazını kılarım ve defnedirim." (İbn Mâce, 1981, s.1464).

2.8. Kefen Parası Ölünün Malından Verilir

Hz. Ali'ye göre ölünün malı varsa kefen parası onun malından verilir (el-Balisanî, 2022, s. 1/305). Abdullah b. Damîra, babasından, o da dedesinden, o da Hz. Ali'den naklettiğine o şöyle demiştir: "Kefen kişinin kendi parasındandır" (Tâberânî, 1985, s. 4/67). Bunun delili de şu hadistir: "Mus'ab b. Umeyr (ra) Uhud

günü şehit edildiğinde kendisi için bir örtüden başka kefen bulunamamıştı. Onunla başını kapattığımızda ayak kısmı açıkta kalıyor ayaklarını kapattığımızda da baş kısmı açıkta kalıyordu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v); "Onu başına örtün, ayaklarına izhir otu koyun." (Müslim 2/649) buyurdu. Eğer kefen işi diğer Müslümanlara ait olsaydı orada bulunanlar onu bulurlardı (el-Balisani, 2022, s. 1/306).

2.9. Erkek ve Kadının Kefeninde Aşırılığa Gitmemek

Hz. Ali'ye göre sünnet olan kefen miktarı, erkek mevta için üç parça kumaş, kadın için beş parça kumaştır. Kâsânî ve başkaları bu konuyu Hz. Ali'den nakletmişlerdir (Kâsânî, 2010, s. 2/766; Serahsî, 1985, s. 2/72). Hz. Ali'ye göre kefenin erkekler için üçten fazla olması, kadınlar için de beşten fazla olması aşırılıktır (el-Balisani, 2022 s. 1/307). Mü'minlerin Emiri Ali (ra) şöyle demiştir: "Kadın beş parça kefenle, erkek de üç parça kefenle kefenlenir. Haddi aşmayın. Zira Allah haddi aşanları sevmez." (Kâsânî, 2010, s. 2/766; Serahsî, 1985, s. 2/72).

2.10. Şehidin Yıkanması ve Kefenlenmesi

Hz. Ali'ye göre şehit ne yıkanır ne de kefenlenir. Kâsânî ve başkaları bu hükmü Hz. Ali'den nakletmişlerdir (Kâsânî, 2010, s. 2/287; el-Balisani, 2022 s.1/306). Rivayet edildiğine göre o, kendisiyle birlikte muhaliflerine karşı savaşanlardan ölenleri ne yıkamış ne de kefenlenmelerini emretmiştir. Ammar (ra)'ı yıkamadan defnetmiştir. Hasan Basrî ve Saîd b. Müseyyeb dışında ehli ilmin görüşü de budur (Kâsânî, 2010, s. 2/806; İbn Kudame, 1997, s. 2/529).

3. Zekâta Dair Hükümler

3.1. Sahip Olunmasının Üzerinden Bir Tam Yıl Geçmeyen Mal İçin Zekât Gerekmez

Hz. Ali (ra) zekâtın bir kimseye farz olması için o malın üzerinden bir yıl geçmesinin şart olduğunu açıklamıştır. Bu konuda şöyle demiştir: "Elde edilmesinin üzerinden bir tam yıl geçmeyen mal için zekât yoktur." (Ahmed b. Hanbel. 1993, s. 2/211 Ahmed Şakir, İsnadı sahihtir, demiştir.) Üzerinden bir tam yıl geçme şartı nakit paralar, hayvanlar ve ticaret malları için de geçerli bir şarttır. Ziraat mahsulleri için bu şart geçerli değildir. Bu hususta âlimlerin icması vardır (el-Balisani, 2022 s.295).

3.2. Altın ve Gümüşün Nisabı ve Zekât Miktarları

Hz. Ali (ra) altının nisabının yirmi miskal olduğunu beyan etmiş, altının yirmi miskalden az olması durumunda zekât gerekmez, fazla olursa hesap edilir, buyurmuştur. Hz. Ali şöyle ifade ediyor: "Yirmi dinardan azı için zekât gerekmez. Yirmi dinar için yarım dinar, kırk dinar için bir dinar zekât verilir. Fazla olursa hesap yapılır." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 3/119) Gümüşün nisabı için ise; "İki yüz dirhemden aşağısı için zekât gerekmez." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 3/117) demiştir. Devamında; "İki yüz dirheme ulaştığında beş dirhem verilir. İki yüz dirhemden aşağı olursa bir şey verilmesi gerekmez. İki yüz dirhemden fazla olursa hesap edilir." (İbn Hazm, 1928, s. 6/59, 61; en-Nevevî, ts. s. 6/16).

3.3. Devenin Nisabı ve Onun İçin Gerekli Zekât Miktarı

Hz. Ali b. Ebî Talib (ra) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Beş deve ile dokuz deveye kadar bir koyun verilmesi gerekir. Bundan fazla olursa on dört deveye kadar iki koyun zekât verilir. Bir fazla olursa on dokuz deveye kadar üç koyun zekât verilir. Bir fazla olursa yirmi dört deveye kadar dört koyun, bir fazla olursa da beş koyun zekât verilir. Bir fazla olursa otuz beş deveye kadar bir tane binti mehâz (bir yaşını tamamlamış, iki yaşına girmiş dişi deve) ya da bir lebûn (binti mehâzdan bir yaş büyük erkek deve) zekât olarak verilir. Bir fazla olursa kırk beş deveye kadar bir binti lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve) verilir. Bir fazla olursa altmış deveye kadar dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bir fazla olursa doksan deveye kadar iki binti lebûn verilir. Develer çoksa her elli deve için bir tane dört yaşına girmiş dişi deve

verilir. Zekât için farklı olan hayvanlar birleştirilmez, aynı olanlar ise parçalanmaz." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/122)

3.4. Zekâta Tabi Ziraî Mahsuller

Hz. Ali'ye göre zekâta tabi ziraî mahsuller; buğday, arpa, hurma ve kuru üzumdür. Bunu İbni Hazm ve başkaları ondan nakletmişlerdir (İbn Hazm, 1928, s. 5/212). Hz. Ali şöyle demiştir: "Sadaka-ı fıtr dört şeyden verilir: Buğdaydan, buğday yoksa hurmadan, hurma yoksa kuru üzümünden, kuru üzüm de yoksa arpadan." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/438)

3.5. Sebze, Meyve ve Balda Zekât Yoktur

Hz. Ali (ra); "Sebzede zekât yoktur." demiştir (Abdurrezzak, 1970, s. 7188; es-Sübki, 1939, s. 2/157). Yine; "Sebzeler için ve baklagiller için de zekât verilmeyeceğini söylemiştir (el-Blisani, 2022, s. 1/347). Âlimlerin çoğunluğunun görüşü de böyledir (el-Balisani, 2022, s. 1/347). Hz. Ali'ye göre meyve için de zekât yoktur. Ebu İshak Hz. Ali'nin şöyle ifade ettiğini naklediyor: "Elma ve benzerleri meyveler için zekât yoktur." (el-Blisani, 2022, s. 1/348; es-Sübki, 1939, s. 2/95) Âsım b. Damra Hz. Ali'nin şöyle söylediğini naklediyor: "Sebze, baklagiller, elma ve salatalık için zekât yoktur." (Abdurrezzak, 1970, s. 7188) Zekâti dört çeşit ziraî mahsule hasredenlerin görüşü bu yöndedir. Delilleri de bu dört ziraî mahsulün dışındakilerin yeşillik kapsamı altına girmesi ve kısa zamanda bozulması ve biriktirilmeye imkân olmamasıdır (el-Balisani, 2022, s. 1/352). Hz. Ali'ye göre bal için de zekât verilmez. Delili ise "Balda zekât yoktur." (el-Balisani, 2022, s. 1/345; es-Sübki, 1939, s. 2/157) Hadisi olmuştur.

3.6. Zekâtın Tek Sınıfa Verilmesi

Hz. Ali'ye göre, Zekâtın sekiz sınıftan sadece birine verilmesinde bir sakınca yoktur, bu caizdir. "Kişinin, zekâtını tek bir sınıfa vermesinde beis yoktur." (el-Balisani, 2022, s.1/352) buyurmuştur. Hz. Ali'nin kendinin de malının zekâtını tek bir aileye verdiği nakledilmiştir. (el-Balisani, 2022, s. 1/352).

3.7. Usûl ve Furûa Zekât Verilmesi

Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) şöyle demiştir: "Çocuğa da babaya da zekât düşmez. Çocuğu ya da babası (muhtaç) olup da onu gözetmeyen kişi isyandır." (el-Balisani, 2022, s. 1/355) Bu hususta ulemanın icmaı olduğu söylenmiştir. Kişi muhtaç durumda olan yakınlarının nafakasını karşılamak mecburiyetindedir. Onlara zekât verdiğinde bu zekâtın menfaati kendisine dönmüş olur. Zira zekât vermeseydi muhtaç olduklarından dolayı onların nafakasını karşılayacaktı. Zekât ve nafaka sorumluluğu, namaz ve oruç sorumluluğu gibi iki ayrı sorumluluktur. Biri diğeri yerine geçmez. Zekât Allahu Teâlâ'nın mal üzerindeki hakkıdır ve ibadettir. Nafaka ise kul hakkıdır, akrabalık bağlarının gözetilmesidir (el-Balisani, 2022, s. 1/355).

4. Oruca Dair Hükümler

4.1. Tek Bir Adil Şahidin Şehadetiyle Ramazan'a Başlanması

Hz. Ali (ra), bir tane adil şahidin şahitlik etmesiyle Ramazan ayının girdiği ve orucun tutulması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Fatıma binti Hüseyin'den nakledildiğine göre; Ali b. Ebî Talib (ra)'ın yanında biri Ramazan ayı hilalini gördüğünü söylemiş, o da oruca başlamış ve zannedersen insanlara oruç tutmalarını emretmiştir (en-Nevevî, ts. s.6/215; İbn Kudame, 1997, s. 3/90; Mevsûatü Fikhî'l İmam Ali 420). Bu hüküm Rasulullah (s.a.v)'den de sabit olmuştur: "(Hilali) görün, oruç tutun, (hilali) görün, iftar edin. Bulut size mâni olursa Şabanı otuz güne tamamlayın." (Müslim, 1981, s. 2/759) buyurmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu konuyu değerlendiren Nevevî diyor ki: "Burada kastedilen şey, Müslümanlardan bazılarının görmesidir, tamamının görmesi değil. İki adil şahidin görmesi kâfidir. En sahih olan kavle göre bir adil şahidin görmesi de yeter. Şevval

hilalinin görülmesi hususunda ise Ebu Sevr dışındaki ulemanın tamamı bir adil şahidin görmesini yeterli görmez (Müslim, 1981, s. 7/190).

4.2. Cünübün Orucu

Cünüp kişinin yıkanmayı geciktirmesi caizdir. Hz. Ali'ye göre (imsaktan sonra) yıkanır ve orucuna devam eder. İbni Kudame bunu ondan şöyle nakletmektedir: "Bir kimse cünüp olarak sabahlar ve o gün (nafile) oruç tutmayı murat ederse tutsun." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/81; İbn Kudame, 1997, s. 1/137) Aişe (ra) ve Ümmü Seleme (ra)'dan rivayet edilen şu hadis bunun delilidir: "Rasulullah (s.a.v) ehinden dolayı cünüp olarak sabahlardı da, sonra yıkanır ve oruç tutardı." (Buhârî, 1981, s. 2/232)

4.3. Pîri Faninin Orucu Yemesi

Mü'minlerin Emiri Ali (ra), Allahu Teâla'nın "Oruca dayanamayan kimselerin bir yoksulu doyuracak miktarda fidye vermeleri gerekir." (el-Bakara, s. 2/184) ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: "Oruç tutmaya gücü yetmeyen pîri fani kimse oruç tutmaz ve tutmadığı her gün için bir fakiri doyurur." (Taberî, 1984, s. 2/81).

4.4. İtikâf Yeri

Ebu Abdurrahman es Sülemî'nin nakline göre Hz. Ali; "İtikâf ancak cemaatle namaz kılınan mescitte olur." demiştir (Abdurrezzak, 1970, s. 9/800). Bu rivayet; "İtikâf ancak Cuma namazı kılınan şehir mescidinde olur." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/91) şeklinde de varit olmuştur.

4.5. İtikâfa Giren Kişi İçin Caiz Olan Şeyler

Hz. Ali şöyle demiştir: "Kişi itikâfa girdiğinde cumaya katılsın, hastayı ziyaret etsin, cenaze namazı kılsın, ailesine gitsin ve ayakta olduğu halde onlara hacetini söylesin." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/87; es-Sübkî, 1939, s. 2/140)

5. Hacca Dair Hükümler

5.1. İhramlı Kişinin Eşini Öpmesi

Ali b. Ebî Talib (ra) şöyle demiştir: "İhramlı olduğu halde eşini öpen kimse kan akıtsın." (el-Kazvîni, 1987, s. 7/480)

5.2. İhramlının Saldırgan Bir Hayvanı Öldürmesi

Mücahit Hz. Ali'den naklediyor: "İhramlı olan kimseye sırtlan saldırırsa ihramlı onu öldürsün. Kendisine saldırmadan önce o hayvanı öldürürse bir koyun kesmesi gerekir." (İbni Ebî Şeybe 1989, s. 4/6) Bunun da delili Allahu Teâla'nın; "Her kim bu hayvanlardan yemeye mecbur kalırsa, başka birisinin hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde kendisine bir günah yoktur." (el-Bakara 2/173) ayetidir. Çünkü o, hayvanı öldürmese hayvan onu öldürecekti. Dolayısıyla da zarar görmüş olacaktı (el-Balisani, 2022, s. 1/403).

5.3. Karganın Öldürülmesi

Hz. Ali'ye göre ihramlı olan kimsenin karga öldürmesi caizdir. Hz. Ali şöyle demiştir: "İhramlı olan kişi kargayı öldürür." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 4/94) Bunun delili Rasulallah (s.a.v)'in şu hadisidir: "Beş çeşit hayvan vardır, bu hayvanların öldürülmesi ihramlıya günah değildir. Bunlar; Karga, çaylak, akrep, fare ve kelb-i akûr (insana saldıran, korkutan ve yaralayan canavarların tümüdür)" (Tirmizî, 1981, s. 1/166)

5.4. Tavafta Şüpheler

Hz. Ali bu konuda şöyle diyor: "Kâbe'yi tavaf ettiğinde tavafı tamamlayıp tamamlamadığında şüpheler edersen şüpheler ettiğin miktarı tamamla. Muhakkak ki Allah ziyade sebebiyle azap etmez." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 4/96)

5.5. Tavafta Unutma

Hz. Ali'ye göre kişi unutarak fazladan tavaf ederse fazladan tavaf ettiği sayıyı sünnete göre tamamlar. Bu hususta şöyle demiştir: "Kâbe'nin etrafında unutulması sebebiyle sekiz şavt yapan bir kimse ona altı şavt daha ilave etsin ve on dörde tamamlasın. Sonra da dört rekât (tavaf namazı) kılsın." (Abdurrezzak, 1970, s. 9814)

5.6. Hacca Vekil Gönderme

Hz. Ali'ye göre mali gücü olduğu halde yaşlılık ya da hastalık sebebiyle hacca gitmeye güç yetiremeyen kişi kendi yerine başkasını gönderir. Bunu İbni Hazm ve başkaları ondan nakletmiştir (İbn Hazm, 1928, s. 7/61; İbn Kudame, 1997, s. 30/228). Yaşlı hakkında şöyle demiştir: "O, bir adamın masraflarını karşılar, o da onun yerine hacceder (İbn Hazm, 1928, s. 7/61). İbni Abbas (ra)'ın rivayet ettiği şu hadis bunun delilidir: Has'am kabilesine mensup bir kadın Rasulullah (s.a.v)'e gelmiş; "Ya Rasulullah, babam çok yaşlı biri. Üzerine de hac farz oldu. Ancak o devesinin sırtında duramıyor. (Ne yapalım?" dedi. Rasulullah (s.a.v) ona; "Onun yerine haccet." (Müslim, 1981, s. 2/974) buyurdu. Hz. Ali ve onun görüşünde olanlara göre bu hadis, malı yeterli olan kişiye haccın vacip olduğunu göstermektedir. Beden gücü başkaları vasıtasıyla da temin edilebilir (el-Balisani, 2022, s. 1/420).

5.7. Şeytan Taşlama Esnasında Taş Sayısında Şüphe

Hz. Ali'ye göre şeytan taşıyan kişi taş sayısında şüphe ederse şüphe ettiği miktarı iade eder. Ebu Miclezden nakledildiğine göre adamın biri İbni Ömer'e sordu; "Şeytanı taşladım. Ancak altı mı yedi mi attım, bilmiyorum." dedi. İbni Ömer, Ali'yi kast ederek; "Şu adama git." dedi. Adam gitti, sordu, Ali (ra); "Bu namazımda olsaydı namazımı iade ederdim." dedi. Adam tekrar İbni Ömer'e döndü ve cevabı kendisine söyledi. İbni Ömer; "Doğru, güzel söylemiş." dedi. Ravi diyor ki: "Allah daha iyi bilir ya, herhalde o, şüphe ettiğini iade edeceğini söylemiştir. Burada da attığı taşa şüphe eden kişi şüphe ettiğini atar." (Beyhaki, 1925, s. 5/149)

6. İbadette Riyanın Hükümü ile İlgili Görüşü

6.1. Gösteriş İçin Kesilen Hayvanın Yenmesinin Hükümü

Hz. Ali'ye göre gösteriş için kesilen hayvanın eti yenmez. Cârûd b. Ebî Sebre anlatıyor: "Riyâhoğullarından İbni Veşil isminde bir adamla -ki o şairdi- şair Ebu Ferzadın birbiriyle çekiştiler ve Kûfe'de suyun başına vardıklarında yüzer deve keseceklerine dair sözleştiler. Suyun başına vardıklarında kılıçları sıyırdılar hayvanları kesmeye başladılar. İnsanlar da eti görünce hücum etti. Ali (ra) o sırada Kûfe'deydi. Devesinin üzerinde çıkageldi. Şöyle nida ediyordu: "Ey insanlar, o etlerden yemeyin. Çünkü onlar Allah için değil, başka şey için kesildiler." (el-Balisani, 2022, 1/467) İbni Hazm: "Resulullah (s.a.v) bu hususta "Allah'tan gayri bir şey için hayvan kesen lanetlenmiştir." (Müslim, 1981, s. 3/1567) buyurmuştur diyor. Bu hadisede hayvanlar gösteriş için kesilmiş, dolayısıyla da Allah'tan gayri bir şey için kesilmiştir. Bu sebeple hadis buna da şamildir (el-Balisani, 2022, 1/468). Bu konu tüm ibadetlere de teşmil edilebilir. Nitekim Kitap ve sünnete gösteriş için yapılan birçok ibadetin Allah katında bir değeri olmadığı vurgulanmaktadır. Hz. Ali de bu olayla bu hususlara değinmiştir.

Sonuç

İslam tarihinde fıkıh, Hz. Peygamber, sahabe, tabiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde teşekkül ederek günümüze kadar gelmiştir. Âlimler tarafından fıkıh ilmi fûrû fıkıh ve usulü fıkıh şeklinde tedvin edilmiştir. Sahabiler karşılaştıkları problemleri ve yeni olayları kitap ve sünnete bakarak hükme bağlamaya çalışmışlardır. Olayları çözümlenmeye çalışırken murad-ı ilahinin ne olduğunu tespit etmek için daha çok meşveret/istişare yöntemini kullanmışlardır. Yaptıkları istişare icma/konsensüs olarak edille-i şer'iyede kavramlaşmıştır.

İslam hukuku ile ilgili hükümlerin bir kısmı taabbüdüdür, aklın muhakemesine tâbi değildir. Öyle emredildiği için öyle yapılır. İslam hukukçularınca böyle meselelerin illeti emirdir. İslam hukukunun bir kısım hükümleri ilgilendiren konuları ise mâkulü'l-mâna diye ifade edilmektedir. Bu hükümlerin bir hikmet ve bir maslahat yönü vardır. O hükmün teşriine müreccih vasıfları ve özellikleri vardır. Bunlar sebep ve illet değildirler. Hakikî illet ise emredilmiş olması veya nehy-i ilâhî olmasıdır. İslam Hukukunun taabbüdü tarafını hikmet ve maslahatlar değiştiremezler. Hikmet ve maslahata yönelik olarak hükümlerin bir kısmı da ibadet ahkâmıdır. Zaman içinde fakihler ibadet ile ilgili farklı açılımlar yaparak birçok içtihatla bulunmuşlardır. Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) da ibadete dair hükümleri insanlara açıklamaktan geri durmayarak İbadetlere dair bazı hükümler vermiştir. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler kitap ve sünnette açıkça hükmü bulunmayan konulardır.

Hz. Ali ibadet konularında ve diğer fikhî konularda kendisine danışıldığında problemleri Kur'ân ve sünnet çerçevesinde hükme bağlamaya çalışmıştır. Kur'ân ve sünnette bulamadığı konuları rey ve içtihadına dayanarak çözümlenmiştir. Hz. Ali İslam tarihinde fıkıh alanında sadece ibadetler konusunda değil diğer konularda da birçok fikhî hüküm ortaya koymuştur. Ancak bu konuların bir makaleye sığdırılmayacak kadar geniş olmasından dolayı sadece ibadet esaslarına dair olanları ele alarak müstakil şekilde ortaya koyduk. Böylece onun fikha dair yaptığı katkıyı kısmî de olsa sahih bilgiler çerçevesinde arz ettik.

KAYNAKÇA

- Abdürrezak, E. B. B. H. B. N. S. H. (1970). *el-Musennaf*. Beyrut.
- Ahmed, b. Hanbel. (1993). *Müsned*. el-Mektebetü'l-İslamî.
- Beyhâkî, E. B. A. B. H. B. A. (1925). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Haydarâbad.
- Demircan, A. (2013). Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset. *Anemon Muş Alparşan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 173-190.
- el-Balisani, A. M. T. (2022). *Fıkhu'l İmam Ali*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- es-Sübkî, T. (1939). *Cem'u'l-Cevâmi'*. Kahire.
- Fiğlalı, R-Kandemir, M. Y. (1989). "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2, 371-378.
- İbn Ebû Şeybe. (1989). *el-Musannef*. Beyrut.
- İbn Hazm, E. M. A. B. A. S. *el-Muhallâ*. (1928). Matbaatü'n-Nahda.
- İbn Kudâme, M. E. M. A. B. A. B. M. M. C. (1997). *el-Muğni*. Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Mâce, E. A. M. B. Y. K. (ts.). *Sünenü İbn Mâce*. Mektebetü'l-Me'ârif.
- İbn Rüşd, E. V. M. B. A. B. M. K. (1997). *Bidâyetü'l-Müctehid*. Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Teymiyye, T. A. B. A. H. (2005). *Mecmû'atu'l-Fetâvâ*. Dâru'l-Vefâ.
- Kâsânî, A. E. B. B. M. (2010). *Bedâi'u's-Sanâi'*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Mütakî el-Hindî, A. A. M. (1979). *Kenzu'l-Umma'l*. Beyrut.
- Özarslan, S. (2016). Ehl-i Sünnet'e Göre Hz. Ali. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 9, 77-90.
- Serahsî, E. B. Ş. M. B. E. S. A. (1989). *Mebûsât*. Dâru'l-Ma'rife.
- Şevkânî, E. A. M. B. A. B. M. H. (1971). *Neylül'Evtâr*. Kahire.
- Taberânî, (1985). *el-Mu'cemü'-Evsat*. Riyad.
- Tirmizî, E. İ. M. B. İ. B. S. (1987). *el-Câmi'u's-Sahîh*. YY.
- Ebû Dâvud, S. B. E. (1981). *es-Sünen*. İstanbul.
- el-Âlemgiriyye, (1931). *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. Bulak.
- Taberî, M. B. C. (1984). *Câmi'u'l-Beyân*, Kahire.
- Buhârî, M. B. İ. (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul.
- Müslim, E. H. K. (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul.
- el-Kazvinî, E. K. A. M. B. A. R. (1987). *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz*. Beyrut.
- en-Nevevî, Y. B. Ş. (TS). *el-Mecmu'*. Dâru'l-Fikr.
- Hamîdullah, M. (1998). "Hudeybiye Antlaşması," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18, 297-299.
- Çağatay, N.-Çubukçu, İ. A. (1985). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara.
- Fayda, M. (1998). "Hulefâ-yi-Râsîdîn". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18, 324-338.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

FLÖRT ŞİDDETİNDE BİR NEDEN OLARAK ERKEKLİK NORMLARI Masculine Norms as a Reason of Dating Violence

Burak ŞAHİN*

ÖZET

Evli olan ve olmayan partnerlerin yakın duygusal ilişkilerinde tek tarafı ya da çift tarafı uyguladıkları şiddete flört şiddeti denilmektedir. Flört şiddetinde sözel, duygusal, sanal, fiziksel, ısrarlı takip ve cinsel şiddet gibi birçok farklı biçimi ile karşılaşmaktadır. Bu şiddet biçimi romantik ilişkilerde bile şiddetin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Flört şiddetinin meydana gelmesinde birçok neden bulunmaktadır. Kadınlara yönelik flört şiddetinin temel nedenlerinden biri toplumsal cinsiyet temelli erkeklik normlarıdır. Bu çalışmada, erkeklik normları ve flört şiddeti arasındaki bağı ortaya koymak amacıyla üç faktör ele alınmıştır. (1) Eril ideoloji, erkeklik normlarına ilişkin rolleri ve buna uygun inanç sistemini desteklemektedir. Bu ideoloji saldırganlığı erkekler için bir hak olarak görmektedir. Erkekler kadınlardan üstün oldukları ve romantik ilişkilerinde de kadınlara hükmetmeleri gerektiği inancıyla sosyalleşmektedir. Ataerkillik normal kabul edilen davranışları, iş mekanlarını, sokakları ve kadınlardan beklentileri de belirlemektedir. Bu bakış açısında, kadınların kendilerinden beklenenleri yerine getirmemesi erkeklerde öfkeye neden olabilmektedir. Ailede liderlik görevine benzer olarak flört ilişkisinde de hükmetmek şiddet araçlarını kullanmayı doğurabilmektedir. (2) Aile ve sosyal çevre de erkeklerin kadınlara yönelik şiddet içeren davranışlarını destekleyebilmektedir. Ataerkillik erkeklik normları doğrultusunda, aileler erkekleri evin reisi olarak yetiştirmektedir. Flört ilişkileri de erkeğin liderliğinin bir sahnesi haline dönüşmektedir. Akran grupları tarafından her eylemin onaylanması ise şiddetin yayılmasına neden olabilmektedir. Bu gruplar geleneksel kültürel değerlere sahip olduğunu belirten akranlardan oluştuğunda kız arkadaş üzerinde baskı kurma ihtimali artmaktadır. (3) Erkeklerin hayatı boyunca bir sınav olarak karşılarında duran erkeklik normu, bireyleri öfke krizlerine ve öz güven yoksunluğuna sürükleyebilmektedir. Erkekler kadınlık normlarından kaçınma adına sert bir mizaç geliştirmeye zorlanmaktadır. Bu çalışmada, erkeklik normlarını belirleyen bu üç faktörün flört şiddetindeki etkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Flört şiddeti, toplumsal cinsiyet, erkeklik, ataerkillik.

ABSTRACT

The violence that married and unmarried partners use unilaterally or bilaterally in their close emotional relationships is called dating violence. There are many different forms of dating violence such as verbal, emotional, virtual, physical, stalking and sexual violence. This form of violence shows that violence can occur even in romantic relationships. There are many reasons for dating violence to occur. One of the main reasons for dating violence against women is gender-based masculinity norms. In this study, three factors were discussed in order to reveal the link between masculine norms and dating violence. (1) Masculine ideology supports masculine roles and the appropriate belief system. This ideology sees aggression as a right for men. Male-dominated gender roles make it imperative to dominate women. Men socialize with the belief that they are superior to women and that they should dominate women in their romantic relationships. Patriarchy also determines the behaviours that are accepted as normal, in workplaces, streets and expectations from women. From this point of view, the fact that women do not fulfil what is expected of them can cause anger in men. Similar to the leadership role in the family, dominating in the dating relationship can lead to the use of violent tools. (2) Family and social environment can support men's violent behaviour towards women. In line with patriarchal masculinity norms, families raise men as the head of the household. Dating relationships also turn into a stage for the leadership of the man. Peer groups can support a man who abuses his girlfriend. When these groups consist of peers who state that they have traditional cultural values, the possibility of putting pressure on the girlfriend increases. (3) The norm of masculinity, which stands before men as a test throughout their lives, can lead individuals to tantrums and lack of self-confidence. Men are forced to develop a harsh temperament in order to avoid femininity. In this study, the effect of these three factors that determine masculinity norms on dating violence is emphasized.

Keywords: Dating violence, gender, masculinity, patriarchy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, buraksahin1933@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9051-6841

Giriş

Modernite ile birlikte toplumsal değerlerde yaşanan değişimler yaşam tarzlarını da değiştirmiştir. Yaşam tarzlarındaki değişimlerle beraber flört ilişkisinin de yaygınlaştığı görülmektedir. Flört evlilik öncesinde ya da evlilikten bağımsız olarak romantik ilişkinin genel bir tanımı haline gelmiştir. Bireylerin duygusal bağlar kurmak amacıyla romantik ilişkiler yaşadıkları görülmektedir. Şiddet bu ilişkilere de sızabilmektedir. Şiddetin farklı görünümlerinden biri de flört şiddetidir. Duygusal ilişkiler çoğu kez ortak bir hayat kurma hedefiyle başlasa da bireylerin flört şiddeti ile zarar görmesi mümkündür. Partnerler birbirlerine fiziksel, duygusal, psikolojik ve ekonomik şiddette bulunabilmektedir. Fiziksel şiddet belirgin bir şekilde tespit edilebilmekteyken flört içerisindeki diğer şiddet türleri gizil kalabilmektedir. Şiddeti tespit etmek flört şiddetinin yarattığı kısır döngüden kurtulmak için yeterli olmamakla birlikte partnerlerin şiddetin nereye kadar yayıldığını anlaması gerekmektedir.

Flört şiddetinin en önemli nedenlerinden biri kadın ve erkek rollerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulmuş olmasıdır. Kadınlara atfedilen edilgenlik, duygusallık, namuslu olmak gibi değerler ile erkeğe atfedilen liderlik, korumacılık, bazen makul bazen maceraperest olmak gibi değerler birtakım toplumsal dışlanma pratiklerini doğurmaktadır.

Bu çalışmada, flört şiddetinin nedenlerinden biri olan erkeklik normları üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, Türkçe ve İngilizce literatürde yer alan erkeklik normları ve flört şiddeti konusundaki çalışmalar taranmıştır. Literatürdeki çalışmalar doküman analizine tabi tutulmuş ve çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Doküman analizi mevcut kayıt ya da belgelerin veri kaynağı olarak sistemli incelenmesidir (Karasar, 2012). Erkeklik normları ve flört şiddeti arasındaki ilişkiyi kurabilmek için üç kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler oluşturulurken Dahlberg ve Krug'un çalışmasında (2002) yer alan, şiddetin çeşitli katmanlara göre incelendiği ekolojik model temel alınmıştır. Ekolojik modelde genelden tikele, yapısalan bireyselle doğru uzanan katmanlar, erkeklik normlarının yayılma alanlarını ve bu normların flört şiddetindeki etkilerini anlamakta yardımcı olabilecektir. Literatürdeki tartışmalar bu model çerçevesinde yorumlanıp flört şiddeti ve erkeklik normları bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen bulgular öncelikle düzenlenmiş, sonra neden ve sonuç ilişkileri irdelenerek yorumlanmış; bu yorumlardan kategoriler oluşturularak birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Ekolojik modelde yer alan "toplumsal faktör"; "eril ideoloji" olarak, "bireysel faktör" ise "erkeklik normlarının öz güvensiz kişilik oluşturabilmesi" bağlamında ele alınmıştır. Modelde yer alan "topluluk ile iletişim veya etkileşim faktörleri" ise "aile ve sosyal çevre faktörü" içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmada heteroseksüel flört ilişkilerinde erkeklik normları ele alınmış; farklı olgu ve dinamiklere dayanması dolayısıyla kişilerin kendilerini tanımladıkları diğer cinsiyet kimlikleri hariç tutulmuştur.

Erkekler toplumsallaşma sürecinde taviz vermez bir benlik inşa edebilmektedir. Duyguları bastırmanın ve saldırganlığın erkekliğin kaidesi olarak görülmesi flört ilişkilerinde sorunlara neden olabilmektedir. Ayrıca partnerlerin çocukluklarından itibaren ailelerinde tanık oldukları kadın ve erkek rollerini ilişkilerine de taşıdıkları görülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde flört şiddetinin tanımı yapılmıştır. Diğer bölümde ise flört şiddetinde etkili olan erkeklik normları incelenmiştir. Bu amaçla üç faktör üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. (1) Eril ideoloji ve erkek egemen toplumsal yapı şiddeti erkek ile özdeş görmekte ve erkeklere bu hususta birtakım dokunulmazlıklar tanımaktadır. (2) Aile ve sosyal çevre ya şiddete teşvik edebilmekte ya da vuku bulan şiddeti yok sayabilmektedir. Erkekler rol modellerinin ve akranlarının desteğiyle meşru görüldüğünü varsaydıkları tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir. Erkekliği ispatlamanın jürisi olan aile ve sosyal çevre bireylerin flört ilişkilerinin karakterini de belirleyebilmektedir. (3) Sürekli olarak kendisini kanıtlama telaşına düşen erkekler zedelenmiş bir kişilik geliştirebilmektedir. Erkekliğini ispatlamakla yükümlü olan

erkekler, bu bağlamda sürekli olarak sosyal çevresinin onayına ihtiyaç duyabileceğinden flört ilişkilerinde de bu davranışı devam ettirebilmektedir. Böylece erkekliğin ispatı arzusu, flört ilişkilerine de sirayet edebilmektedir.

1. Flört Şiddeti Nedir?

Şiddet, bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ve yaptırmak olarak tanımlanmaktadır. Şiddet eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama anlamına gelmektedir (Ünsal, 1996, ss. 29-30). Birbirleriyle evli olmayan, duygusal bir ilişki yaşayan partnerlerin birbirlerine yönelik şiddet eyleminde bulunmaları flört şiddeti anlamına gelmektedir (Bookwala vd., 1992, s. 298). Flört şiddeti ve güvensiz davranışlar; sıradan ya da ciddi, uzun ya da kısa süren, eşcinsel, heteroseksüel ya da biseksüel, tekeşli ya da çok eşli, kişilerin farklı biçimlerde tanımladığı ya da yaşadığı herhangi bir ilişki biçiminde gözlemlenebilmektedir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2017, s. 52). Bu konudaki araştırmalar başlarda fiziksel şiddete odaklanmış olsa da daha sonraki araştırmalar psikolojik veya duygusal tacizi, şiddet tehditlerini, sözlü tacizi ve cinsel şiddeti incelemiştir (Gover vd., 2008, s. 1668). Flört şiddeti genellikle fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet olmak üzere üç ana kategoride tasnif edilmektedir (Offenhauer ve Buchalter, 2011).

Fiziksel şiddet, kişiye zarar verebilecek bir şey atmak, itip kakmak, yumrukla ya da zarar verebilecek başka bir şeyle vurmak, tekmelemek, sürüklemek anlamına gelmektedir. Ayrıca yaralayabileceği bir şeyle tehdit etmek ya da bıçak, silah vb. aletleri kullanarak karşısındaki kişiye zarar vermeyi amaçlayan ya da zarar veren her türlü eylem biçimini kapsamaktadır. Tüm şiddet biçimleri içinde, en kolay tespit edilebilecek ve ispatlanabilecek olanı fiziksel şiddettir. Şiddet biçimleri çoğu zaman iç içe geçmiş biçimde uygulanmaktadır. Fiziksel şiddetin içinde, şiddete maruz kalan kişinin, aşağılanması ve değersizleştirilmesi de zorunlu olarak gerçekleşmektedir (Mor Çatı, t.y.).

Karşı taraf üzerinde, kaygı, korku ve stres uyandıracak, benlik saygısını düşürerek kendisini değersiz hissettirecek biçimde alay etmek, tehdit etmek, kısıtlamak, izole etmek, kıskançlık gibi yollarla karşı tarafın davranışlarını kontrol etmeye yönelik tüm davranış ve tutumlar psikolojik şiddet olarak tanımlanabilir (Sackett ve Saunders, 1999). Şiddet biçimleri çoğu zaman iç içe geçmiş olmakla birlikte, psikolojik şiddet genellikle fiziksel şiddetin de habercisi olabilmektedir. Psikolojik şiddetin fiziksel şiddete kıyasla farkına varılması ve önlem alınması daha güçtür. Fiziksel şiddetin izlerini tespit etmek görece daha kolay olmasına karşın, kimi zaman yaşam boyu izleri devam eden duygusal şiddeti tespit etmek her zaman çok kolay olmamakta, çoğu zaman da, karar vericiler tarafından göz ardı edilerek duygusal şiddet yok sayılmaktadır (Sugarman & Hotaling, 1989).

Kişinin istemediği cinsel ilişkiye zorlanması, korkutularak ya da küçük düşürülerek cinsel ilişkiye girmek zorunda bırakılması cinsel şiddet olarak tanımlanmaktadır (World Health Organization [WHO], 2013, s. 6). Cinsel şiddet, sözlü tacizden tecavüze kadar pek çok baskı ve şiddet biçimini içermektedir. Bu şiddet biçimleri, evlilik içi ve flört ilişkilerinde gerçekleşen taciz ve tecavüzler olabileceği gibi, silahlı çatışmalarda yaygın olan sistematik tecavüzler, kadınları seks kölesi haline getirmek, zihinsel ya da bedensel engelli insanlara cinsel şiddet uygulamak, okulda ya da işyerinde cinsel şiddete uğramak, çocuğun cinsel istismarı, zorla evlendirmek gibi biçimlerle de gerçekleşebilmektedir. Cinsel şiddet vakalarının ortaya çıkmasını engelleyen en önemli etkenler, şiddete uğrayan kişinin kendisine inanılmayacağını düşünmesi, suçlanma, ayıplanma, toplumsal dışlanma ve baskıya uğrayacağına ilişkin kaygılar ve şiddet uygulayan tarafından gelen tehditler olabilmektedir (WHO, 2012).

Kadına yönelik geleneksel normların içselleştirilmesi, erkeğin üstünlüğüne ilişkin inanç, erkek otoritesinin her şeyi denetleme gücü bulunduğu dair kabul erkeklerin gerçekleştirdiği flört şiddetinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca

kadınlara yönelik genelleşmiş kalıp yargılar da şiddet fiilinde etkili olabilmektedir. Örneğin popüler kültürdeki (sinema, televizyon, müzik vd.) kadın temsilleri de erkeklerin tutumlarını pekiştirmektedir (Varlı Gürer ve Gürer, 2020). Birtakım çalışmalar kadına yönelik geleneksel ve ataerkil tutumların flört şiddeti uygulamayı teşvik ettiğini dile getirmişlerdir (Gover vd., 2008, ss. 1671-1672). Flört şiddetinin açıklayıcı bir modeline göre, başkalarıyla kavga etme geçmişi olan bireyler flört esnasında da saldırgan olma eğilimindedir. Saldırganlık bağlamında erkeklerde kadınlardan daha güçlü bir korelasyon elde edilmiştir. Ayrıca araştırmalar, önceki bir ilişkide yaşanan şiddetin, kişinin mevcut ilişkisindeki şiddetin önemli bir etmeni olduğunu göstermektedir (Bookwala vd., 1992, s. 300)

Bazı kültürel normlar aile içi şiddette olduğu gibi mağdurlar açısından flört şiddetini de samimi ilişkilerin bir parçası gibi gösterebilmektedir. Üstelik ailenin hukuki ve toplumsal bağlayıcılığı aile içi şiddeti gün yüzüne çıkartabilecek koşulları sağlayabiliyorken, flörtün “geçici bir heves” olarak algılanması flört şiddetinin hukuki kanala nadiren taşınmasına neden olabilmektedir (Sugarman & Hotaling, 1989, s. 6, 11). Diğer taraftan flört şiddeti mağdurları bireysel ve toplumsal nedenlerden dolayı kendisini suçlayabilmekte, sorunlarını yakınlarına anlatmaktan kaçınabilmektedir (Finley, 2011, s. 128).

Flört şiddeti sinsice ve göze çarpmayan bir şekilde başlayabilir ve şiddetin partnerin ilgisinden ve aşktan kaynaklı kıskançlığından doğduğu düşünülebilir. Flört şiddeti hayatın sonraki tüm safhalarını etkileyebilmektedir. Flört şiddetinin neden olduğu tahribatlar arasında cinsel davranış bozukluğu, sağlıksız beslenme, madde kullanımı, intihar eğilimleri bulunmaktadır. Ayrıca gelecekte sorumsuz ebeveyn davranışlarına neden olabildiği ve aile hayatını sarstığı görülebilmektedir (Finley, 2011, s. 131). Flört şiddeti mağduriyeti, depresyon, madde kullanımı, intihar düşüncesi ve yaralanma gibi zararlı ve kalıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca, ergenlik döneminde kurulan ilişki çatışması kalıpları yetişkinliğe de taşınarak kişilerarası şiddetin kuşaklar arası aktarımına sebep olabilmektedir (Exner-Cortens vd., 2013).

2. Flört Şiddeti ve Erkeklik Normları

Toplumsal cinsiyet tartışmaları, kadının ve erkeğin, toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlık ve erkeklik tanımları, evlenme biçimleri, aşk, güzellik anlayışı, cinsiyetler arası benzerlik ve farklılık anlayışlarını ele almakta ve buna dayalı olarak da cinsel ahlak, namus, bekâret, beden gibi konular üzerinde sosyolojik çözümler yapmaktadır (Türköne, 1989, s. 10). Ataerkillik, kişisel ya da psikolojik temelle açıklanmaktan ziyade, tarihsel ve toplumsal bir kurum olarak önümüzde durmaktadır. Ataerkillik bu bağlamda, eril toplumsal cinsiyetin egemenlik uygulama sistemi veya rejimidir (Mojab ve Abdo, 2006, s. 3). Bu baskı ve tahakküm süreci, tüm toplumsal kurumların sıkı bir uzlaşımı ve iş birliği ile gerçekleşmektedir. Ataerkil ideoloji, aile, eğitim, din, kitle iletişim araçları, hukuk, siyaset gibi toplumsal kurumların ortak değer ve normları aracılığı ile yeniden üretilmektedir (Millett, 1987, s. 47).

Romantik ilişki ya da aşk, insanların yaşantısında şahsi bir ilişki, bazen kişisel ilişkilerin özel bir ögesi ya da bir özelliği, bazen de bir insanın diğerine duyduğu belli bir duygu şeklinde yer almaktadır. Ergenlik dönemi yakın ilişkinin ilk deneyimlendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençler bir yandan normlara karşı özgürleşme arayışına girerken diğer yandan kimlik oluşumunun bir parçası olarak arkadaşlık kurma çabası ile ilk flört ilişkilerine başlamaktadır. Bu dönemde şiddete maruz kalma ihtimalleri flört ilişkilerinin başlamasına paralel olarak artmaktadır (Çakır Koçak ve Öztürk Can, 2019, s. 43). Üniversite çağı cinsel, fiziksel ve psikolojik saldırganlık ve takip olarak tanımlanan flört şiddetinin en yoğun yaşandığı dönemlerdendir (Carr ve Van Deusen, 2002, s. 631). Flört şiddeti en sık, 16-30 yaşlar arasında görülmekte ve yoğunlukla üniversite yıllarında yaşansa da flört şiddetine daha erken yaş gruplarında da karşılaşılmaktadır (Çakır Koçak ve Öztürk Can, 2019, s. 44).

Ekolojik model flört şiddetinin nedenlerini erkeklik rolleri bağlamında incelememize yardımcı olabilmektedir. Dahlberg ve Krug (2002), ekolojik model ile risk faktörlerini dört etki düzeyine göre düzenlemekte ve birbiriyle bağlantılı olarak katman katman yorumlamaktadır. Bireysel faktör; bir kişinin şiddet mağduru veya faili olma olasılığını artırabilecek biyolojik ve kişisel geçmiş faktörlerini içermektedir. İlişki veya etkileşim faktörü; akranlar, yakın partnerler ve aile üyeleri ile olan ilişkilerin bir sonucu olarak riski artıran faktörleri içermektedir. Bunlar, bir kişinin en yakın sosyal çevresidir ve davranışlarını ve deneyim yelpazesini şekillendirebilmektedir. Topluluk faktörü; okullar, işyerleri ve mahalleler gibi sosyal ilişkilerin gömülü olduğu topluluk bağlamlarını ifade etmekte ve yakın partner ve cinsel şiddetin kurbanı veya faili haline gelmesiyle ilişkilendirilen bu ortamların özelliklerini belirlemeye çalışmaktadır. Toplumsal faktör; insan grupları arasında ayrımcılık ve gerilimler yaratan veya sürdüren cinsiyet eşitsizliği, dini veya kültürel inanç sistemleri, toplumsal normlar ve ekonomik veya sosyal politikalar gibi cinsel ve yakın partner şiddetini etkileyen daha geniş, makro düzeydeki faktörleri içermektedir. Böyle bir model oluşturmak, yakın partner ve cinsel şiddeti etkileyen tüm faktörlerin karmaşık etkileşimini anlamak için bir çerçeve sunmakta ve bu nedenle önleme ve müdahale için kilit noktalar sağlayabilmektedir.

Ekolojik model ayrıca, yalnızca bireyin şiddet mağduru veya faili olma riskini değil, aynı zamanda yakın partner ve cinsel şiddetin meydana gelmesi için koşulları yaratan normları, inançları, sosyal ve ekonomik sistemleri de ele alan kapsamlı bir halk sağlığı yaklaşımını desteklemektedir. Yaklaşımın özünde, risk faktörleri ve bu faktörlerin farklı seviyeleri arasındaki çoklu ve dinamik etkileşimlere güçlü bir vurgu vardır (WHO, 2010, s. 19). Flört şiddeti ile erkeklik normları arasındaki ilişki ekolojik model temel alınarak üç kategoride incelenebilir.

2.1. Eril İdeoloji

Yakın partner şiddeti ve cinsel şiddetin işlenmesini ve deneyimlenmesini açıklayan en yaygın teorilerden biri, bir toplumda ataerkilliğin veya erkek egemenliğinin sürdürülmesidir (Taft vd., 2009). Baskıcı toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bireysel ve kolektif pratiği, toplumsal yapılar bağlamında gerçekleşmektedir (Totten, 2003, s. 71).

Erkekler, bazı toplumlarda kadınlardan üstün olduklarına, partnerlerine hükmetmeleri gerektiğine ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini onaylamaları gerektiğine inanacak şekilde toplumsallaşma sürecinden geçmektedirler. Bu toplumlarda kadınların boyun eğmesi normal ve beklenen kabul edilmektedir (WHO, 2010, ss. 25-26). Baskın toplumsal yapı, cinsiyetleri “kadın” ve “erkek” olarak karşıt ve birbirini dışlayıcı şekilde sınıflandırmaktadır. Erkekliği “güç, iktidar, kontrol”, kadınlığı ise “zayıflık, itaat, boyun eğme” ile ilişkilendirmektedir. Bu güç ilişkisi; kıskançlık, aşırı sahiplenme, müdahale etme, kısıtlama, aşağılama, tehdit etme, zarar verme gibi şiddet eylemlerinin ilişki içerisinde normalleşmesine ve kabul görmesine neden olabilmektedir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2017, s. 53).

Belirli rolleri veya davranışları erkeklere uygun bulan inanç sistemi eril ideoloji olarak bilinmektedir. Erkeklik normlarını destekleyen erkekler, daha sık fiziksel ve cinsel şiddet uygulamakta ve eşlerini kontrol etmeye çalışmaktadır. Eril ideolojinin içinde yetişen erkekler, sosyal biliş ve sosyal etkinin bir sonucu olarak öğretilen erkek rolü normlarına uymak için saldırganlık ve şiddet eylemleri sergilemeye teşvik edilebilmektedir (Adiningsih vd., 2020, s. 13).

Yakın partner şiddeti ve cinsel şiddetin işlenmesini ve deneyimlenmesini açıklayan en yaygın teorilerden biri, bir toplumda ataerkilliğin veya erkek egemenliğinin sürmesidir (Taft, 2009). Hem ergen hem de yetişkin partner şiddetiyle bağlantılı olan ve bu nedenle birincil önleme çabaları için potansiyel bir neden olan risk faktörü, geleneksel (ataerkil) toplumsal cinsiyet rolü tutumlarıdır. Cinsiyet rolü tutumları, bir bireyin erkekler ve kadınlar için uygun rolle ilgili

davranışlar hakkındaki inançlarını ifade etmektedir (Reyes vd., 2016). Ataerkil normlar makbul davranışları, sokakları ve iş mekanlarını şekillendirmektedir (Zengin, 2011, s. 75). Kadını güçsüzleştiren stratejiler arasında kıskançlık bahanesiyle eve kapatma, takip etme, çalışma hayatına girmesinin engellenmesi, aile ve çevresiyle görüşmesinin kısıtlanması bulunmaktadır (Öztürk, 2020, s. 19).

Levinson (1989), kadına yönelik şiddetin kültürel kalıplarını incelemek için 90 farklı ülkeden elde edilen kodlanmış etnografik verilerin istatistiksel analizini kullanmış ve şiddetin yaygın olduğu toplumlarda bu uygulamanın nadir olduğu veya hiç olmadığı toplumlardan tutarlı bir şekilde ayıran sebepleri araştırmıştır. Yaptığı bu çalışmanın ardından erkeklerin ekonomik ve hane içinde tartışılmaz bir karar alma gücüne sahip olduğunu, kadınların boşanmaya kolay erişemediği ve yetişkinlerin çatışmalarını çözmek için rutin olarak şiddete başvurduğu toplumlarda kadına yönelik fiziksel şiddetin daha sık meydana geldiğini göstermiştir.

Casey ve arkadaşlarının (2016) çalışmasına göre, geleneksel ve katı erkeklik değerlerini destekleyen erkekler, geleneksel erkeklik değerlerini benimsemeyen erkeklere göre daha sık fiziksel şiddete, cinsel şiddete başvurma ve kadın partnerlerini kontrol etmeye çalışma eğilimindedir. Eril toplumsal cinsiyet normları, toplumsal kontrol, kadınlar üzerindeki güç ve şiddet ile ilgilidir. Erkekliğin inşasında güç ve kontrol başat unsurlar olduğunda, kadınlara yönelik şiddet de bu inşa ile ilgili hale gelmektedir (Villora vd., 2019, s. 3).

Eril ideoloji, kadın olmaya karşıtlığın, başarının, gücün, zorluk içeren etkinliklerin tercih edilmesinin ve erkeklerin doğal bir parçası olarak şiddeti teşvik etmenin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle şiddet, erkek egemenliğini ifade etmenin kabul edilebilir bir yolu olarak görülebilmektedir (Adiningsih vd., 2020, s. 17). Erkeklik, zayıflığı taşeronlaştıran ve onu dişil alana yerleştiren, eksik bir öznellik biçimi olduğunda yakınlık içeren ilişkilere de zarar verebilmektedir. Psikolojik düzeyde, "sert adam" söylemlerine yatırım yapma ihtiyacı, çoğu zaman, erkeklerin anneye özdeşleşmeyi reddetme eğilimi ve genel olarak kadın ve kadınlık ile birlikte, böylece bağımsızlığa ve sertliğe aşırı değer vermesiyle birlikte yakın ilişkilerde mutsuzluk yaymaya yol açabilmektedir (Berggren, vd., 2021, s. 43).

Erkek olmak evin geçimini sağlayan kişi olmanın ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilmektedir. Totten'in (2003, s. 82) çalışmasında, katılımcıların neredeyse tamamı erkek olmanın en önemli rolünün "eve ekmek getirmek" olduğunu bildirmişlerdir. Bunu yapmamanın erkeklikleri için felaket olduğunu dile getirmişlerdir. Haglund ve arkadaşlarının (2019) bulgularına göre, erkekler flört ilişkilerini erkeklerin kontrol etmesi gerektiğini düşünmektedir.

İşgal edilen yapısal alana, statüye ve role bağlı olarak, farklı erkek alt gruplarının çeşitli şiddet türlerini nasıl kullandığını ve ayrıca neden birçok erkeğin şiddet faili olmadığını farklı erkeklik algıları üzerinden ele almak mümkündür. James Messerschmidt (1993) gibi erkekliğin sosyal inşası üzerine yoğunlaşan teorisyenler, erkekliği diğer insanlarla ilişkilerde günlük olarak oluşturulan ve yeniden inşa edilen, şekillendirilebilir bir özellik olarak görmektedirler. Kadına yönelik şiddetin erkekliği inşa etmek için eldeki kaynaklardan yalnızca biri olduğunu iddia etmektedir. Farklı yapısal alanlardaki erkekler, cinsiyetlerini elde etmek için mevcut kaynaklara dayalı olarak farklı şiddet biçimlerini kullanabilmektedirler. Eril ideoloji erkeklere birtakım "karakterler" yüklemektedir. Maçoluğun toplumsal cinsiyet rollerine yönelik beklentileri etkilediği kaydedilmiştir. Geleneksel maçoluk, bireysel güç, aşırı erkeklik ve saldırgan, cinsiyetçi ve şovenist tutum ve davranışlar gibi genel olarak olumsuz olarak algılanan niteliklerle tanımlanmaktadır. Aidiyet duygusu, dayanışma, aile gururu ve sadakat barındıran hane reisliği bir diğer erkeklik kimliğidir. Şövalyelik ise tipik olarak pozitif değerlendirmelere sahiptir; sosyal sorumluluğun, duygusal bağlılığın, aile merkezli ve cesur tutum ve davranışların yönlerini temsil

etmektedir (Haglund vd., 2019, s. 1041).

Çalışmalar (Casey vd., 2016, Tager vd., 2010 ve Willie vd., 2018), eril ideoloji ile yakın partner şiddeti arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, geleneksel ve katı erkeklik değerlerini destekleyen erkeklerin daha sık fiziksel ve cinsel şiddete başvurma ve kadın partnerlerini sıkı bir biçimde kontrol etmeye çalışma eğiliminde olduğu sonucuna varmıştır (Adiningsih vd., 2020, s. 13). Daha farklı analizlere dayanarak söylenebilir ki eril ideolojinin her boyutunun flört şiddetinin her biçimine farklı bir etkisi bulunmaktadır. Flört şiddeti ile önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunan boyutlar, kadınlıktan kaçınma, baskınlık, cinsiyet ayrımcılığı ve duygusallığın kısıtlanmasıdır. Dişilikten kaçınma; belirli feminen davranışlardan, düşüncelerden ve duygulardan kaçınma arzusunun içselleştirilmesini göstermektedir (Zurbriggen, 2010). Kadınlık karşıtı tutum, erkekleri kadınları aşağı bireyler ve sahip olunabilecek veya nesnelleştirilebilecek bir şey olarak görmeye daha da teşvik etmektedir. Feminenlik karşıtı bir tavır sergileyen bir erkeğin hükmetme arzusu da yüksekse, erkekler statüsünü koruma ve gücünü göstermek için partnerini kontrol etme veya şiddet uygulama eğilimine girebilmektedir (Adiningsih vd., 2020, s. 17).

2.2. Aile ve Sosyal Çevre

Ebeveynler, toplumsallaşma yoluyla ve rol modeli olarak bireylerin flört ilişkileri hakkında önemli kaynaklardır. Ailede kıskanç bir baba ve bundan dolayı eş şiddetine uğrayan anneye tanık olmasına karşın bazı bireyler aynı davranışları partnerlerine karşı sergileyebilmektedir (Haglund vd., 2019, s. 1045). Bireylerin aile içi şiddet tanıklıkları flört ilişkilerini etkileyebilmektedir (Anderson ve Umberson, 2001, s. 372).

Doumas ve arkadaşları (1994), kişinin aile içi şiddete tanık olmasının, ikinci nesil erkeklerde flört ve evlilik saldırganlığının faili olmayı teşvik ettiğini bildirmiştir. Anne babalar arası şiddete tanık olan erkeklerin tutuklanma oranları tanık olan kadınlara göre üç kat daha fazladır (Stagg vd., 1989). McCord (1979), suç işlemeyi önlemek için bir tedavi programına dâhil olan yüksek riskli erkek çocuklar üzerinde boylamsal bir çalışma yürütmüştür. Otuz yıl sonra, kadına yönelik şiddetin ebeveyn çatışmasına ve saldırganlığına maruz kalma ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Arkadaşlıkta şiddet eylemlerine tanık olma, kaygı, depresyon, duygusal sıkıntı ve şiddet eylemlerini destekleyen antisosyal davranışsal tutumlar flört şiddetinin faili ve mağduru olma ihtimalini artırabilmektedir (Adiningsih, vd., 2020, s. 13).

Eril kimlikler, ailevi ve toplumsal cinsiyet ideolojileriyle iç içe geçmiş ve onların ürünleri olmuştur. Erken çocukluk döneminde benzer aile ve cinsiyet inançları geliştirilmektedir. Bireyler dünyalarını bu bakış açısına göre tanımlarken, şiddet taşıyan davranışlarını uygunsuz olarak görmeyebilirler. Totten'ın (2003) çalışmasında katılımcıların büyük çoğunluğu, suç olarak tanımlanacak davranışlarda bulunmalarına karşın, eylemlerinin ahlaki ve doğru olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar kendi değerlerine, akranlarının ve ailelerinin değerlerine göre hareket ettiklerini savunmuşlardır. Ailelerinden ve sosyal çevrelerinden kendi benlik imajlarını nasıl koruyacaklarını ve erkeksi kimliklerine yönelik zorlukların üstesinden nasıl geleceklerini öğrenmişlerdir. Çoğu eril anlatı, sürekli olarak kendini savunmak zorunda kalma temasıyla karakterize edilmektedir. Erkek kimliklerini tanımlama biçimleri, sürekli pekiştirme ve kendini onaylama ihtiyacı duymaktadır. Bir başka çalışmada (Haglund vd., 2019, s. 1046) genç erkekler, kız arkadaşlarının kışkırtıcı giyinmekten ve diğer erkeklerle konuşmaktan kaçınmasını beklediklerini belirlemişlerdir. Ayrıca, kadın partnerlerin davranışlarına yönelik bu beklentiler, erkek partnerlerin diğer erkekler arasındaki imajını ve itibarını korumanın bir yolu olarak tanımlanmıştır

Schwartz ve De Keseredy (1997), Kuzey Amerika'da anket verilerini kullanarak, erkeklerin kadınlara yönelik şiddet uygulamasını destekleyen erkek

arkadaşlara sahip olmanın, bir erkeğin bir kadına karşı yakın partner şiddeti uygulama olasılığını artırdığını göstermektedir. Bir erkeğin stresli yaşam olayları ile karşı karşıya kaldığında, destek için erkek arkadaşlarına başvurduğunu aktarmışlardır. Erkeklerin karşılaştığı belirli sorunlar sosyal bağlama göre değişmekte ve flört konusunda güvensiz olmaktan sosyo-ekonomik konuma kadar uzanmaktadır. Her halükarda, aile üyeleri ve akranlar, erkeklerin kadınlara üstünlüğü mesajlarını pekiştiren tavsiyeler verirse, destek bulan erkeğin yakın partner şiddeti uygulama olasılığı artmaktadır. Erkek akran desteği teorisi (Berggren vd., 2021, s. 44), şiddet için kayıtsız şartsız destek alan erkeklere odaklanmaktadır. Erkek, ilişkilerde erkeklerin kadınlara üzerindeki hakimiyetini destekleyen tutum ve normlar sergileyen akranlarından şiddet için “bilgi” desteği alabilmektedir. Örneğin, arkadaşları erkeklerin kadınlara yönelik denetimini ve kadınlara yönelik şiddeti meşrulaştıran görüşler taşıyorsa, genç bir erkeğin yakın ilişki içinde şiddet uygulama riski de artmaktadır.

Erkek için ilişkisinin sosyal çevresi ve ailesi tarafından bilinmesi olağan karşılanırken kadın için önemli bir sorun oluşturabilmektedir. Erkeğin flört ilişkisi erkekliğin “deneyimleme” serüveninin bir parçası olarak görülüp takdir edilme ve şakalaşma ile teşvik edilebilmektedir. İlişkiler aileler tarafından bilinmesi ya da ilişki içindeki mahrem olayların açığa çıkması erkek için deneyim ve statü göstergesine dönüşürken, kadın için ağır toplumsal yaptırımlarla sonuçlanabilmektedir (Sparks & Gruelle, 2017). Irigaray’ın (2006, s. 32) belirttiği gibi değere sahip olduğu varsayılan her şey erkeklere göre adlandırılmakta ve onlar tarafından mülkiyetlerine geçirilmektedir. Bazı erkeklerin özellikle, diğer arkadaşlarıyla birlikteyken, kız arkadaşlarını “disipline etme” çabasına girişebildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, flört ilişkisini diğer erkeklerden oluşan “jürinin” bakışı doğrultusunda kurmayı doğurabilmektedir (Açıkalin & Şahin, 2021).

Erkekler gibi kadınlar da “güven” olgusunu cinsiyetçi bir bağlamda değerlendirebilmektedir. Erkeğe insanüstü nitelikler yükleyerek partnerlerinin kendilerini dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruduğunu söyleyen kadınların erkeğin koruyan, kadının ise korunan cins olduğunu ifade ettikleri görülmektedir (Sparks & Gruelle, 2017) Erving Goffman (2004, s. 48), ABD’de üniversiteli kadın öğrencilerin randevulaşmaya uygun gördükleri erkeklerin yanındayken zekâlarını ve becerilerini olduğundan az gösterdiğini, bu kamuflej yoluyla erkeklik tiyatrosuna riayet ettiklerini belirtmektedir. Oyuncular zaten bildikleri şeyleri erkek arkadaşlarının kendilerine sıkıcı bir şekilde anlatmalarına müsaade etmekte; kendileri kadar yetenekli olmayan kavalyelerinden matematik becerilerini saklamakta, masa tenisi oyunlarını ise oyun tam bitecekken kaybetmektedirler.

2.3. Erkekliğin Öz Güvensiz Kişiliği

Erkeklerin gösterilerini koşullara göre belirleyebilme becerisine sahip olması beklenmektedir. Kimi durumlarda duygusuz, ifadesiz, sert olması beklenirken bazen de erkeklerden tatlı sert denilebilecek bir kriz yönetimi talep edilmektedir. Ailenin babası yeri geldiğinde çocuklarına sevecen davranmalı, yeri geldiğinde de çocuklarını şımartmamak için bazı taktikler geliştirmelidir (Haywood & Mac an Ghail, 2003, s. 21). Erkeğe biçilen rol seti “erkeklik gururuna” yakışmayacak davranışları damgalamaktadır. Erkekler bu normların ihlali durumunda kadınsı, korkak, muhallebi çocuğu, ana kuzusu suçlamasıyla karşılaşabilmektedir. Dil kullanımı, giyim-kuşam, yürüyüş biçimi “feminen” bir görünüm taşımamalıdır (Lieblich, 2001, s. 239). Erkekler zorluklar karşısında dik durmalı, cesaretini göstermeli, aileye bağımlılığından kurtulmalıdır (Barker, 2005, s. 19).

Erkeklik performansının başarılı olarak kabulü esnek ölçütlere dayanmaktadır. Din, coğrafya, tarihsel koşullar, yaş gibi birçok değişkene bağlı olan ölçütler erkekleri süregelen bir krizin içinde bırakmaktadır (Gutman, 1997, s. 386). Hayatın tehlikelerle dolu olduğu ve bu tehlikelerle şiddet ile cevap vermek

durumunda oldukları öğretilmektedir (Franklin, 1987, s. 50). Erkeğin performansı, mücadele ve çatışma içerisinde idealleştirilmiş erkeğin otoritesine ulaşmayı ve onaylanmayı içermektedir. Erkeklik hep sınırdaki ve gözden düşebilecek bir dramaturjidir. Sıkıca kontrol edilmekte, uygun görülen performans desteklenmektedir; uygun görülmediğinde de kınanmayla karşılaşılabilir. Erkeğin pamuk ipliğindeki meşruiyeti risklerle dolu olduğundan bu zayıflık saldırganlığa dönüşme potansiyeline sahiptir (Türkoğlu, 2013, ss. 38-40).

Kadınlara ilişkin bu kodlar flört ilişkisine de nüfuz edebilmektedir. Özellikle namus gibi toplumsal algıyı bina eden kurallar, "hafif meşrep", "hafif kadın" biçimindeki damgalayıcı tanımlardan oluşmaktadır (Zengin, 2011, s. 75). Erkekliğe uygun görülmeyen hassasiyet, kırılabilirlik, nezaket ve duygusallık bastırılmaktadır (Türkoğlu, 2013, s. 41). Erkek, aslında bütün yaşam pratiklerinde girdiği imkânsız erkeklik rollerinden ötürü şu veya bu şekilde geliştirdiği ve geliştirmek zorunda kaldığı tüm tutumlarında "kaybeden"dir. Çünkü birbirine alternatif görünen tutum ve davranışlarda dahi "kadınsı özellikler" sergilediği ve "yeterince erkek olamadığı" suçlamasıyla kendi özgür tercihini gerçekleştirememesi nedeniyle kör bir açmazın içine sürüklenebilmektedir. "Erkek olmak" adına duygularını, isteklerini, benliğini bir kenara bırakarak hem kendine hem de çevresindekilere karşı yıkıcı olabilmektedir (Çelik, 2016, s. 3). Güçlü erkek imajını sürdürme arzusu erkeği bodur bırakmaktadır. Erkek, korkak olarak adlandırılmaktansa kimi zaman ölmeyi tercih etmektedir (Goldberg, 1992, s. 18). Ayrıca şiddet erkeklerin doğal bir hakkı gibi görülse de şiddeti anlatmak uygunsuz görülmektedir. Zira erkek saldırgan davranışlara başvurduysa bu otoritesindeki zedelenmenin delaleti olarak yorumlanabilmektedir (Demren, 2008, s. 88).

Erkeklik verili değildir; hazır şekilde bulunan değerleri içselleştirmek suretiyle değil onları kazanmakla elde edilir. "Yaşam boyu öğrenme" süreci sonunda erkek, sürekli kendini kanıtlamak zorunda olduğu sınavlardan başarıyla geçmek zorundadır. Erkekliğe dair her kodu, o toplumun, belli zamanlardaki erkekliğe ilişkin inanışları belirlemektedir. Tarihin her döneminde erkekte kendisini ispatlama konusunda oluşan beklentiler farklılık gösterebilmektedir. O nedenle erkeklik mirası kaygan bir zeminde ilerlemektedir. Daima öteki erkekleri izleyerek "erkek" olunmaktadır. Kendine benzemeyeni dışlayan mekanizma erkekler de uygulanmaktadır (Yavuz, 2014, ss. 125-126). Erkekler, güvensizlik, tedirginlik, kuşku, güçsüzlük gibi duyguları sıklıkla yaşamakta; saygınlık kazanma telaşları öfke kontrolünü imkânsız hale getirmektedir (Öztürk, 2020, s. 70). Hayatlarının her aşamasında dünyanın tehlikelerle dolu olduğu ve bu tehlikelerle şiddet ile cevap vermek durumunda oldukları telkin edilmektedir (Franklin, 1987, s. 50).

Erkekler çocukluklarından itibaren dayatılan rolleri flört ilişkilerine de aktarabilmektedir. Baskın taraf olmanın, duygularını sergilemekten kaçınmanın, kontrol etmenin ve planlamanın yükü ilişkilerine de sirayet etmektedir. Böyle bir yük erkekleri doğru iletişim araçlarını bulmaktan uzaklaştırmaktadır. Kendilerini ifade etmekten bile sakındıkları, duygularını doğrudan değil de dolaylı yoldan aktardıkları, partnerlerini kısıtlayarak güç gösterisinde buldukları ve neticede flört ilişkilerini bir paylaşımından ziyade çatışmaya dönüştürdükleri görülebilmektedir (Sparks & Gruelle, 2017).

Ev içi şiddet için yaygın bir mazeret, suçu kurbanın veya failin geçmişindeki başka bir kadının üzerine yüklemektir. Bu bahanenin en yaygın biçimlerinden biri, eski bir kız arkadaşın onu şu anki ilişkisinde tetikleyen çeşitli uygunsuz davranışlar yoluyla "onu bu hale getirmesi"dir. Eski kız arkadaşı tarafından aldatılması nedeniyle, kıskanç ve sahiplenici olmaktan kendini alamadığı savunulabilmektedir. Eski karısı onu mizacı nedeniyle tutuklatmıştır; bu yüzden mevcut partneri davranışının taciz edici olduğunu öne sürdüğünde kontrolünü kaybedebilmektedir (WHO, 2012). Bahanelerin birçoğu failerin kendileri tarafından ortaya atılmaktadır; ancak geçerli kabul edilmekte ve sanki bu

tür şiddetin nedeni onlarmış gibi kültürel pratiklere bağlanmaktadır. Sebepleri mazeretlerden ayırmanın en iyi yollarından biri, sözde sebebin yakın partner şiddeti olmadan gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini düşünmektir. Alkollü içki tüketmek böyle bir bahanedir. İnsanlar, yakın partner şiddeti uygulamadan her zaman alkol alırlar, ancak alkol almak genellikle partner şiddeti uygulamak için bir bahane olarak kullanılmaktadır. Oldukça basit bir şekilde, fail ve failin yakın partneri hakkında düşünme şekli, şiddetin ve kontrolün meydana gelmesi için var olması gereken tek koşuldur (Sparks & Gruelle, 2017, s. 18).

Güvencesiz erkeklik teorisi, erkeklerin ve erkek çocukların erkeklik kimliklerini nasıl geliştirdiklerini varsaymakta ve toplumsal cinsiyetin kültürel yapılarının kimliği nasıl etkileyebileceğini anlamaya çalışmaktadır. Güvencesiz erkeklik teorisinde, erkekliğin atfedilmediği, ancak kazanılması gerektiği, erkeklik statüsünün kaybedilebileceği veya kazanılabileceği için kalıcı olmadığı ve erkeklik statüsünün başkaları tarafından onaylanabildiği ifade edilmektedir (Vandello & Bosson, 2013). Bu teori erkeklerin diğer erkeklerin onayını alabilmek ve kendilerine yönelik bakış açılarını düzenlemek için partnerlerine yönelik davranışlarını saldırganlıkla ortaya koyabildiklerini öne sürmektedir (Haglund vd., 2019, s. 1042).

Geleneksel cinsiyet rollerini takip etmedeki başarısızlık, erkeklerde stres duygularıyla sonuçlanabilmektedir. Bu tür bir sıkıntının varlığı kızgın, endişeli hissetmeye, olumsuz duyguları artırmaya, düşmanca davranmaya ve saldırgan davranışlara sevk edebilmektedir. Öfke, düşmanlık ve olumsuz duyguların ortaya çıkması, yakın partnere yönelik saldırganlığı tetiklemede rol oynamaktadır (Adiningsih vd., 2020, s. 13). Erkeklerde cinsiyetçi stereotiplerden kaynaklanan gerginlikler görülmektedir. Fiziksel yetersizlik ve sosyal başarısızlıklar gerginliklere neden olabilmektedir. Kadınların başarılı olmaları ve güçlü görünmeleriyle ilişkilendirilebilecek bir stres hali, daha ciddi şiddet içeren öfke nöbetlerine yol açabilmektedir; çünkü kadın ve erkek eşitliği, erkeklere otorite atfeden geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik ana tehditlerden biridir (Merino vd., 2021, s. 208).

Reidy ve arkadaşları (2015), tarafından yapılan araştırmaya göre eril uyuşmazlık gerilimi, flört şiddeti uygulama olasılığının bir göstergesi olarak hizmet etmektedir. Ergenlik çağındaki bir erkek, erkekliği tehdit edildiğinde yaşadığı sıkıntı ne kadar fazlaysa, kız arkadaşına fiziksel şiddet uygulayarak kendi içindeki eril tarafı o kadar göstermeye çalışabilecektir. Diğer araştırmalar da maço cinsiyet rolünün yol açtığı tedirginliklerin yakın partner şiddetinin azmettiricisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca erkeklik cinsiyet rolü stresi yaşayan erkekler, erkeklik cinsiyet rolü stresi yaşamayan erkeklere kıyasla daha yüksek oranda aile içi şiddet bildirmişlerdir (Haglund vd., 2019, s. 1049).

Toplumsal düzeydeki faktörler, şiddeti destekleyen geleneksel cinsiyet normları ve sosyal normlar, daha yüksek şiddet seviyelerine yol açabilecek bir dizi sebebi ortaya çıkarmıştır (WHO, 2012). Haglund ve arkadaşlarının çalışmasında yer alan katılımcılara göre erkeklik, sert olmak, zayıf görünmemek, güçlü davranmaktır. Bunu koruma adına erkek flört ilişkisinde her zaman sert görünmelidir (Haglund vd., 2019, s. 1047).

Sonuç

Flört şiddeti toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tezahürlerinden birisidir. Fiziksel, sözel, psikolojik ve diğer şiddet türleri ile gerçekleştirilebilen flört şiddeti, şiddetin duygusal ve romantik ilişkilerde bile yer bulabildiğini göstermektedir. Flört şiddetinin meydana gelmesinde birtakım faktörler bulunmaktadır. Bu çalışmada, flört şiddetinin faktörlerinde biri olan erkeklik normları, bireyler üzerindeki etkili ve kalıcı bir değer olarak ele alınmıştır. Erkeklerin yalnızca güçlü ve üstün oluşunu değil ayrıca meşruiyetini de temellendiren eril ideoloji flört şiddetinin faktörlerinden birisidir. Herhangi bir kınanmaya maruz kalmamaları, hatta teşvik edilmeleri erkekler için şiddetin olağan görülmesine sebep olabilmektedir. Kadına yönelik şiddetin temel kaynağı olan toplumsal cinsiyet

eşitsizliği flört ilişkilerinde de karşılaşılmaktadır.

Bu çalışmada, flört şiddetinin nedenlerinden biri olan erkeklik normları üç faktör ile değerlendirilmiştir. Üst katmandan alt katmana doğru irdelenen faktörlerden ilki eril ideolojidir. Erkeklerin tartışılmaz bir karar verici merci olduğunu meşrulaştırarak bu ideoloji kadınları baskı altına alabilmektedir. Erkekler kadınlardan üstün oldukları ve romantik ilişkilerinde de kadınlara hükmetmeleri gerektiği inancıyla toplumsallaşma sürecinden geçmektedirler. Ataerkillik normal kabul edilen davranışları, iş mekânlarını, sokakları ve kadınlardan beklentileri de belirlemektedir. Kadınların kendilerinden beklenenleri yerine getirmemesi erkeklerde öfkeye neden olabilmektedir. Ailede liderlik görevine benzer olarak flört ilişkisinde de hükmetmek şiddet araçlarını kullanmayı doğurabilmektedir. Çalışmalar şiddet uygulayan erkeklerin geleneksel erkeklik rollerini içselleştirdiğini ortaya koymaktadır. Eril roller kadınları kontrol etme amacıyla şiddeti kullanabilmektedir. Eril ideolojide kadınlara düşen görevler boyun eğmek ve erkeğe bağlanmaktır. Bu bağlamda flört ilişkisinde kadının hayatının her ögesine müdahale etmek bir hak olarak görülebilmektedir.

İkinci faktör aile ve sosyal çevredir. Şiddete tanık olmak, şiddetin sıradan ve cezalandırılmayan bir şey olarak hayata sinmesi erkeklerin flört şiddetini gerçekleştirme ihtimallerini artırmaktadır. Erkek çocuklar ailelerindeki şiddet model alabilmekte ve taklit edebilmektedir. Ailede şiddet uygulayan erkeklerin yaptırımla karşılaşmaması flört şiddetini rutin bir şey olarak değerlendirmeye yol açabilmektedir. Akran grupları tarafından her eylemin onaylanması şiddetin yayılmasına neden olabilmektedir. Bu gruplar geleneksel kültürel değerlere sahiplerse erkeklerin kız arkadaşları üzerinde baskı kurma ihtimalleri artmaktadır.

Üçüncü faktör erkeklik normlarının erkekte öz güvensizliğe neden olmasıdır. Güç ve kontrol etmeye dayalı erkeklik rolleri flört ilişkisini çepeçevre sarmaktadır. Erkekliğin sürekli olarak sınava tabi tutulması erkeklerde öz güven yoksunluğuna neden olabilmektedir. Erkeklik gururu ile dışlıktan kaçınma arasına sıkışan erkekler duygusal ilişkilerinde zorluk yaşayabilmektedir. Erkeklik performansının başarılı olarak kabulü için harcanan çabalar ruhsal gerilimlere neden olmaktadır. Erkekler hayatlarının tüm aşamalarına dünyanın tehlikelerle dolu olduğu ve bu tehlikeler karşısında tetikte olmaları gerektiği bilinciyle büyütülmektedir. Çocukluklarından itibaren dayatılan roller flört ilişkisine de yansıtılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıklım, N. & Şahin, B. (2021). Flört Şiddetinin Farklı Görünümleri: Mersin Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 800-820.
- Adiningsih, H. B., Dannisworo, C. A., ve Christia, M. (2020). Dating Violence Perpetration: Masculine Ideology and Masculine Gender Role Stress as Predictors. *Humanitas Indonesian Psychological Journal*, 17(1), 12-22.
- Anderson, K. L. & Umberson, D. (2001). Gendering Violence: Masculinity and Power in Men's Accounts of Domestic Violence. *Gender and Society*, 15(3), 358-380.
- Barker, G. T. (2005). *Dying to be Men: Youth, Masculinity and Social Exclusion*. Routledge.
- Berggren, K., Gottzen, L., & Bornas, H. (2021). Theorising Masculinity and Intimate Partner Violence. Gottzen, L., Bjornholt, M. ve Boonzaier F. (Ed.), *Men, Masculinities and Intimate Partner Violence* (s. 34-51) içinde. Routledge.
- Bookwala, J., Frieze, I., Smith, C. & Ryan, K. (1992). Predictors Of Dating Violence: A Multivariate Analysis. *Violence and Victims*, 7 (4), 297-311.
- Casey, E. A., Masters, N. T., Beadnell, B., Wells, E. A., Morrison, D. M. & Hoppe, M. J. (2016). A Latent Class Analysis of Heterosexual Young Men's Masculinities. *Archives of Sexual Behavior*, 45 (5), 1039-1050.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2017). Ne var ne yok: Gençlerle güvenli ilişkiler üzerine çalışmak, <https://cinselsiddetlemucadele.org/wp-content/uploads/2017/09/ne-var-ne-yok-uygulama-kitap.pdf>
- Çakır Koçak, Y ve Öztürk Can, H. (2019). Flört Şiddeti: Tanımı, Sınıflaması Ve Değerlendirmesi. F. Özbaşaran (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın* (s. 43-53) içinde.

- Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Çelik, G. (2016). ““Erkekler (De) Ağlar!”: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası Ve Şiddet Döngüsü. *Fe Dergi*, 8 (2) (2016), 1-12
- Dahlberg L. L. & Krug E.G. (2002). *Violence – A Global Public Health Problem*. E. G. Krug vd. (Ed.). *World report on violence and health* (s. 3–21) içinde. World Health Organization.
- Demren, Ç. (2008). Kadınlık Dolayısıyla Erkeklik Öznelliği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (1), 73-92.
- Doumas, D., Margolin, G. & John, R. S. (1994). The Intergenerational Transmission of Aggression Across Three Generations. *Journal of Family Violence*, 9(2), 157-175.
- Exner-Cortens, D., Eckenrode, J. & Rothman, E. (2013). Longitudinal Associations Between Teen Dating Violence Victimization and Adverse Health Outcomes. *Pediatrics*, 71, 71–78.
- Finley, L. (2011). *Encyclopedia of School Crime and Violence. Dating Violence*, High School (Cilt:1, ss. 130-133). ABC-CLIO.
- Franklin, C.W. (1987). *The Changing Definition of Masculinity*. Plenum.
- Goldberg, H. (1992). *Erkek Olmanın Tehlikeleri* (S. Budak, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Goffman, E. (2004). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B.Cezar, Çev.). Metis Yayınları.
- Gover, A., Kaukinen, C. & Fox, K. (2008). The Relationship Between Violence in the Family of Origin and Dating Violence Among College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 23 (12), s. 1667-1693.
- Gutmann, M. C. (1997). Trafficking In Men: The Anthropology of Masculinity. *Annual Review of Anthropology*, 26, 385-409.
- Haglund, K., Belknap, R. A., Edwards, L. M., Tassara, M., Van Hoven, J. & Woda, A. (2019). The Influence of Masculinity on Male Latino Adolescents' Perceptions Regarding Dating Relationships and Dating Violence. *Violence against Women*, 25(9), 1039-1052.
- Haywood, C. & Mac an Ghail, M. (2003). *Men and Masculinities: Theory, Research and Social Practice*. Open University Press.
- İrigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru* (N. T. Büyükdeveci, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Levinson, D. (1989). *Family Violence in Cross-Cultural Perspective*. Sage.
- Lieblich, A. (2001). Mother-Son Relationships in the Shadow of War. A. O'Reilly (Ed.), *Mothers and Sons: Feminism, Masculinity, And the Struggle to Raise Our Sons* (s. 235-251) içinde. Routledge.
- McCord, J. (1979). Some Child Rearing Antecedents of Criminal Behavior in Adult Men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(9), 1477-1486.
- Merino E, Diaz-Aguado M. J. & Falcon, L. (2021). Masculine Gender Role Stress as a Mediator of The Relationship Between Justification of Dominance and Aggression and Male Adolescent Dating Violence Against Women. *Psicothema*, 33, 206–213.
- Messerschmidt, J. (1993). *Masculinities and Crime: A Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Millett, K. (1987). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.). Payel.
- Mojab, S, ve Abdo, N. (2006). *Namus Adına Şiddet: Kurumsal ve Siyasal Yaklaşımlar*. (G. Kömürçüler, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mor Çatı (t.y.). Şiddet Biçimleri. <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden 27.02.2023 tarihinde alınmıştır.
- Offenhauer, P., ve Buchalter, A. (2011). *Teen Dating Violence: A Literature Review and Annotated Bibliography*. Library of Congress.
- Öztürk, A. B. (2020). *Bebekten Katile Erkeklik: Kadına Şiddet Uygulayan Erkekler*. Nika Yayınevi.
- Reidy, D. E., Smith-Darden, J. P., Cortina, K. S., Kernsmith, R. M., & Kernsmith, P. D. (2015). Masculine Discrepancy Stress, Teen Dating Violence and Sexual Violence Perpetration among Adolescent Boys. *Journal of Adolescent Health*, 56(6), 619–624.
- Reyes, H. L., Foshee, V. A., Niolon, P. H., Reidy, D. E. & Hall, J. E. (2016). Gender Role Attitudes and Male Adolescent Dating Violence Perpetration: Normative Beliefs as Moderators. *Journal of Youth Adolescence*, 45, 350-360.
- Sackett, L. A. & Saunders, D. G. (1999). The Impact of Different Forms of Psychological Abuse on Battered Women. *Violence and Victims*, 14, 105–117.
- Schwartz, M. D. & De Keseredy, W. S. (1997). *Sexual Assault on the College Campus: The Role of Male Peer Support*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sparks, E. P. & Gruelle, K. (2017). *Intimate Partner Violence Effective Procedure, Response and Policy*. CRC Press.
- Stagg, V., Wills, G. D. & Howell, M. (1989). Psychopathology In Early Childhood Witnesses of Family Violence. *Topics of Early Childhood Special Education*, 9(2), 73-87.
- Sugarman, D. B. & Hotaling, G. T. (1989). Dating Violence: Prevalence, Context, and Risk

- Markers. M. A. Pirog-Good ve J. E. Stets (Ed.). *Violence In Dating Relationships: Emerging Social Issues* (s. 3–32) içinde. Praeger Publishers.
- Taft C. T., Bryant-Davis T., Woodward H. E., Tillman S. & Torres S. E. (2009). Intimate Partner Violence Against African American Women: An Examination of The Socio-Cultural Context. *Aggression and Violent Behavior*, 14(1), 50–58.
- Tager, D., Good, G. E., & Brammer, S. (2010). "Walking over 'em": An exploration of relations between emotion dysregulation, masculine norms, and intimate partner abuse in a clinical sample of men. *Psychology of Men and Masculinity*, 11(3), 233–239.
- Totten, M. (2003). Girlfriend Abuse as a Form of Masculinity Construction among Violent, Marginal Male Youth. *Men and Masculinities*, 6, 70–92.
- Türkoğlu, B. (2013). Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 37, 4, 33–61.
- Türköne, M. (1989). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ark Yayınevi.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi. *Cogito*, 6-7, 29-36.
- Vandello, J., & Bosson, J. (2013). Hard Won and Easily Lost: A Review And Synthesis Of Theory and Research on Precarious Manhood. *Psychology of Men & Masculinity*, 14, 101-113.
- Varlı Gürer, S. Z. & Gürer, M. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye'deki Televizyon Dizilerinde Sunulan Kadın Stereotipi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 631-650.
- Villora, B., Yubero S. & Navarro, R. (2019). Cyber Dating Abuse and Masculine Gender Norms in A Sample of Male Adults. *Future Internet*, 11 (4): 1-11.
- Willie, T. C., Khondkaryan, E., Callands, T., & Kershaw, T. (2018). "Think like a man": How sexual cultural scripting and masculinity influence changes in men's use of intimate partner violence. *Journal of Community Psychology*, 61(1-2), 240-250.
- World Health Organization. (2010). Preventing Intimate Partner and Sexual Violence Against Women: Taking Action and Generating Evidence, World Health Organization, Geneva, Switzerland.
- World Health Organization. (2012). Understanding And Addressing Violence Against Women: Sexual Violence. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/WHO_RHR_12.37_eng.pdf?sequence=1
- World Health Organization. (2013) Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf?sessionid=A3C65CE87779A329AE7ABC23D8F41D98?sequence=1
- Yavuz, Ş. (2014). İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı. *Milli Folklor*, 104, (110-127).
- Zengin, A. (2011). *İktidarın Mahremiyeti: İstanbul'da Hayat Kadınları Seks İşçiliği ve Şiddet*. Metis Yayınları.
- Zurbriggen, E. L. (2010). Rape, War, And The Socialization of Masculinity: Why Our Refusal to Give Up War Ensures That Rape Cannot Be Eradicated. *Psychology of Women Quarterly*, 34(4), 538–549.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

ÜSTÜNLÜK TEORİSİ BAĞLAMINDA TEYO PEHLİVAN FIKRALARI

Teyo Pehlivan Jokes in the Context of Superiority Theory

Ali BEDİR*

ÖZET

Anlatmaya dayalı türler arasında yer alan fıkra türü, toplumun bilinçaltında yer edinen unsurları, zevkleri, deneyimleri, eğitimsel unsurları, kültürü ve güldürü unsurlarını barındırır. Fıkra metinlerinin özellikleri arasında yer alan güldürürken düşündürme işlevi, mizah unsurunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Mizah unsuru, çözümleme yapmayı ve yorumlamayı gerekli kılmaktadır. Mizah teorileri, mizah unsuru üzerinde çözümlemeler yapmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mizah teorileri içerisinde yer alan üstünlük teorisi, mizah unsurunu oluşturan ve gülmeyi etkileyen üstünlük bildirici olgularla ilgilenir. Fıkra türünde, fıkra tiplerinin üstünlük amacıyla hareket etmeleri veya üstünlük bildiren tutum sergilemeleri sonucunda mizah unsuru oluşmaktadır. Çalışmamızın sınırlılığı Teyo Pehlivan fıkralarıdır. Çalışmamızın amacı; Teyo Pehlivan fıkralarını üstünlük teorisi bağlamında incelemektir. Araştırmamızın problemi ise Teyo Pehlivan fıkralarında üstünlük bildiren ifadelerin neler olduğu ve bu ifadelerin mizah unsurunu nasıl etkilediğidir. Araştırmamız metin merkezli bir çalışmadır. Öncelikle mizah teorileri içerisinde yer alan üstünlük teorisiyle ilgili genel ifadeler üzerinde duracağız. Üstünlük teorisinin fıkra metinlerine uygulanmasıyla ilgili ifadelere değineceğiz. Komik unsurunu oluşturan üstünlük olgularının neler olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Literatür taramasından elde ettiğimiz verilerden hareketle Teyo Pehlivan fıkralarını ele alacağız. Teyo Pehlivan fıkralarında yer alan üstünlük ifadeleri ve mizah unsurlarıyla ilgili elde ettiğimiz verileri karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Fıkra metinlerinde ulaştığımız bulgulardan hareketle, mahallî fıkra tipi olan Teyo Pehlivan'ın güldürü özellikleri üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Üstünlük Teorisi, Teyo Pehlivan, Teyo.

ABSTRACT

The joke genre, which is among the genres based on narration, contains the elements, tastes, experiences, educational elements, culture and comedy elements that take place in the subconscious of the society. The function of making you think while making you laugh, which is among the features of the joke texts, lays the groundwork for the formation of the element of humor. The element of humor requires analysis and interpretation. Humor theories have emerged as a result of making analyzes on the element of humor. The supremacy theory, which is included in the humor theories, deals with the superiority facts that make up the humor element and affect the laughter. In the type of joke, the humor element is formed as a result of the joke types acting with the aim of superiority or displaying an attitude that states superiority. The limitation of our study is Teyo Pehlivan jokes. The aim of our study; To examine Teyo Pehlivan jokes in the context of superiority theory. The problem of our research is what are the expressions that express superiority in Teyo Pehlivan jokes and how these expressions affect the humor element. Our research is a text-centered study. First of all, we will focus on the general statements about the theory of superiority, which is among the theories of humor. We will touch on statements about the application of superiority theory to joke texts. We will try to determine what are the superiority facts that make up the comic element. Based on the data we obtained from the literature review, we will consider Teyo Pehlivan jokes. We will comparatively examine the data we obtained about the expressions of superiority and humor elements in Teyo Pehlivan jokes. Based on the findings we have reached in the texts of jokes, we will focus on the humorous features of Teyo Pehlivan, which is the local joke type.

Keywords: Joke, Superiority Theory, Teyo Pehlivan, Teyo.

* Dr., bedir250625@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7666-2890

Giriş

Fıkra türü, insanları güldüren ve güldürürken de düşündürebilen bir yapıya sahip olan; içerisinde abartma, taklit, nükte, istihza, ironi vb. mizah unsurlarını barındıran anlatmaya dayalı edebî bir türdür. Fıkra; “kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye, anekdot” (Türk Dil Kurumu, 1998, s. 778) şeklinde tanımlanmıştır. “Fıkra, masala göre kısa, yoğun anlatımlı, belirli bir olaya bağlı, inandırmak ve ikna etmek amacıyla anlatılan, espri cümlesine sahip anlatımlardır.” (Boratav, 1969, s. 93). Fıkra türünün gerçek hayatla olan ilişkisi göz önünde bulundurularak yapılmış tanımlamalar da bulunmaktadır: “Umumiyetle gerçek hayat hâdiselerinden hareketle <hisse> kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelere <fıkra> adı verilir.” (Elçin, 2004, s. 566). Yıldırım ise fıkrayı şu şekilde tanımlamaktadır:

Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak’aları, tam bir fikri, sosyal ve beşeri kusurları günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemi söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkid anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tip’e bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad, diyebiliriz (Yıldırım, 1992, s. 333).

Fıkra, mizah yaratma eylemi olarak da tanımlanmıştır: “Fıkra, bir mizah yükünü en kolay taşıyabilen, en çabuk yayabilen bir mizah türü olarak bütün çağlarda kullanışlı bulunmuştur. Fıkra bir ikinci kişiye, ya da bir toplantıya anlatılmakla eğlence ve hoşgörüsünü sağlar.” (Öngören, 1983, s. 45). Fıkra metinleri zekânın unsuru olarak nitelendirilmektedir. “Gerçekten, halk fıkraları ne dobra dobra konuşmak ne ipsiz, sapsız lâf etmek, ne bir tuhaflığı dile dolamak, ne de kaba saba nükteler, tekmeler savurmaktır. Bunlar; ince bir zekâ, şen bir mizaç, zarif nükteler ve hazır cevaplıca örülmüş güldürücü cevherleridir.” (Güney, 1971, s. 137). Fıkra türü, diğer edebî türler gibi paylaşıldığı/aktarıldığı toplumdan bağımsız değildir. Toplumun bireyleri tarafından yaratılan fıkra metinleri, kolektif bilincin taşıyıcısı konumundadır. Böylelikle fıkralar, toplumun kültüründen izler taşır. “Fıkralar, içinde yaşatıldığı toplumun kültürü, dünya görüşü, aklı, zekâsı, mizah anlayışı olup, insanın toplumsal duyarlılığını, kolektif bilincini yansıtan, genellikle iç içe yoğrulmuş anlatımlardır.” (Şenocak, 2017, s. 36). Mahallî fıkra tipleri de toplumun bireyleri arasından çıkmaktadır. Mahallî fıkra tipleri, toplumu eğlendirebilen ve güldürü unsurlarını barındırabilen kişilerdir. Çalışmamızda mahallî bir fıkra tipi olan Teyo Pehlivan’ı ele alacağız. Teyo Pehlivan, Teyo Emi ve Teyo olarak tanınan Tayyip İde, Erzurum’un Hasankale ilçesinde yaşamıştır. “Bende yalan da yok hilaf da yok” sözüyle tanınmış eğlenceli bir kişiliktir. Dijital ortamlara aktarılan fıkraları ile geniş kitlelerce tanınmıştır. Teyo, kahvehane ortamında ve toplumun bireylerinin bir arada olduğu ortamlarda sürrealist ifadelerle, başından geçen olayları abartarak insanları güldürmüştür. Anlattığı şeyler sevenleri tarafından dilden dile aktarılmış ve fıkralaştırılmıştır. Teyo Pehlivan’ın söylemlerinde üstünlük bildiren ifadeler bulunmaktadır. Dinleyici kitle, bahsi geçen üstünlük ifadelerine ve abartılı söylemlere, gerçeklikle ilişkisini de göz önünde bulundurarak, gülme eğilimi gösterir. Teyo’nun anlatılarında üstünlük bildiren ifadeler görülmektedir.

Mizah teorileri, gülmeyi etkileyen unsurlarla ve nelere güldüğüyle ilgilenen araştırma yöntemleridir. Mizah teorileri arasında yer alan üstünlük teorisi, gülmede üstünlük bildiren ifadelerle ve gülünç içerisinde üstünlük kurmayla ilgilenmektedir. Metin merkezli olan bu çalışmamızda literatür taramasından elde ettiğimiz Teyo Pehlivan fıkralarını üstünlük teorisine göre inceleyeceğiz. Üstünlük teorisiyle ilgili umumî bilgiler verildikten sonra Teyo Pehlivan fıkralarından örneklerle üstünlük bildiren ifadelerin neler olduğu ve bunların mizah unsurunu nasıl etkilediği üzerinde duracağız.

Üstünlük Teorisi

Üstünlük teorisi; temel olarak gülmede bir kişinin kendisini üstün görmesiyle veya üstünlük hissi içerisinde olmasıyla ilgilenebilir. Teoriye göre gülme; bir kişinin üstünlük kurma amacıyla doğrudan ilişkilidir. Özünü'ye (2000) göre gülmece kahramanının yaptığı yanlışlıklara karşı gülme eylemine yönelen kişi kendisini gülmece kahramanından üstün görmektedir. Gülen kişi, yapılan yanlışlarının kendisinde olmadığından emindir ve bu durum sonucunda hoşnutluk hissi içerisindedir. Hoşnutluk hissi ise beraberinde gülme eylemini getirmektedir. Üstünlük teorisinin öncüleri Platon, Aristoteles, Thomas Hobbes, Anthony Ludovici, Albert Rapp ve Charles Baudelaire'dir. "Platon için, bir kişiyi gülünç kılan şey, onun kendisini bilmemesidir. Gülünç kişi, kendisini gerçekte olduğundan daha varlıklı, daha hoş, daha erdemli ya da daha akıllı sanan kişidir." (Morreall, 1997, s. 8). Kendisini bilen kişinin üstün olduğu ve gülünç kişinin öz varlığından habersiz olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum neticesinde gülünç kişi çevresindeki kişiler tarafından alay konusu olur. Kendisini bilmeyen kişinin yapmış olduğu hatalara karşı gülme eylemi gerçekleşir.

Aristoteles, gülmede ironiyi üstün tutar ve alay etmeyi başkalarını güldürmekle ilişkilendirir. "Bazıları kibar insanlara uygundur, bazılarıysa değil; size uygun olanı seçmeye çalışın. İroni kibar bir insana maskaralıktan daha uygundur; ironiyi kullanan bir insan eğlenmek için şaka yapar, maskara ise başkalarını eğlendirmek için." (Aristoteles, 1995, s. 211). İroni yapan kişinin daha erdemli olduğu, maskara yapan kişinin ise üstünlük hissi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Burada beklenen şey ılımlılıktır, ancak ılımlılık nadiren elde edilebilir. "Çoğu insan gereğinden daha fazla eğlenmekten ve nükte yapmaktan zevk alır... Nükte alay etmenin bir türüdür ve yasakoyucular alay etmenin bazı türlerini yasaklarlar- belki nüktenin bazı türlerini de yasaklamalıdır." (Morreall, 1997, s. 10). Nükte, üzerinde düşünmeyi ve düşündürmeyi gerekli kılan mizah çeşididir. Nükte yapabilen kişiler üstünlükle ilişkilendirilmiştir. Nükteyi yapan kişi, sözlerin aktarımında belli bir düşünce süzgecinden geçirerek ifadelerini ortaya koymaktadır. Üzerinde düşünmeyi ve çıkarım yapmayı gerekli kılan nükte, zekâ ile doğrudan ilişkili olarak verilmiştir. Nükte yapılan kişi ise bu duruma yanlışlıklarıyla ve kusurlarıyla zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla nükte yapılan kişinin oluşan duruma karşı memnuniyetsizliğinin oluşması olağandır.

Nükte yapan kişi, karşı tarafa karşı üstünlüğünü bildirmekte ve haz alma duygusu içerisinde olmaktadır. Morreall'a (1997) göre gülme, kişinin fiziksel ve psikolojik olarak düşmanına karşı üstünlüğünü göstermektedir. Gülmeyi kişinin karşısındakine karşı meydan okuması olarak tanımlar. Gülerken gözükten dişleri de köpeklerin saldırganlık hâllerindeki diş göstermelerine benzetir. Gülme böylelikle cesaretin simgesi olarak görünmektedir. Kişi karşılaştığı olaylarda böylelikle üstünlüğünü kanıtlar. Kişi gülerken karşı tarafa daha güçlü gözükmektedir. Böylelikle gülme; kişinin duygusal ve fiziksel olarak üstünlüğünü bildiren bir durum olur. Hobbes'e göre (1992) gülme ani kas hareketlerinden oluşur. Kişinin yanlış bir şeyi algılayıp kendisinde bulunmadığına sevinmesini de gülme olarak tanımlar. Ancak başkalarının hatalarından memnun olma hazzını pısrıklık olarak düşünür. Yüce insanın ise hataları düzeltmesi gerektiğini ve kendisini yetenekli insanlarla kıyaslaması gerektiğini savunur. Kişinin gülme eylemi, kişilik yansıması olarak tanımlanmıştır; başkalarının kusurları veya gülünçlükleri karşısında memnuniyet ve zevk hazzının dışavurumu olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Hobbes, üstünlüğün ancak kusurları kapatmayla ilişkili olduğunda doğru olacağını dile getirmiştir. Fıkra tiplerinin üstünlük bildiren eylemleri ve ifadeleri de gülme eylemiyle ilişkilidir. Fıkra tipleri, karşısındaki kişiye karşı aşağılama/horlama, ötekileştirme ve değersizleştirme gibi amaçlarla hareket etmesi sonucunda gülme ve güldürme eğilimindedirler. Okuduğumuz veya dinlediğimiz fıkra metninde tiplerin ironi ve nükte gibi mizah çeşitlerini yansıtan ifadelerle bizleri güldürmesi, güldürürken de düşündürmesi üstünlük ve zekâyla ilişkilidir. Eker'e göre (2009) üstünlük kuramının temelinde başkasının

dezavantajlı konuma gelmesi bulunmaktadır. Öteki durumundaki kişinin düştüğü kötü duruma karşı gülme eylemine yönelen kişi haz duymaktadır. Gülme eylemine yönelen kişi dezavantajlı konumdaki kişinin kusurlarına sahip olmadığı için memnuniyet duygusu içerisindedir.

Fıkra tiplerinin şahıs kadrosu içerisindeki abartılı söylemleri de üstün gelme çabalarıyla ilişkilidir. Fıkra tipi, dezavantajlı kişilerin kusurları veya yanlışlıklarına sahip olmadığı için üstünlük bildiren ifadelerle yönelmektedir. Memnuniyet ve haz duygusu içerisinde hareket eden fıkra tipi, mübalağalı anlatımlarla dinleyici kitleyi etkilemekte ve onları güldürmektedir. Üstünlük çabası içerisinde olan bir fıkra tipinin aktardığı ifadelerle gerçekte olan ilişkisi, gülmeyi de etkilemektedir. Teyo Pehlivan örneğinde ele alacağımız üstünlük ifadelerinde bahsi geçen unsurları detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Üstünlük Teorisi Bağlamında Teyo Pehlivan Fıkraları

Teyo, Erzurum fıkra kültürü içerisinde abartılı söylemleriyle ve palavralarıyla tanınan bir mahallî fıkra tipidir. Erzurum fıkralarında yer edinmiş ve dijitalleşme ile birlikte sosyal medya gibi platformlara aktarılan fıkralarıyla geniş kitlelerce tanınmıştır. Teyo'nun güldürü unsurlarında mübalağa sanatı yaygın olarak görülmektedir. Fıkra metinlerinde üstün gelme gayesi içerisindedir. Anlatılarında sürrealist ifadeler bulunmaktadır. Dinleyici kitle Teyo'nun anlatılarının gerçeklikle olan ilişkisine karşı gülme eylemi gösterir.

“İnönü ile Seyahat” (Duman, 2000, s. 286) adlı fıkrada, Teyo Pehlivan ve İnönü'nün Amerika yolculuğu konu edinilmiştir. İnönü, yolculara dönerek “aranızda iyi yüzücü var mı?” der. Teyo, cevap bile vermeden denize atlar. 4 saat yüzer ve gemiden adamlar onu sudan çıkarır. Teyo bunun üzerine şöyle der: “Bıraksalardı elim Allah Amerika'ya gider yüzecektim”. İnönü bunun üzerine ona madalya verir. Teyo madalyaya bakar ve gazoz kapağından olduğunu fark eder. Teyo Pehlivan'ın 4 saat aralıksız yüzmesi, onun yüzme bilen kişilerden üstün olduğunu bildirmektedir. Doğup büyüdüğü Hasankale ilçesinde yüzmeyi öğrenebileceği tek yer termal çermiklerdir. Çermiklerde yüzmeyi öğrenmiş bir kişinin okyanusta bu derece yüzmeyi gerçekleştirmesinde sürrealist ifadeler bulunmaktadır. Devlet büyükleriyle bir arada olması ise Teyo'nun ünlü bir kişi olduğunu bildirmektedir. Teyo önemli kişilerle yurtdışı seyahatlerine katıldığını ifade etmektedir. Kendisi devlet büyükleriyle yurtdışı seyahatlerine çıkacak kadar saygın bir kişidir. Teyo'nun üstünlük simgesi ise madalya almasıdır. Gazoz kapağından olsa da kendisi takdir edilmiştir. Ödül alması, takdir edildiğini ve üstünlük sergilediğini sembolize etmektedir.

“Rıdvan'dan telefon” (Duman, 2000, s. 294) adlı fıkrada, Teyo'nun kahveci ile arasında geçen diyalogu konu edinilmiştir. Kahveci, Teyo'yu işletmek ister ve kahvenin telefonu çalar. Kahveci Teyo'ya seslenir: “Pehlivan! Fenerbahçeli Rıdvan arıyor, seninle görüşmek istiyor”. Teyo Pehlivan, istifini bozmayarak şöyle cevap verir: “Söyleyin Rıdvan'a Pehlivan hasta yerinden galkamaz. Daha sonra arasın, ya da gendi buraya gelsin...”. Teyo, ünlü bir kişinin ona ulaşma isteğine karşı kibirli tavır takınarak olumsuz yanıt vermiştir. Kibir, üstünlük bildiren bir eylemdir. Dinleyici veya okuyucu kitle, Teyo'nun ünlü birisine üstünlük kurma ifadelerine karşı gülme eğilimine yönelmektedir. Teyo vermiş olduğu ifadelerle saygınlığını koruma ve topluma da bu saygınlığı kanıtlama eylemindedir. Kibir bildiren “telefona bakmama” ifadesiyle üstünlük algısı oluşturulmak istenmiştir.

“Kılay Nasıl Müslüman Oldu?” (Kılıç & Atnur, 2001, s. 86) adlı fıkrada, Teyo Pehlivan'ın Kılay'ı (Muhammet Ali Clay) döverek Müslüman etmesi konu edinilmiştir. Başkan Kenedi (Kennedy) Teyo'yu arar ve onun şöhretini geçen birinin olduğunu söyler. Teyo bunun üzerine Amerika'ya gider. Teyo, Kılay'la maça çıkar ve nakavt eder. Kılay böylelikle kelimeyi şahadet getirir ve dinini değiştirir. Teyo'nun dünyaca ünlü boks şampiyonunu yenmesi üstünlük bildirmektedir. Ayrıca Kennedy'nin onu araması ifadesinde de abartı görülmektedir. Teyo, ününü ve gücünü sergilemiştir. Hem başkan hem de

boksörün Türkçe bilmesi de fıkra metnini sürrealist boyuta taşımaktadır. Teyo'nun başkan tarafından aranması ve ünlü kişilerle dövüşmesi, kişiliğinin ve gücünün önemli oluşunu bildirmektedir.

"Teyo Pehlivan Amerika'da" (Duman, 2000, s. 277) adlı fıkrada, Teyo'nun Amerika'da ünlü boksörlerle dövüşmesi ve Marlyn Monroe'yu kurtarması konu edinilmiştir. Marlyn Monroe'yu Mike Tyson, Freyzer ve Foreman rahatsız etmektedir. Kız, Teyo'dan yardım diler. Teyo, kızı kurtarmak için bahsi geçen ünlü boksörlerle dövüşür. Boksörleri bir bir yenen Teyo, hem kızın hayatını kurtarır hem de dayak yemeyerek Erzurum'un şerefini kurtarır. Teyo'nun Monroe'yu kurtarma hadisesinde yardımseverlik ve erdemlilik duygularını taşıdığı görülmektedir. Bahsi geçen boksörleri dövmesinde ise abartılı söylemler bulunmaktadır. Teyo, güçlü yanıyla ve insanlığıyla rakip olarak verilen kişilere karşı üstünlük kurmuştur. Kendisinden yardım dileyen kişinin isteğini kırmayarak gücünü ve hünerini sergilemiştir.

"Gine mi sen Teyo?" (Duman, 2000, s. 286) adlı fıkrada, Teyo'nun uçağı düşürmesi konu edinilmiştir. Teyo, eline aldığı bir taşla Ermenilerin uçağını düşürür. Pilot, uçak düşerken şu sözleri söyler: "Gine mi sen Teyo?". Ermeniler, Erzurum ve çevresinde hoş karşılanmayan bir millettir. Teyo, düşmana zayıf vererek hem rakibe hem de milletine karşı üstünlüğünü kanıtlamıştır. Tek başına bir taşla bu işi başarmıştır. Teyo, mübalağa içeren sözlerde görüleceği üzere kendi öz varlığını ve toplumunun değerlerini savunmuş; dışarıdan gelen tehlikeyi üstünlüğüyle alt etmiştir. "Gine mi sen" ifadesiyle de olayın daha önce de yaşandığı bildirilmiştir. Bu ifadeden hareketle; Teyo, daha önce de karşılaştığı Ermenilere karşı üstün gelmiştir ve onlar arasında da tanınmıştır. Düşmanın bile tanıdığı Teyo, toplumun koruyucusu konumunda aktarılmıştır.

"Sarıkamış'taki deniz" (Duman, 2000, s. 295-296) adlı fıkrada, Teyo'nun Sarıkamış'ta gerçekleşen kaza sonucu kurtarma çalışmaları konu edinilmiştir. Kars Valisi, Teyo'yu arayarak yardım ister. Teyo, Sarıkamış'a giderek kaza yerine ulaşır. Sarıkamış'taki denize cip düşmüştür. Teyo, denize dalar ve cipi çıkarmaya çalışır. Bir ara zorlandığında döner bakar ve ciple beraber vapuru da kurtardığını fark eder. Teyo, abartılı söylemler içeren ifadelerinde görüleceği üzere üstünlük çabası içerisinde hareket etmiş; yardımseverlik duygusunu hem milletine hem de komşu şehre kanıtlamıştır. Gücünü ve insanî değerlerini göstermiştir. Teyo'nun cipi ve vapuru tek başına çıkarması mümkün değildir. Ayrıca bahsedilen bölgede ne deniz ne de vapur vardır. Dinleyici veya okuyucu kitle doğruluk payı içermeyen bu sözlere karşı gülme eğilimindedir.

"Cebelitarık" (Kılıç & Atnur, 2001, s. 86) adlı fıkrada, Teyo'nun Cebelitarık Boğazı'nda gemi kullanması konu edinilmiştir. Teyo, geminin boğazdan geçememesi üzerine kaptana; "sen kenardan dolaş, ben kendim geçerim." der. Gemi böylelikle boğazdan geçer. Teyo geminin geçişinin ardından; "Bele Cebelitarık'tan yan geçdiğimi gördüm, peşime it balıkları nasi ürüyor." diyerek anlatımını sonlandırır. Teyo'nun gemi sürmesi ve kaptanın geçemediği yerden gemiyi geçirmesinde mübalağa vardır. Gerçeklik bağı bulunmayan anlatıda, Teyo ustalığını sergilemiştir ve gemi kaptanına karşı üstünlük sağlamıştır. İfadelerden hareketle fıkra tipinin çok yönlü olduğu, farklı coğrafyalarda bulunduğu ve coğrafi bilgisinin olduğu anlaşılmaktadır. Teyo, kaptana yer-yön tayin edebilecek kadar bilgili bir kişi olarak aktarılmıştır. Onun kaptanlık yapması; önderliğinin ve deneyimliliğinin bir sembolü olarak belirmektedir.

Sonuç

Metin merkezli olarak ele aldığımız 7 Teyo Pehlivan fıkrasında üstünlük bildiren ifadeleri inceledik. Üstünlük teorisi bağlamında değerlendirdiğimiz bu fıkralarda yalan söyleme ve kendini kanıtama ifadeleri görülmektedir. Teyo, anlattığı ifadelerle kendisini değerli hissettirmekte ve her işin üstesinden gelebilecek nitelikte olduğunu bildirmektedir. Teyo Pehlivan fıkralarının güldürü unsuru temel olarak durum komedisi tarzındadır. Metinlerde nükte ve ironi sanatı

gibi düşündürmeye sevk eden unsurlar azdır. Metinlerde genellikle mübalağa sanatı bulunmaktadır. Anlatılarda görüleceği üzere; Teyo kendisini ünlü bir kişi olarak tanıtmaktadır ve dünyaca ünlü kişilerle birebir iletişim hâlinde olacak kadar üstün bir güce sahiptir. Yalan söyleme ve kendini topluma kanıtlanma, üstünlük kompleksinin gösterimidir. Kişi, toplumun arasında önde gelme çabası içerisinde. Toplumun bireyleri tarafından takdir edilme duygusuyla hareket etmiştir. Hemen hemen her konuda nitelikli bir yapıya sahiptir. Üstün gelme çabası, takdir ve saygınlık görme hissini bildirmektedir. Teyo, anlattığı olaylarla tanınmış ve toplumun bireyleri tarafından takdir edilmiştir. Onun pehlivan lakabıyla tanınması da üstün bir kişi olduğunu bildirmektedir. Pehlivan, gücü/kuvveti yerinde kişilere verilen bir sıfattır. Tüm bunlardan hareketle, Teyo birlikte olduğu ortamdaki insanları güldürerek hoşça vakit geçirme işlevini gerçekleştirmiştir. Üstünlük bildiren ifadeleriyle sevilmiş ve toplumun zihnine kazınmıştır. Sürrealist anlatılarla fıkra kültürü içerisinde gerçeküstü bir konuma gelmiş ve ölümünden sonra dahi toplum tarafından sevilip dilden dile aktarılmıştır. Teyo Emi olarak da bilinen Teyo Pehlivan, şehrin fıkra kültürüne adını kazınmıştır. Metinlerden hareketle; hem olay örgüsü içerisindeki kişilerin kahramanı olmuştur hem de dinleyici kitlenin gözünde üstün nitelikli bir birey olmuştur. Anlatılarında yaşadığı coğrafyayı tanıtarak hem kendi milletine hizmet etmiş hem de adını fıkra türüne yazdırmıştır. Dijitalleşmeyle birlikte Teyo'nun anlatıları sosyal medya gibi platformlara aktarılmıştır. Bu durum kendisinin sevildiğini göstermektedir. Ölümünden sonra bile anlatıları sevenleri tarafından anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1995). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınları.
Duman, H. H. (2000). *Erzurum Fıkraları ve Meşhur Nüktedanlar*. Duyap.
Eker, G. Ö. (2009). *İnsan Kültür Mizah -Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah-*. Grafiker Yayınları.
Güney, E. C. (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*. Milli Eğitim Basımevi.
Hobbes, T. (1992). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
Kılıç, M. Z., & Atnur, Y. (2001). *Erzurum Fıkraları*. Erzurum Kitaplığı.
Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (K. Aysevener, & Ş. Soyer, Çev.) İris Yayıncılık.
Öngören, F. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Özünü, Ü. (2000). *Gülmecenin Dilleri*. Ankara: Doruk Yayınları.
Şenocak, E. (2017). *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca*. Akçağ Yayınları.
Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük* (Cilt 1 A-J). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
Yıldırım, D. (1992). Fıkra. Komisyon içinde, *Türk Dünyası El Kitabı* (Cilt 3, s. 332-341). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.